

Venkov a územní plánování

2016

Venkov a územní plánování

Rural area and regional planning

Kolektiv autorů

Leden 2016

EDITORIAL

Venkovský prostor je trvale předmětem zájmu odborníků mnoha profesí, které generují nejrůznější otázky z oblastí urbanismu a územního plánování, architektury, památkové péče, historie osídlení, sociálních věd, strategického rozvoje aj. Odpovědi však nemohou hledat jednotlivé obory samostatně, nýbrž ve vzájemné spolupráci a s jistým porozuměním.

Tato kniha je jakousi automatickou reakcí na konferenci nesoucí stejné jméno, tedy „Venkov a územní plánování“, která se uskutečnila v říjnu 2015 na Katedře architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze. Jejím cílem je prezentovat odborné výstupy na aktuální témata formou vzájemně se doplňujících textů, které akcentují nejrůznější problematiku z oblasti venkovské architektury a urbanismu. Autoři je pojímají odborně, vědecky, metodologicky či filozoficky, případně jsou texty reportem jejich dosavadních zjištění.

Ing. arch. Jan Kašpar, Ph.D.

Listopad 2015

EDITORIAL

Rural space is permanently of an interest of professionals in many professions which generate all sorts of questions from the areas of urban planning, architecture, heritage preservation, history of settlements, social sciences, strategic development and others. The answers, however, cannot be sought by individual fields independently but cooperatively with certain understanding.

This book is a kind of automatic reaction to the conference bearing the same name, the “Rural and Regional Planning”, which was held in October 2015 at the Department of Architecture at Faculty of Civil Engineering in Prague. Its aim is to present scientific outputs on current topics in the form of complementary texts that emphasize a variety of issues in the field of rural architecture and urbanism. The authors treat it professionally, scientifically, methodologically and philosophically, or prospectively consider the texts as their actual findings.

Ing. arch. Jan Kašpar, Ph.D.

November 2015

© Jan Kašpar (ed.), Jaroslav Sýkora, Petr Hruša, Jiří Kupka, Zuzana Pešková, Václav Jetel, Milan Nesměrák, Jiří Papoušek, Martina Mlčochová, Pavel Řihák, Jan Trejbal

ISBN 978-80-01-05908-1

OBSAH

CONTENT

ÚVODNÍ SLOVO INTRODUCTION Jaroslav Sýkora	6
KULTURA JAKO ORIENTACE ARCHITEKTURY Z VENKOVSKÉ KRAJINY CULTURE AS AN ORIENTATION OF THE ARCHITECTURE FROM RURAL LANDSCAPE Petr Hruša	14
OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU JAKO FORMA OCHRANY VENKOVSKÝCH SÍDEL LANDSCAPE CHARACTER PROTECTION AS A FORM OF PROTECTION OF RURAL COUNTRYSIDE Jiří Kupka	30
PŮDORYSNÉ FORMY NÁVESNÍCH VESNIC NA RAKOVNICKU GROUND PLAN TYPES OF VILLAGES SQUARS IN RAKOVNIK AREA Zuzana Pešková	40
ÚZEMNĚ ANALYTICKÉ PODKLADY VYBRANÝCH ORP Z POHLEDU JEJICH ZPRACOVATELE A UŽIVATELE PLANNING ANALYTICAL MATERIALS FROM THE PERSPECTIVE OF PREPARERS AND USERS Václav Jetel	46

ANALÝZA URBANISTICKÉ STRUKTURY JAKO ZDROJ INSPIRACE PRO KONCEPCI BUDOUCÍHO ROZVOJE SÍDLA – ZAJÍMAVÉ VENKOVSKÉ STRUKTURY DOBRÍŠSKA ANALYSIS OF URBAN STRUCTURE AS A SOURCE OF INSPIRATION FOR THE CONCEPT OF FUTURE DEVELOPMENT – INTERESTING RURAL STRUCTURES IN DOBRÍŠ REGION Jan Kašpar	54
ROZBOR VYBRANÝCH DOCHOVANÝCH FOREM URBANISTICKÉHO ZALOŽENÍ SÍDEL V LOKALITĚ ČESKOKRUMLOVSKA, JEJICH VAZBA NA PŮVODNÍ LOKÁTORY A MOŽNOST JEJICH OCHRANY ANALYSIS OF SELECTED PRESERVED FORMS OF URBANISTIC FOUNDING OF MEDIEVAL SETTLEMENTS IN THE LOCALITY ČESKÝ KRUMLOV, THEIR CONNECTIONS TO THE ORIGINAL LOCATORS AND THE POSSIBILITY OF THEIR PROTECTION Milan Nesměrák	66
HISTORICKÉ FORMY A STRUKTURY JAKO ZDROJ INSPIRACÍ PRO SOUČASNÝ VENKOV HISTORICAL FORMS AND STRUCTURE AS A SOURCE OF INSPIRATION FOR CURRENT COUNTRYSIDE Jiří Papoušek, Martina Mlčochová, Pavel Řihák	82
25 LET NA ČESKÉM MALOMĚSTĚ A VENKOVĚ (NÁVRH METODY MEZIOBOROVÉ IDENTIFIKACE MÍSTA) 25 YEARS OF THE CZECH SMALL TOWN AND RURAL AREAS (DRAFT METHODS INTERBRANCH IDENTIFICATION OF PLACE) Jan Trejbal	92

Tematika venkova – když se zamyslíme nad tím, co vše obsahuje a jak se jí lidstvo dlouho zabývá – má úžasný rozměr a bohatost zaměření. Obsahuje, jak je všeobecně známo, problematiku historickou, urbanistickou, stavebně architektonickou, zemědělskou, vodohospodářskou, lesnickou, ekologickou, estetickou, sociologickou, krajinářskou atd., a proto se jí zabývá spousta vědních oborů. To si musíme všichni uvědomovat při stavbě našich cílů a vědeckých záměrů, neboť cíl a záměr jednoho oboru nesmí narušit cíle a záměry oborů jiných.

Venkovský prostor byl neustále prostoupen lidským konáním, které mělo konkrétní příčiny a důsledky a vytvořilo jednak něco, na co můžeme navazovat, jednak něco, co musíme opravovat. Některé stopy lidského konání jsou dobře patrné, jiné téměř nebo úplně zmizely a známe je jen z historických pramenů nebo bádání. Raně slovanský zemědělec – když přeskochíme jeho předchůdce – se musil zabývat tím, kde si postaví svoji polozemnici a ohradí svá primitivní políčka. Středověký feudál si musil najít místo pro svůj hrad a založit poddanské vesnice, které ho měly uživit. Renesanční a barokní šlechtic musil pro své území zvolit nejúčelnější způsob hospodaření a provést v něm rozsáhlé změny nejen pro tuto potřebu, ale také proto, aby krajina jeho panství byla krásná. Venkovský stavitel nebo mistr rybníkář musil postavit potřebné stavby a provést terénní a vodohospodářské úpravy. Poslední dvě století přinesla do venkovského prostoru poměrně rychle spoustu nových potřeb, nových úkolů a způsobů, jak ho využívat, a také spoustu potíží, které se začaly postupně projevovat v souvislosti s důsledky nových (a tedy málo ověřených) hospodářských, technických a ekonomických zásahů do venkovské krajiny a do venkovských sídel.

Společnost přecházela k rychlejšímu realizaci pro své potřeby. Např. jestliže úhorové hospodářství trvalo přibližně sedm set let, pak nepřetržitě využívání zemědělské půdy střídáním plodin se ustálilo během jednoho století. Změny historické pluziny probíhaly pozvolna od dvanáctého do třináctého století, ale ve druhé polovině dvacátého století nastalo výrazné zrychlení během patnácti až dvaceti let. Obdobné zrychlení zaznamenalo chovatelství zvířat, pěstitelství plodin a jejich zpracování, což se promítlo i do uspořádání krajiny a do venkovské výstavby. Vzpomeňte si též na vývoj venkovského domu – na jeho prvotní formy a pozvolný vývoj dispozice, která se v minulém století rychle měnila, nebo na převratné změny zemědělských staveb. K těm všem změnám přispěl výraznou měrou i rozvoj vědy.

Ve dvacátých letech minulého století byly publikovány způsoby strojního zpracování obilovin, okopanin a technických plodin, což se odrazilo ve stavbě venkovských lihovarů, škrobáren, obilných sil, které zasahovaly do měřítka krajiny. Ve třicátých letech byly publikovány zásady moderního rolnictví, lesnictví, zahradnictví, ovocnářství a rybářství, což se neprojevilo jen v zemském pokryvu (land cover/land use), ale také v uspořádání venkovských statků. Ze čtyřicátých let máme vzorové projekty zemědělských staveb, vydávané protektorátním ministerstvem zemědělství, v padesátých letech vzniká Agroprojekt a zabývá se technologickým a stavebním řešením nových zemědělských staveb pro kolektivizované zemědělství, které přinesly do venkovského prostoru nové tvary a nová měřítka. Nešlo jen o nové stavby, ale i o rekonstrukce a dostavby pro nové technologie, o vodohospodářské úpravy, o účelové komunikace a o územní plánování venkovských sídel.

Vedle Agroprojektu vzniká také celá řada odborných pracovišť, která se problematikou venkova také zabývala, např. Stavo- projekt, Výzkumný ústav výstavby a architektury, výzkumné ústavy zemědělské, vodohospodářské a lesnické, a také odborné katedry fakult zemědělských, lesnických, stavebních a architektonických. V nich se hledaly nové formy hospodaření, úprav

půd, technických zásahů do krajiny a také nové formy staveb zemědělských, obytných, občanské vybavenosti pro venkov a vytvářely se také teorie nového uspořádání venkovských sídelních útvarů a struktur.

Ochrana památek se prakticky datuje od poloviny devatenáctého století, kdy vznikly zemské památkové úřady (Praha, Brno), v roce 1945 přetvořené na Státní památkovou správu, v roce 1958 na Státní ústav památkové péče a ochrany přírody. Ten název se ještě dvakrát změnil, ale to není podstatné. Důležité je to, že vznikla odborná instituce, která začala evidovat památky a vydávat pokyny, jak s nimi zacházet. Rád bych v této souvislosti vzpomenu jen na některé – např. na publikaci Principy památkového urbanismu (arch. Kuča, Kučová), která přesahuje platnost památkové péče, nebo na řadu studií prof. Voděry a prof. Škabradly k tematice ochrany a využitelnosti venkovské lidové architektury.

Historie pozemkových úprav na našem venkově je také velmi stará. Začala v souvislosti se zakládáním nových sídel ve středověku a pokračovala v sedmáctém a osmáctém století úpravami dominikálních a rustikálních pozemků, od začátku devatenáctého století máme stabilní katastr a ve dvacátém století se to začíná rychleji měnit. Zejména jeho druhá polovina přinesla rychlé změny – zvětšování polí na úkor mezí, polních cest a rozptýlené zeleně, což totálně změnilo měřítko členění naší krajiny a narušilo její ekologickou rovnováhu. To ale nebylo v krajině všude stejné – větší zásahy probíhaly v nížinaté krajině, menší v pahorkatinách.

Koncem padesátých let byla vypracována rajonizace zemědělské výroby, která určovala rozmístění rostlinné a živočišné produkce do území státu podle půdních, klimatických, hydrologických podmínek a podle nadmořské výšky tak, aby zásobování obyvatelstva jednotlivých okresů a krajů probíhalo pokud možno z vlastních zdrojů a aby podniky zemědělské prvovýroby měly optimální návaznost na zpracovatelský průmysl a také aby se navázalo na tradiční místa produkce chmele, vína a ovoce. Touto rajonizací byly stanoveny základní zemědělské typy a podtypy území státu a určeny nevhodnější plodiny a plemena zvířat pro ně. Prakticky to znamenalo, že každá obec měla předepsáno, co je pro ni nevhodnější, což ovlivnilo rostlinnou strukturu (a vzhled) zemědělského půdního fondu.

Kromě rajonizace zemědělské výroby byly také stanoveny zásady – mimochodem dodnes platné – pro novou výsadbu zeleně v krajině, zásady protierozních opatření, které se týkaly jak vodní, tak i větrné eroze, a zásady pro navrhování nových polních cest, které měly vyrovnat nepříznivý stav krajiny po velkoplošných zásazích, ale jejich realizace nedosáhla takové šíře, která by byla potřebná.

Charakteristika změn v našem venkovském prostoru by nebyla úplná bez zmínky o úbytku sídel a jejich nahrazování. Úbytek sídel v důsledku jejich opuštění nebo zničení je jev dlouhodobý – stačí připomenout opuštění pravěkých sídlišť v době, kdy jejich políčka se vyčerpala a bylo nutno hledat nová, nebo ničení poddanských vesnic katolické vrchnosti v době husitských válek, ničení vesnic a krajiny v době mocenských konfliktů v osmáctém a devatenáctém století a konečně ztráty vesnic ve dvacátém století v důsledku povrchové těžby uhlí, stavby říčních přehrad nebo vyklizení pohraničního pásma. Některé procesy trvaly staletí, jiné, zejména ty ve dvacátém století, velmi krátce, v řádu měsíců, nebo dokonce dní (zničení Lidic a Ležáků). Zajímavým tématem pro vědecké práce by bylo zkoumání způsobů jejich náhrady – je zvláštní, že až na několik výjimek se nestavěly celé nové vesnice na zelené louce, ale jen jejich části, přilepené na sídla v okolí. Velmi dobře je to patrné na vesnicích v okolí vltavské kaskády. Některá zrušená sídla zůstala bez náhrady (západní pohraničí).

Už v padesátých letech minulého století bylo jasné, že obrovské zásahy do venkovského prostoru musejí být nějak plánovány a zachyceny, a začal proces hledání optimálního územně plánovacího dokumentu. Aby bylo možné najednou vytvořit množství územních dokumentů pro nově vzniklá zemědělská družstva, bylo stanoveno, že půjde jen o formu jednoduchých technicko-ekonomických rozborů (TER), zachycujících jen polohu a rozsah zemědělské výstavby a schematické rozložení dalších ploch vesnice a její krajiny. Poprvé zde došlo ke spolupráci urbanisty se zemědělským inženýrem, vodohospodářem a dalšími specialisty. V šedesátých letech se prosazovala politická linie smazání rozdílu mezi venkovem a městem, což se odrazilo v několikafázovém dokumentu o postupné likvidaci stávajících urbanistických struktur a historických objektů ve vybra-

ných vesnicích (střediskové obce) a jejich náhradě městskými formami bydlení a občanské vybavenosti. Měla vzniknout nová zemědělská městečka podle vzoru nových sídel na holandských poldrech. Pro nedostatek finančních prostředků došlo jen k dílčím zásahům do vesnic, jako jsou bytovky, samoobsluhy, kulturní domy a školská zařízení, které byly umísťovány podle osazovacích plánů do ploch po lokálních demolicích. Aby bylo jasno – nechci tady kritizovat princip potřebné vybavenosti na venkově, jako spíš nevhodnou architektonickou formu objektů a narušení historické tváře vesnic. Sedmdesátá léta se vyznačovala resortní plánovací roztržitostí – na jednom katastrálním území venkovské obce se uplatňovaly územní koncepce pro novou obytnou výstavbu (dle tzv. seznamu pozemků), územní koncepce pro novou zemědělskou výstavbu, pro rozvoj vodohospodářských děl, státních komunikací, a to pod hlavičkami různých ministerstev, bez vzájemné koordinace a stanovení priorit, takže je logické, že se objevovaly střety a územní konflikty, dodnes patrné.

Teprve v osmdesátých letech vznikla Pravidla územního plánování (vytvořená Výzkumným ústavem výstavby a architektury – VÚVA – s pracovišti v Praze a Brně a Státním institutem urbanismu a územního plánování Urbion v Bratislavě), platná jak pro města, tak pro venkov, která stanovila vytváření jednotných dokumentů pro komplexní urbanistický přístup, zahrnující jak problematiku vesnice, tak i krajiny. Určila také způsob zobrazování a měřítko, což se pozitivně projevilo v přehlednosti a koordinaci záměrů. Tato pravidla neřešila ale vše – např. nevyjádřila se k nadměrným rozlohám orné půdy nebo k hygienickým problémům plynoucím z blízkosti zemědělské a obytné výstavby při rozšiřování stávajících farem. Měřítko rozborových a návrhových map umožňovala dostatečnou přesnost zobrazení a umožňovala stavebním úřadům potřebnou míru prostorové regulace. Z dokumentace bylo jasné, co se má kde stavět a co chránit. To dnešní výklad stavebního zákona neumožňuje a ne snaží se příliš omezovat stavebníky – negativní výsledky tohoto pochybného pojetí jsou vidět ve vesnicích i v krajině.

Proč to tady všechno uvádím? Je to proto, abyste si jako mladá generace odborníků a vědeckých pracovníků vždy uvědomovali: – že současný stav našeho venkovského uspořádání má své příčiny a důvody, které musíte poznat, abyste na ně mohli reagovat, – že venkovský prostor není všude stejný, ale má mnoho podob, vyplývajících z rozličných geografických a přírodních podmínek a ze spousty různých zásahů, které prodělal, – že venkovský prostor má zajistit různé důležité funkce, kde se projevují priority množství už jmenovaných oborů, musí být místem pro život a práci lidí, pro existenci zvířat, rostlin a různých organismů, takže má svoji hodnotu přírodní, ekologickou a estetickou, které musíme chránit, – že venkovský prostor má svoji hodnotu historickou, kterou nelze narušovat nebo deformovat ve jméno módní současnosti, a konečně, – že venkov je oblastí dlouhodobého zkoumání, ve kterém už bylo mnoho objeveno, definováno a stanoveno, ale přesto je tam stále co objevovat. Musíme si uvědomit, že venkovský prostor se dnes nebude tak rychle proměňovat jako v období 1955–1980, což je na jednu stranu dobře, protože získáme čas na ověření nových myšlenek, ale na druhou stranu špatně, protože řadu zásahů do krajiny a do sídel bychom potřebovali udělat okamžitě.

To vše, co jsem uvedl, by mělo ovlivňovat výběr témat vědeckých prací a jejich hloubku a přesnost. Moje dlouholetá zkušenost s posuzováním doktorských prací mne vede ke třem poznámkám:

1. poznámka: Řada doktorandských prací o venkově, zejména těch urbanistických, historických nebo ekologických, je vedena snahou vyřešit stanovený vědecký problém tak, aby se zachytila co největší část území (od Aše po Ostravu). To se jednak nedá stačit a výsledek nemůže jít do potřebné hloubky, jednak by tím vzniklo nestravitelné dílo. Má první rada zní – omezte tu šíři záběru na výstižný, typický a přesně formulovaný výsek venkova a zkoumejte ho hlouběji a ze všech možných úhlů.

2. poznámka: To, že bylo už mnohé napsáno, vede doktorandy v tzv. rešeršní části k uvádění přemíry citací. Co věta, to citace. Přitom – když se nad některými zamyslíte – zjistíte, že ta citace nic objevného neřekne, někdy je nejasná, nepřesná a někdy i nepatřičná, protože byla vytržena ze širšího kontextu nebo byla napsána v jiné době, v jiné zemi, za odlišných podmínek. Téměř v každé práci, kterou jsem oponoval, jsem našel na tučtu nebo i dva tučty takových citací, se kterými jsem

nemohl souhlasit. A proto má druhá rada zní – přemýšlejte o volbě citací, nesázejte je do vaší publikace bezmyšlenkovitě a polemizujte s tím, co lze vyvrátit, co je špatně napsáno. Vědecká práce má právo polemizovat s takovými vědeckými názory a vyjádřit opravu nebo vlastní znění citátu.

3. poznámka: Každá vědecká práce má být vedena určitou vizí – v našem případě ideálem, ke kterému by měl další vývoj venkovského prostoru nebo jeho části směřovat, každá vědecká práce má něco nového přinést. Takže má třetí rada zní – tvořte své vize a představujte je. Vůbec nevdává, že vaše vize nepůjde hned realizovat. Vize je výhled do budoucnosti, a nikoliv realizační dokument pro nejbližší období.

Červenec 2015

Prof. Ing. arch. Jaroslav Sýkora, DrSc.

The topic of rural – if we think about all it contains and how it deals with mankind for a long time – it has a great size and richness of focus. Contains – as is well known – the issue of historic, urban, architectural construction, agricultural, water management, forestry, environmental, aesthetic, sociological, landscaping etc., and therefore a lot of disciplines are engaged. That's what we must all be aware of by the construction of our goals and scientific objectives, as the aim and intention of one field must not undermine the goals and objectives of other fields.

Country area was constantly permeated by human's work, which had specific causes and consequences, and secondly created something we can build and also something we need to fix. Some traces of human activity are clearly visible, others almost or completely disappeared and are known only from historical sources and research. Early Slavic farmer – if we skip his predecessor – he had to examine where he builds his sunken sandbags and a little primitive field. Medieval feudal lord had to find a place for his castle and establish a tributary of the village, which he had to make a living from. Renaissance and Baroque nobleman had to choose for his own territory the most effective way of farming and make an extensive changes to it, not only for this need, but also for his country to be beautiful. Country master builder or fish farmer had to build the necessary structures and carry out landscaping and water treatment. The last two centuries have brought to rural areas relatively quickly many new needs, new challenges and ways of how to use the rural areas and also a lot of problems that have gradually begun to show up as the consequences of new (and therefore not verified) economic, technical and economic interference in the country landscape and rural settlements.

The society went over to the periods of faster implementation for its needs. For example, if fallow farms lasted about 700 years, then continuing use of agricultural land crop rotation has leveled within a century. Historical changes of a field's segmentation took place gradually from the 12th - 13th century, but in the 2nd half of the 20th century there was a significant acceleration during fifteen to twenty years. A similar acceleration experienced livestock breeding, cultivation of crops and their processing, which is reflected in the arrangement of land and rural development. Remember also the development of rural house – his primary forms and gradual evolution of disposition, which has changed rapidly in the last century or revolutionary changes to agricultural buildings. For all those changes contributed significantly in the development of science.

In the twenties of the last century the methods of mechanical processing of cereals, root crops and industrial crops were published, which resulted in the construction of rural distilleries, starch factories, grain silos, which interfered with the scale of the landscape. In the thirties the principles of modern farming, forestry, horticulture, fruit growing and fishing were published, which did not manifest only in land cover (land cover / land use), but also in the organization of rural estates. From the forties we have the samples of projects for agricultural buildings, issued by the protectorate Ministry of Agriculture. In the fifties Agroprojekt arises and deals with technological and architectural design of new agricultural buildings for collectivized agriculture, which brought new shapes and new standards to rural areas. It was not just about new buildings, but also the reconstruction and completion of new technology for water treatment, for special purpose communications and regional planning in rural settlements.

Besides Agroprojekt, there is also a number of specialized centers, which also dealt with the issue of rural areas, for example Stavoprojekt, Research Institute of Construction and Architecture, research institutes agriculture, water and forestry, as well as

specialized departments faculties of agriculture, forestry, construction and architecture. New forms of farming, soil amendments, technical interventions in the landscape, as well as new forms of agricultural buildings, residential, civic amenities for the country were sought in them, as well as theories of the new structure of rural settlement units and structures were created.

The protection of monuments is practically dated back to the mid 19th century when the provincial conservation authorities (Prague, Brno) in 1945 were transformed into the State Heritage Administration, in 1958 at the National Institute of heritage protection and conservation. The name was changed two more times, but this is not essential. The important thing is that a professional institution was created, which began to record the sights and provide guidance on how to deal with them. I would like in this connection recall just some – e.g. the publication principles of urbanism heritage (Arch. Kuča, Kučová), which exceeds the validation of historical monuments care, or a series of studies of professor Voděra and professor Škabrada to the topic of the protection and recoverability of rural folk architecture.

Landscaping history in our countryside is very old. It began in connection with the establishment of new settlements in the Middle Ages and continued in the 17th and 18th centuries by alterations of dominical and rustic land, from the beginning of the 19th century, we have a stable cadastre and in the twentieth century, it began to change quickly. Especially its second half brought rapid changes – increasing the field at the expense of the loss of balks, field paths and scattered vegetation, which completely changed the scale of the breakdown of our landscape and disrupt the ecological balance. But it was not the same everywhere in the country – more interventions took place in lowland landscape, the smaller the highlands.

In the late 50's a regionalization of agricultural production was drawn, which determined the placement of plant and animal products into the territory by soil, climate, hydrological conditions and according to altitude so the supply to the population of individual districts and regions took place as far as possible from its own resources, and for the agricultural enterprises to have the primary production orientated for the optimal connection to the manufacturing industry and also to establish a traditional place of production of hops, wine and fruit. By this regionalization, the basic agricultural types and subtypes of the country have been established and the most appropriate crops and animal breeds for them have been determined. Practically, this meant that each community should prescribe what is best for it, which affected the crop structure (and appearance) of agricultural land.

Besides the zoning of agricultural production, some principles were also established – by the way, still valid – for new planting of greenery in the landscape, the principles of erosion control measures, involving both water and wind erosion and principles for the design of new rural roads, which should compensate for the negative state of the landscape after a large-scale interventions, but their implementation has not reached such a width, which would be required.

The characteristic of changes in our rural environment would not be complete without a mention of the loss of settlements and replacing them. The loss of settlements due to their abandonment or destruction is a prolonged phenomenon – it is enough to recall the abandonment of prehistoric settlements at a time when the fields were exhausted and it was necessary to look for new or to recall a destruction of the tributary towns of the Catholic nobility during the Hussite wars, or to recall a destruction of villages during power conflicts in the 18th and 19th centuries, and finally the loss of villages in the 20th century as a result of surface coal mining, construction of river dams or ejection of a land nearby the borderline. Some processes lasted for centuries, others, especially those in the 20th century were very short, in a matter of months, or even days (destruction of Lidice and Ležáky). Interesting topic for scientific work would be to explore ways of their compensation – it is strange that, with few exceptions, the new villages were not built from scratch, but rather only their parts were stuck on the settlements nearby. Well this is evident in villages near the Vltava Cascade. Some of the canceled headquarters remained without compensation (western borderlands).

In order to create a number of local papers for the newly formed agricultural cooperatives, it was determined that it will be just a simple form of techno-economic analysis (TER), capturing only the location and extent of agricultural development

and schematic layout of other areas of the village and its landscape. For the first time there has been a collaboration with the agricultural engineer, urban planners, water managers and other specialists. In the sixties, the political line advocated deleting the difference between rural and urban areas, which was reflected in document with several phases about the gradual liquidation of existing urban structures and historical buildings in selected villages (departmental community) and replacing them with forms of urban housing and civil amenities. The purpose of this was to create new agricultural town modeled on new settlements in the Dutch polders. For the lack of funds there was only sporadic interventions in villages such as apartment buildings, supermarkets, cultural centers and educational institutions, which were placed by planting plan in local areas after demolition. To be clear – I do not want to criticize the principle of necessary facilities in the country, but rather an inappropriate architectural design of buildings and distortion of the historical faces of villages. The seventies were characterized by departmental planning fragmentation – on one cadastral area of rural communities were applied spatial concepts for new residential construction (due the List of property), spatial concepts for new agricultural building, for the development of water works, public roads, under the headings of various Ministries, without mutual coordination and prioritization, so it is logical that conflicts and territorial conflicts appeared, which are still visible.

Already in the 50's of the last century it was clear that the huge interventions into the rural areas must be planned and somehow captured and a process of searching the optimal spatial planning document began. To be enough to create a number of local papers for the newly formed agricultural cooperatives, it was determined that it will be just a simple form of techno-economic analysis (TER), capturing only the location and extent of agricultural development and schematic layout of other areas of the village and its landscape. For the first time there has been a collaboration with the agricultural engineer, urban planners, water managers and other specialists. In the sixties the political line advocated deleting the difference between rural and urban, reflected in multi-document the gradual liquidation of existing urban structures and historic buildings in selected villages (departmental community) and replace them with forms of urban housing and civic amenities. It created new agricultural town modeled on new settlements in the Dutch polders. Due to lack of funds there were only sporadic interventions in villages such as apartment buildings, supermarkets, cultural centers and educational institutions, which were placed by planting plan in local areas after demolition. To be clear – I do not want to criticize the principle of necessary facilities in the country, but rather to inappropriate architectural design of buildings and distortion of the historical faces villages. The seventies were characterized by departmental planning fragmentation – one cadastral area of rural communities to apply spatial concepts for new residential construction (pursuant to the List of property), spatial concepts for new agricultural building, for the development of water works, public roads, under the headings of various Ministries, without mutual coordination and prioritization, so it is logical that appeared conflicts and territorial conflicts, still visible.

It was only in the 80s, when the planning rules began (created by the Research Institute of Construction and Architecture - VÚVA with its workplaces in Prague and Brno and the National Institute of urban planning and land use planning - Urbion in Bratislava), valid for both cities and the countryside, which stated the creation of uniform documents for comprehensive urban approach involving both the issue of the village and the countryside. It determined a method for displaying a scale which was positively reflected in the clarity and coordination of the plans. These rules however did not solve everything – eg. did not respond to excessive areas of arable land nor to sanitation problems of the proximity of agricultural and residential construction during the expansion of existing farms. The scales of mechanical and design maps allow sufficient precision display and allow building authorities with the necessary degree of spatial control. It was clear from the documentation what to build and what to protect. That is not enabled by contemporary interpretation of the Building Act which does not make an effort to confine builders too much – the negative results of this dubious concept can be seen in the villages and in the countryside.

Why do I mention all of this here? Is it because I want you, as a young generation of professionals and researchers always realize that:

– the current state of the organization of our country has its own causes and reasons that you need to know to be able to respond to them,

– the rural areas are not the same everywhere but they take many forms, stemming from different geographical and natural conditions, and from lots of different interventions, which had been undergone,
– the rural areas should provide a variety of important functions, where are reflected the priorities of already mentioned fields. It must be a place for living and working people, for the existence of animals, plants and various organisms, so it has its natural, ecological and aesthetic values, which we must protect,
– the rural area has its historical value, which can not be disrupted or distorted in the name of today's fashion
– the rural area is a place of long-term exploration in which a lot has been discovered, defined and determined. And yet there is always something to discover. We must realize that rural areas today will not be so quick to change, as in the period 1955 – 1980, which is very good on one hand as we get time to test new ideas, but very wrong on the other hand as a lot of interventions in the landscape and in settlements should be done immediately.

Everything I said should influence the selection of topics of scientific papers, and their depth and accuracy. My years of experience with the assessment of doctoral theses leads me to those three remarks:

1. Note : A number of doctoral theses about the country, especially those of urban, historical or ecological are led by an effort to solve the scientific problem in a way to catch the greatest part of the territory (from Aš to Ostrava). In the first place it can not be enough and the result can not go to the required depth, and secondly an indigestible piece of work would be created. My first advice therefor sounds like this – reduce the working width to a concise, distinctive and precisely formulated rural area and explore it more deeply and from all angles.

2. Note : The fact that much has been written, leads doctoral students in the so-called search marketing excesses of the citations. What phrase, it quotes. In doing so – when you think about it over some – you find out that this quote will not say anything new, sometimes vague, imprecise and sometimes inappropriate, because it was taken out of the broader context, and it was written in another time, in another country, under different circumstances. Almost every work that I opposed, I found a dozen – or even two dozens of such quotes, which I could not agree more with. And so my second advice sounds like this – think about the choice of quotations, do not put them in your publication thoughtlessly and polemize about what you can refute what and what is written incorrectly. Scientific work has the right to argue with such scientific opinions and express the repair or the your own wording of the quote.

3. Note: Every scientific work should be guided by certain vision – in our case the ideal, to which would the further development of rural areas or their parts be directed, every scientific work should bring something new. So my third advice is – create your vision and represent it. Never mind that your vision will not be realized immediately. The vision is the outlook for the future and not the implementation document for the upcoming period.

July 2015

Prof. Ing. arch. Jaroslav Sýkora, DrSc.

Petr Hruša

Abstrakt

Venkovská krajina souvisí s kulturou ve svém původním určení. Kultura souvisí s orientací zemědělského kultivování – obstarávání v krajině, právě v pravé kulturní dimenzi. Obstarávání a ochraňování souvisí s pěstováním něčeho uprostřed rozhranovaného světa, uprostřed něho v centru i v krajině – na okraji.

Architektura jako pěstování v centru i na okraji dává vymezený prostor k obývání. To je prostřednictvím takové architektury schopno obstát před nekonečností nezměrnosti, pochopením svého „arché“ v architektonickém vyjádření umístění a ohraničení. V klasickém pojetí obydlí a obecně architektury je tento fakt názornější – jako vztah člověka souznícího komplementárně se světem v příkladu venkovského obydlí a jemu příslušejícího území.

Abstract

Rural landscape is related with culture in original determination. The culture is related with an orientation of farming refinement – „catering“ throughout the country, already in cultural dimension. „Catering“ and protecting is related with cultivation of something of midworld, as midworld in the centre well as throughout the country – on edge.

The architecture, as plantation in the centre well as on edge, gives restricted space for inhabitation. In the classical concept of inhabitation and generally architecture is this fact illustrative – as relationship of the man with the world in example of rural inhabitation and him respective territory.

Venkovská krajina a obec podle této teorie souvisí s architekturou ve svém původním pojmoslovném určení slova „kultura“. Ta v architektonickém základu svého smyslu souvisí dále s ochraňujícím pěstováním toho, co je dáno určením mezi, tedy v architektonickém vymezení toho, co je mezi mezemi, a to naopak zase s tím, jak se mez vymezuje.

Tím, jak se vymezuje kultura mezemi schráněného území, se určuje dimenze jak jeho ochraňujícího pěstování a obstarávání jakožto ob_dělávání, tak míra jeho za_stavění. S tím souvisí anamnéza venkovské krajiny jako země_dělného kultivování, tedy kultury. Kultivování obecně souvisí s orientací duše – v zemědělném obstarávání v krajině, totiž právě v této kulturní dimenzi v orientaci nejen do venkovské rozlehlosti, ale i do hloubky, a to ve smyslu jak rozprostraňování – rozprostření se v krajině –, tak i uvnitř ní

v bodovém koncentrování; obojí souvisí se zakořeňováním. Zakořeňování s přirovnáním k rostlině je příznačné pro rozprostraněnou venkovskou kulturu, neboť nejen rostlina musí být, má-li podat užitek, s mírou obdělávána, kultivována a ochraňujícím způsobem pěstována.

Mírou ochraňujícího pěstování je dán i způsob rozprostraněnosti, který je charakteristický u každé, tedy i archetypálně určené, takzvané současné kultury. I ta, je-li kulturou, má vlastnosti anamnesticky pochopeného zakořeňování v uzavření se venku na principu ochraňování onoho zakořeňování. To, co se zde má na mysli, ovšem není jen anamnéza coby rozpomínání se nebo nějaký pouze přírodní, v krajině vymezený zážitek, ale orientace duše ve zmíněných vymezeních mezemi ve světě v dimenzích dnešní rozlehlosti.

Meze a hrany znamenají jak rozhranovaný svět, tak vy-

mezení se vůči světu uprostřed něho i na okraji – v rámci dimenzí krajiny – jako za_stavení a vy_stavení. Tak, jak se nomád zastaví a co je schopen ze světa v místě přijmout v tomto zastavení jako body vymezené ze světa, začne ochraňovat a obdělávat. Tyto body chápány jako místa – topos – jsou reprezentovány jako domy sžívající se s krajinou; musejí být proti zániku kultivovány. Jsou položeny podle kultury krajiny, ne naopak. Tak, jak se prostírají topicky domy vůči krajině a až posléze do krajiny, tak je zde více nebo méně obyvatelný prostor.

Dům je pak takovým rozprostřením se v krajině vymezený jako obyvatelný prostor, který ve svém prostírání se v krajině je schopen obstát před tlakem nezměrnosti – před nekonečností prostorů způsobem uchopení svého „arché“ – totiž v krásném a vůči krajině daném ohraničení.

Konkretizace ohraničení se odehrává v konkrétní krajině; pojem ohraničení vzniká z toho, že je rozprostraňováno jako vymezení se s rysy intimity – i na okraji.

Podle názoru autora je toto ještě vyšší stupeň pochopení než uprostřed soudobě chápaného města – totiž více jako kolektivního vymezení se z krajiny uvnitř – v centru, uprostřed dění. Při pochopení *arché* jde o vymezení s rysy intimity v kultivovaně vymezené prostorové věci vůči přírodní vnější krajině – v nepřírodním vnitřním místě, v domě. Ve vnější krajině se intimita také nabízí, ale jen tehdy, kdy může docházet k metafyzickému oddělení architektonicky daného místa a „jeho prostoru“ od okolí s tím, že toto oddělení od místa získá vůči přírodě, ale ne proti ní svoji novou důvěrnost. A naopak v soustředěných nebo rozlehlých a obrovských, byť nádherně zařízených místech centra se příliš nemůže intimita rozvíjet, protože k intimitě patří odpovídající jednoduchost. Bez jednoduchosti (*ve smyslu převládajícího jednoho ducha principu perfektního – dobra*) je podle poznatků autora velmi a stále častěji intimita rozkládána náročným nevkusem a/nebo sériovostí neosobního zhotovování.

Intimitě bez rozkladu, zejména uprostřed krajiny, tedy na okraji, mimo neosobní módně designové zhotovování, patří viditelné stopy ochrany stálého obývání a tak intimního místního láskyplného prodlévání.

Pro důvěryhodnost místa je u člověka nejvíce intimní to, co sám ale krásně zbuduje a co trvale obývá. K tomu patří obytnost zrcadlící výraz – jedinečná krásná tvářnost. Teprve v krajině krásně vymezený okrsek, místo a pak také i dům, který je krásně obyvatelný, umožňuje intimitu a v ní rámec kulturního budování krásného po_bytu, a tak v klasickém pojetí světa (*podle Martina Heideggera, Básnický bydlí tak*

člověk, KONEC FILOSOFIE A ÚKOL MYŠLENÍ, str. 103–120, Praha 1984, reprint samizdatového vydání v distribuci ROZMLUVY, nákladem spolku ATHENAEUM v Oxfordu 1985) teprve naplnění původního principu pojmu (*buan*) – bydlení. Bydlení v tomto smyslu je možné jen v láskyplném prodlévání při ohraničení obývání jasně, avšak podle mých zkoumání teprve konkrétním klasickým architektonickým ohraničením změřitelného arché prostoru před nezměrným anarché.

V klasickém pojetí obydlí – např. ve dvorci, krásně uspořádaném selském stavení – je tento fakt názornější jako vztah člověka ke krajině v sou_znícím vztyčení se vůči krajině v jisté komplementaritě intimní architektonické metafory doupete než v příkladu k přírodě se sklánějící se korelativně subjektivního pojetí obydlí, podobného pouze jakoby anonymnímu výroku bez arché, například jeskynního člověka.

Ve vnější divoké přírodě se intimní architektonická zaměřenost nabízí také, ale musela by podle mínění autora vycházet nějakým způsobem ze vztahu člověka ke krajině v architektonickém vymezení se z okolí, v němž obecně

Obr. I: Dům púllánika Vinty Štěpánka v Hřiv. Újezdě č. 37, Antonín Václavík, Luhačovské zálesí, ISBN 80-85948-58-3, str. 821

řečeno měřená tvářnost nemá automaticky svoji důvěrnost. Vztah člověka ke krajině je tedy archetypálně předveden na nejjednodušším kulturním obydlí, které podle autora má aspoň jakés takés architektonické základy, na selském domě. V něm je zakotveno jak přes praktické obývání, tak i přes rozličné maličkosti nositele vzpomínky láskyplné prodlévání. Když jsou postrádány tyto charakteristiky, tedy podle mého zkoumání také s krajinou i vesmírem souznící maličkosti, je téměř znemožňována prostorová obyvatel-
nost, tedy architektonická založenost.

Pro obyvatelnost prostoru pro dům je v architektonické založenosti poslední mezí kultivovaný věcný bod uměleckého řemesla, nejenom funkční uspořádanost jako topos, za který už nelze jít dále pro člověka ještě jako kulturního. Krajinou z bodů bez jejich metaforické obyvatelnosti lidskou bytostí je nemožné jít dál a nějak jinak, než je jako místo kulturně architektonicky (mysleno ve vztahu pro kulturně zhotovené, tzn. hotově vystavěné místo) – obývat. Vše, co je jednou architektonicky hotové, je však také pomíjivé; za čas nebude to, co je. A to ne proto, že by zmizela posloupnost kulturnosti předáváním. Byť mizí forma pospolitosti donedávna nejvíce identifikované, tedy pospolitosti jako národa nebo toho, co je identifikovatelné, nezmiš, co má jednotnou tvář ve sféře duchovní kultury. Ve sféře duchovně předávaného světa se nemůže kulturně hotové a archetypální jen nestaráním se o ně ničit – jak ideově, tak fyzicky, což mohu vyjádřit současným vztahem takzvané moderního člověka ke krajině. Ten se projevuje reálně větší-
nou jen fyzickým vztahem jakožto provozovaného sportu a takto nepravdivě užívané krajiny. Pravdivost či nepravdivost i venkovské architektury jako díla je možno kriticky posoudit pochopením vnitřního uspořádání díla jen v kulturních souvislostech, jejichž součástí kriticky hodnocené architektonické dílo je. Theodor W. Adorno ve spisu „Schéma masové kultury“ má kriticky na mysli formy jako vědomé projevy, v nichž vzdělání nemá už vztah ani k etice, ani estetice, protože tyto kategorie jsou dnes chápány jako relikty nějakého „nesvobodně“ trpěného starého kánonu. Podle srovnávání z pozorování vývoje právě sportu v krajině a nekulturních staveb jde stále více o zaujetí spíše než duchem místa jen tělesností. A to v určitém „východisku“ v bezduchosti rádo by překonávající novým mýtem ve sportu původně archaické, v nevědomí stále zakódované mýty a fantazie. Nový mýtus konzumního sportu se masově objevuje nejen při čtení posledních stránek téměř každých novin, ale i při pohledu na zdánlivě luxusní manažersky prestižní časopisy. Nová – masová – kultura tak zřetelně

a snižuje dimenzi archetypů směsicemi tělesných podnětů, zdánlivě nových přístupů a impulzů. Ty příznačně se jeví tak, že mají až programní absenci sebemenšího smyslu pro objektivizaci skrze krásu, tedy estetiku i etiku. Budoucnost ohraničená do jakési interaktivní „urbanity“ krajiny v této civilizační situaci je oddělena stejně jako minulost od všeho předcházejícího; kromě hrstky těch, kteří jsou ve vztahu k ní v údivu k odkazu historie. Sportovní interaktivní krajinné prostředí dnes většinou již nemá vazby na minulost, však ani na přítomné, mnohdy starší architekturu oživující prostředí, ale ani na budoucnost. Je jakožto právě bez minulosti komerčně interaktivní prostředí zaměřeno jen na vliv povrchu silné tělesné přítomnosti. Protože však neexistuje relevantně absolutní přítomnost (vždy jde buď o minulost, nebo budoucnost), je celá naše nevědomě přejímaná krajinu adorující ideologie stejně jako tolik idolatricky adorovaná soudobost jen vzpomínkou na pocit domnělé svobody ve fiktivní přítomnosti. Protože ale naše poznání, v tomto případě jen percepčního typu – vnímání prostoru skrze naše tělo, a tedy jen omezené na tělesno –, nemůže vystoupit z prostoru, implikuje tím tu zkušenost jakéhosi pocitu svobody. V tom se to vše jako objem má šanci postavit do protikladu bývalému socialistickému kultu práce, ale už tolik ne proti zbožštění „dělání“ samotného. Dříve totiž protikladem ke každodenní, tedy všední práci byla architektonicky i – a to zejména – na venkově ctěná svátečnost. Ve venkovské krajině dochází k paradoxu – důležitému pro formu nezbytnou pro vjem toho, co je to fenomén urbán-
ní, co je obraz architektonicky smysluplného i venkovského místa –, k tzv. maskovitému (všimněme si, jak příslušníci jakéhokoli sportu užívaného krajiny si rádi nasazují např. v oblékání syntetickou masku) nekulturnímu a neskutečnému chápání venkovské krajiny skrze určité „zesportovění estetiky“.

První uchopení skutečné kultury krajinného tradování na venkově je podle přesvědčení autora v jeho neustálém předávání a uchovávání, či alespoň ponechání aspoň toho, co nelze jen tak ničit, totiž něčeho svátečního. Co se chápe jako sváteční, je metafyzicky jako zrozené z hloubky, jakoby vzešlé z duchovního venkovského zrodu do topiky „přirozených míst“.

Podle tohoto autorského výkladu tedy těch míst, kam jsme se při_rodili vedle neustále se opakujícího duchovního zrození skrze uchopení tělesného. Až tímto se rodí kultura ve své mateřské krajině; a tento zrod se opakuje stále znovu nejprve v duši člověka každého jednotlivého, pak v obci, z dnešního pohledu venkovské, tedy periferii

Obr. II: Chalupa Antoša Divokého v Pradliskách č. 41, Antonín Václavík, Luhačovské záleší, ISBN 80-85948-58-3, str. 713

ne ve „světově orientovaném“ moderním městě. Každý jednotlivý se i v takzvané „moderním světě“ přirozeně rozpomíná na to, kam se při_rodil a že tohle je ta jeho zakořeněním podmíněná forma krajiny.

Vrátíme-li se k obrazu „živin venkovské krajiny“ (analogicky k vinařskému pojmu jako terroiru vzešlého ze zakořenění do místa, v němž se projevuje souhrnný vliv přírodních podmínek konkrétního místa a konkrétního pěstujícího uchovávání, kdy vzniká jedinečný a nezaměnitelný produkt z nezaměnitelného složení prostředí, zejména části země z půdy, nadmořské výšky, z tradice umu a toho, jak se komplex všech těchto vlivů promítne do charakteru), který je předpokladem pro to, co je jak pro rostlinu, tak analogicky pro člověka kulturní. Rostlina, například či zejména víno, se však chová jen k onomu místu; kdežto v za_stavení, tedy stavení – dům na venkově ve své uzavřenosti a vymezenosti je zároveň paradoxně otevřením se z onoho místa k šíři v krajině, jako rostlina k její hloubce. Je to jiná mez v dimenzi rozlehlosti; a jak se teprve takto mez vymezuje, tím způsobem se zakládá ta která Idea a z ní architektonická kultura.

Podle odkazu Idejí filosofie Platóna – pokud přijdeme k něčemu, co jen bez Ideje vidíme, alespoň tak, že na jiném jako zakořeněné (navzdory původně modernistické doktríně plynoucího a měnícího se fluida) pevně stojí, zjistíme-li, že nelze jít ve své zkušenosti pobytu za toto, pak se děje v zastavení něčeho vy_stavení. A to je také smysl a nezpochybnitelná zkušenost architektury jakožto arché domova. Tou prochází každý člověk jako jednotlivec jako primárním

zážitkem kultury – se svým vztahem rozprostraněnosti k intimnosti a k hloubce i k intimnosti obyvatelného.

Architektonická kultura domova, a tak tedy jádra pobytu na zemi spočívajícího v bydlení, je tato autorská Idea; je zejména patrná v primárních odkazech ne až tak vznosné architektury, ale spíše „jen“ zdánlivě primitivní architektury venkova.

Je v tom až paradoxní princip komplementarity obyvatelnosti – ve vymezování proti zemi v až primitivním bodě spolu se zakořeněním. Tedy obdobně jako u zemědělské kultury – u rostliny v rozlehlosti a v hloubce. V ní se jako se rostlina nejen zakořenjuje a musí se také dále udržovat obděláváním jakožto náročnou práci a umem založeným na starostlivosti, tak lze pochopit, jak také pěstovat um architektury. Jen tak – skrze řemeslný um ve starostlivosti – lze chápat zpevněnost místa jako prostoru vymezeného v rozprostraněnosti, jež sama není ještě prostorem. Tak jako se musí už ve zrodu kultury chápat za_stavení u rostlin a zastavení, totiž jako prožívaná pevná starostlivost, tak se dá uchopit i architektonická záležitost, totiž jako pokud možno esteticky prožívaná protoarchitektonická zpevněnost. To znamená, že se musíme uprostřed krajiny ke zpevněnosti místa s věcí nějak vztáhnout. Tedy ve „zpevněném“, tady v mém pojetí vlastně ne v moderně vnímaném jako neustále ubíhajícím, ale v klasicky chápaném a vracejícím se čase v trvání.

V postmoderním světě plném účelově technologicky chápané techniky jsou s ubíhající nezpevněností charakterizovanou akronymem TED (Technology – Entertainment – Design, viz m. novinky.cz, Kultura, Václav Bělohradský: Bez nostalgie. O postrepresentativní demokracii 15. 7.) křehké a zranitelné nejenom rostliny, ale i věci, místa a časy. Jedná se o zranitelnost i lidského údělu ve smyslu nezpevněných měřítek marketingu zasahujících do času i lidskosti. Proto je třeba chápat citlivost a starostlivost v genu času jako zpevněnou vystavěnou, vnímatelnou jako nejlépe architektonicky vystavěnou časoprostorovost. Je v tomto mém pojetí naše architektonická zodpovědnost, která se týká i všeho rostoucího a umístovaného jako křehkého a jen pomíjejícího.

Vše se ale pomíjejícím způsobem rozprostraňuje teď zejména ve vztahu orientovaném do prostředí a nanejvýš zesportověně, jak bylo výše uvedeno, do přírody, ale to neznamená samo o sobě kulturní a i časově až symbolickou vystavěnost. Avšak oproti tomu každá velká symbolika potřebuje vystavěnou svou řeč, s níž kultura úzce souvisí s kulturním probuzením.

Kulturní probuzení venkova i v postmoderní společnosti

a v podstatě městsky organizovaném světě je obnoveným vstupem do symbolicky znovu vystavěného času a v něm stavu duše; je to proces, který se děje (už podle Platóna) ve smyslu anamnézy. V anamnéze se zjevuje pronikání vjemů osobního ražení do toho, co bylo zjevováním se něčeho nadosobního. Jde mně o ukázání stavu duše vycházejícího z výše uváděného znovu symbolickým i fyzicky tělesným venkovským představením – reprezentováním. Jde tak o re_prezentování stavu venkovského duše ve sdělovaném božského řádu. To se děje v architektonickém umění podobně jako v našem případě s ohledem na zážitek domova a zážitek jeho intimity s vymežováním se ve stavu k rozprostraněnosti uprostřed venkovské krajiny – nejnázorněji v umění proto_architektury; tom umění, které nás myticky zbavuje úzkosti před něčím marketingově nabízeným a neurčitým.

Architektonikou uprostřed venkovské krajiny tak kulturně vzházející Mythos přechází v Logos, který se projevuje cestou ne za každou cenu jen vlastního, ale třeba i přejatého archetypálního přemýšlení. Toto přemýšlení vychází nejnázorněji z o_bytnosti ne předesignované městské, ale právě venkovské krajiny existující v globálních podmínkách v nezměrné rozprostraněnosti. A architektura jako jen pragmatická moderní stavitelská věda bez vkusu a bez ladu, která jen marketingově analyzuje a posléze jen designově zkoumá všechno za každou cenu, klade rozdíl mezi mýtem a novodobě chápaným Logem jakožto logikou, nemůže určit další poznání nejen venkovského prostoru, ale obecně vzatého obývání.

Zmiňoval-li jsem se o anamnéze, pak je možné v této souvislosti mluvit o anamnestické architektonické teoretické analogii, tedy o tom, co je pro logiku našeho konání jako architektů vůbec validní.

Je to například myšlení podle postřehů k této problematice u Doma Hanse van der Laana týkajících se mezníků krajiny: „... v procesu obývání – člověkem a přírodou – jsou tudíž přítomny zprostředkující mezníky; za prvé stavební materiál vyzdvihovaný ze země, a za druhé dům, technické složení, do něhož je materiál začleňován... Existuje velké nebezpečí, že může ztratit vzhled do všeobecné funkce domu, usmíření člověka a přírody, a tím pádem nevěnovat nutnou pozornost vlastním základům formy domu...“

„... Aby tomu (člověk – vl. pozn.) zabránil, nestačí, že je obeznámen s vlastnostmi určitých materiálů pro stavbu domu nebo s požadavky jedinců či skupin na obyvatelnost; tato informace mu pouze umožňuje postavit dům, který je proveditelný a žádaný za daných okolností, avšak to nestačí pro

formu domu, který musí být uskutečněním lidského bydlení, jež přirozeně požaduje naše existence.

Aby získal vzhled do této obecné formy, nesmí architekt vycházet pouze ze zvláštních potřeb bydlení, ale musí se snažit o celkovou potřebu bydlení, která povstává z fyzické a psychické povahy člověka. Nesmí brát pouze praktické užité vlastnosti toho či onoho materiálu, ale proniknout k obecným vlastnostem hmoty ohraničovat a uspořádat prostory... A konečně nesmí mít oči pouze pro technické procesy, které slouží při zpracování materiálů, když se vytvářejí zdi a střechy, ale spíše se musí zabývat obecnou nutností skládat dohromady množství hmotných elementů, aby obklopovaly prostor. Primárně důležité pro formu domu není, jakému účelu slouží, ale že mu slouží, ne z čeho je udělán, ale že je udělán...
Naše zkušenost prostoru je nutně v rozporu s prostorem přírody... Kvůli své hmotnosti je veškerá materiální existence přitahována k prostorovému řádu a žije jakoby proti zemi. Prostřednictvím svého intelektu a díky svému vzpřímenému postoji se může člověk oddělit od tohoto řádu a vztáhnout k sobě kus prostoru, který potřebuje pro svou činnost a pohyb. Je si vědom své horizontální orientace, soustředěné na něho samého, uprostřed vertikální orientace, soustředěné k zemi, a prostoru okolo sebe uprostřed prostoru nad zemí. Architektura se zrodila z původního rozdílu mezi těmito dvěma prostory – horizontálně orientovaným prostorem naší zkušenosti a vertikálně orientovaným prostorem přírody. Začíná, když přidáme vertikální zdi k horizontálnímu povrchu země...
Náš prostor leží ne na zemi, ale mezi stěnami...
Prostor domu je završením přírodního prostoru, jenž mu umožňuje, aby vstoupil do vztahu s prostorem naší zkušenosti. To dovoluje, aby se náš specifický lidský prostor současně asimuloval s homogenním řádem přírody... Naše zkušenost... je srovnatelná s „nyní“ v čase, neboť nyní je podobně pouhý jev, který zakoušíme v průběhu času... Avšak nyní je v principu bez trvání, bez jakéhokoli rozšíření v čase. Abychom zakusili délku času, musíme pochopit dva momenty v čase a uvést je do vztahu v paměti. Dva momenty potom korespondují jeden s druhým jako začátek a konec a způsobují, že je trvání času zřejmé...“ [1, str. 18–22]

„... v procesu obývání – člověkem a přírodou – jsou tudíž přítomny zprostředkující mezníky; za prvé stavební materiál vyzdvihovaný ze země, a za druhé dům, technické složení, do něhož je materiál začleňován... Existuje velké nebezpečí, že může ztratit vzhled do všeobecné funkce domu, usmíření člověka a přírody, a tím pádem nevěnovat nutnou pozornost vlastním základům formy domu...“

„... Aby tomu (člověk – vl. pozn.) zabránil, nestačí, že je obeznámen s vlastnostmi určitých materiálů pro stavbu domu nebo s požadavky jedinců či skupin na obyvatelnost; tato informace mu pouze umožňuje postavit dům, který je proveditelný a žádaný za daných okolností, avšak to nestačí pro

Vrátíme-li se ke zkušenosti postmoderního našeho okolí, našeho venkova, kdy se vše pomíjejícím způsobem rozprostraňuje i ve vztahu orientovaném do přírody, kde to ještě neznámá samo o sobě kulturní, natož symbolickou architektonickou skutečnost, mám potřebu vyslovit, že je třeba nějaká prvopočáteční proměna modernistické a o to více postmodernistické architektonické negramotnosti venkova

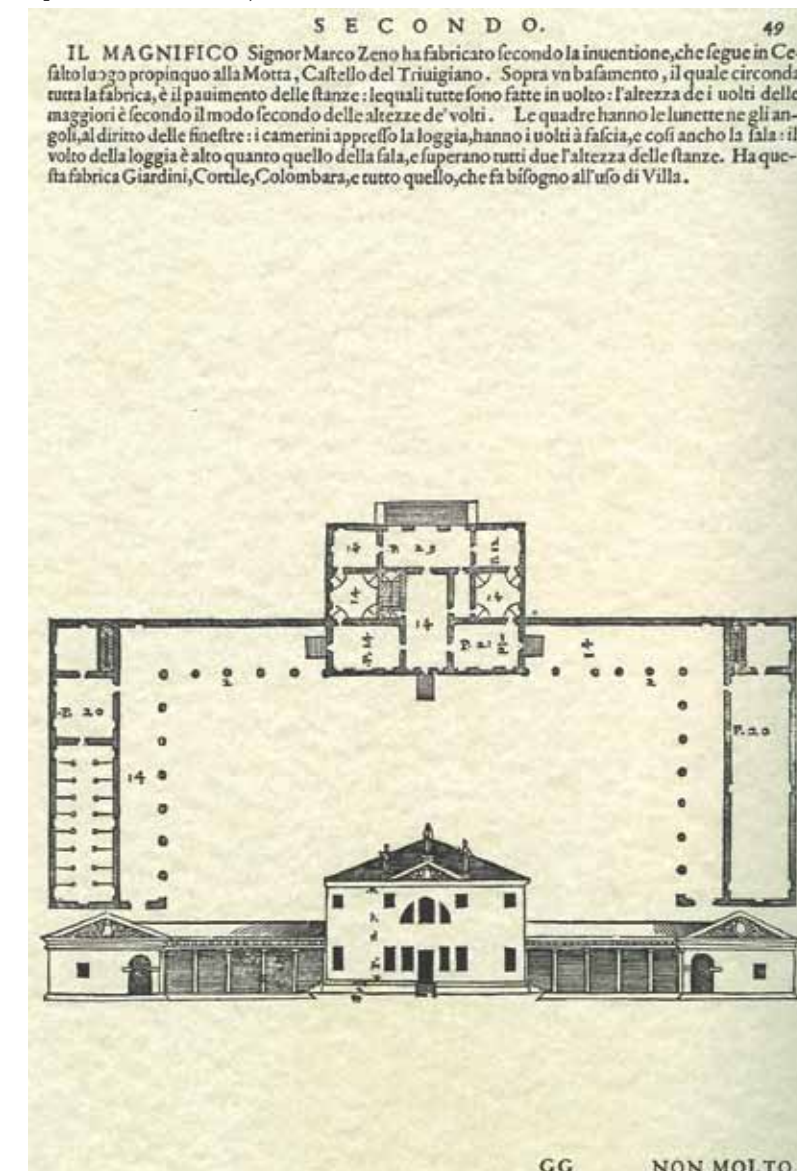
Obr. III: Statek A. Mališky č. 33 v Provodově, Antonín Václavík, Luhačovské zálesí, ISBN 80-85948-58-3, str. 705

alespoň v gramotné sociální prostředí; a to ne jako běžné, které vede ke zpřístupnění zdanlivé kultury masám. Ty dosud na postmoderně chápaném venkově ale nebyly schopny ani ochotny nést smysl pro kulturní hrdost a podle ní i pro kulturní život, byt se opět latentně a spíše jen postmoderně prosazují prvky lidovosti v designu. Jde jenom o utápění se ve „výhodnosti“ pseudoumění s nároky pouze na praktičnost, užitečnost. Bezprostřední výhodnost se snížením měřítká vkusu diktuje soubor nejenom těchto prvních změn kritérií na stavbu jako architektonické dílo. A to se i na venkovském prostoru projevuje jako uplatňování změny kritérií na umělecké stavitelské dílo s orientací na užitný a zábavní průmysl. V něm potřeba uplatnění společenského zadání i účelově co nejvíce zpřístupněné dosavadní praxe devaluje koncept vzdělanosti ve prospěch jen té nejširší, tj. podprůměrné populace.

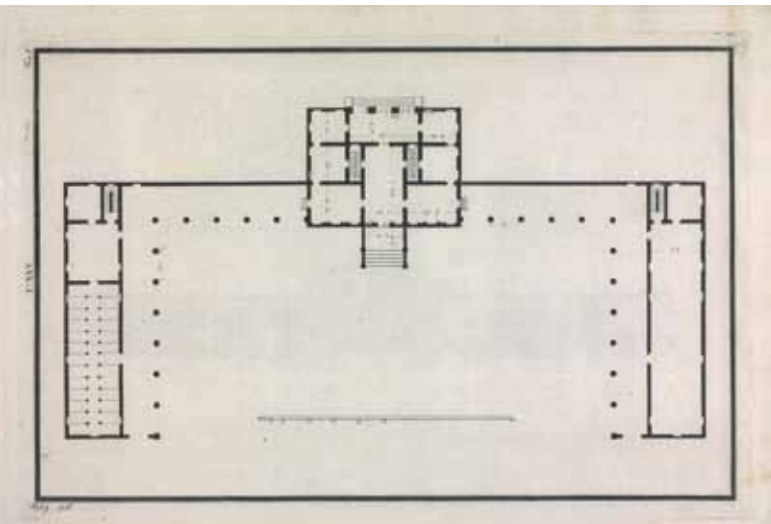
To vše je tak téměř politickým postmoderním diktátem, dnes dokonce s akcentem na dnešních vysokých školách; tam namísto epistemologie – výchovy architektonicky založeného, pokud jde o krajinu zemědělsky orientovaného v podstatě vzdělance – se vzdělávání formuje hlavně do tzv. TED, tedy např. konkurenceschopnosti a prezentací aktuálně tržních činností.

Dějiny architektury jako filosofie umění se podle mého zkoumání stále populárně halí do hávu jakoby otevřenosti ve smyslu vsudy přítomného univerzalizmu, vykládaného z potřeby mezinárodní multikulturní sounáležitosti. Z identifikace se s tímto vznikají téměř institucionalizované požadavky i na venkovské pojetí společenského prostoru a jeho – spíše jen průmyslového, tržně orientovaného, buď globálně městského, nebo naopak kýčovitě „přírodního“ designu než architektury. Tam nachází

me rozpor v neradostném rozloučení přírody ne už se svým vystavěným protipostavením (viz *Dom van der Laan*), ale dokonce s převážně globalisticky univerzalisticky chápaným duchem venkova. Máme tedy co dělat ne už s ideálním systémem ducha venkova jako Ideje ob_dělávání i ob_starávání, směřující do proto_architektonické reprezentace domu, usedlosti, veřejného a náboženského prostoru – systému i pro venkovskou krajinu. Pro venkov zde není už sice kla-

Obr. IV: Villa Zeno, Cessalto, Treviso, Christoph Ulmer, Andrea Palladio, ISBN 978-88-7057-215-5, str. 188

Obr. V: Villa Zeno, Cessalto, Treviso, Christoph Ulmer, Andrea Palladio, ISBN 978-88-7057-215-5, str. 191

sický odkaz renesančního, barokního i osvíceného myšlení, není zde *Logos* jako komplement pro *Mythos*, ale příroda se začala identifikovat jako protiklad ke zborcenému pojetí struktury architektonické, dnes jen marketingově pojaté reprezentace, stojící dříve v nezborceném pojetí s přírodou v komplementárním postavení.

Přesto lze dnes architektonicky spíše na principu usazování vestavěného do venkovské krajiny než ve městském prostředí usilovat o komplementární prostor, kde jde o souvislosti s obcemi na rozdíl od běžného prostoru, který je kolaterální (*ležící jako nepůvodní ve významu krajiny vůči architektuře na okraji našich architektonických výpovědí a zabývající se spíše charakteristikou jednosměrnou, tedy „prostředím“ a jeho pouhou kontextuální topologií na principu výpovědi tlupy a zabývající se víceméně pouze k architektuře přidruženými prostředky*) nebo korelativní (*existující jako percepce každého „já“, subjektivně odkazující v lepším případě pouze k autorovi; to asi na té úrovni, jako odkazuje inherentní variace jen k přílnavosti k vlastnímu nositeli, tedy k tomu, kdo zde pouze byl, vryp na stromě nebo nápis na zdi*).

Dnes architektura obecně, nejenom venkovská, byť jako už nikoliv přirozený komplement přírody, a tedy i venkovské krajiny, stojí zdánlivě proti ní. Toto komplementární proti_postavení ve smyslu pokusů o znovu ustavování arché venkovského prostoru souvisí s obcemi ve smyslu ožívování obce – „polis“. V ní, jakožto obecně sdílené hodnotě území, mohou existovat objektivně reálné věci v jině

pozici, ale stále lidsky i přirozeně věcné – reálné na rozdíl od administrativně ohraničené městské globální masy soutěžící o prvenství jen s výrazem doby. Dále je zde další fenomén venkovské krajiny – opakování v čase. Jestliže může být u venkovského prostoru v nové situaci, může být pocítováno i jako zdánlivě už jen nepřítomný odkaz k historickým obecně platným souvislostem s nečekaně stále nosnou budoucností? Začlenění obecně platných souvislostí (ne v masovém měřítku globálního města, ale v obci) do struktury architektonické vazby stavění a krajiny se navozuje podle mého autorského praktikování na základě této teorie jako obecně stále platná forma v archeologické iluzivnosti. Také tomu může stát jen přiměřená originalita, vzdorující i obecnému množství. Vzniká podmíněný, tedy do jisté míry objektivizovaný originál. Jde mně tak o deduktivně navozenou cestu vedoucí nad rozdíl ve scelování přístupu v synkretické terapii jakéhosi „kotvení“. To zde stojí samozřejmě proti demagogii domnělých urbanistických vědeckých zákonitostí.

Připomeňme si další Ideu odvozenou z klasické filosofie pro teorii venkovské kultury, totiž že hrozí podlehnutí tlaku environmentálních a sociálních demagogů.

„... Lid se totiž stává samovládce jako jedinec složený z mnohých; rozhodují tu mnozí, ne každý jednotlivec zvlášť, nýbrž v celku...“ [2], kdy demagog je pochlebíkem lidu a neuznává, spíše obviňuje úřady a podkopává vážnost úřadů a zákonů. Tak obecně množství i v architektuře podléhá jakémusi aktuálnímu přemlouvání demagogů, kde nerozhodují původně architektonické zákonitosti, nýbrž hlas veřejného množství, rovněž vystupují demagogové. A proti těmto sklonům k demagogii architektonické teorie, vycházející z převahy názoru aktuálního obecného množství, jsou zde reprezentanti s určitou psychologicky podmíněnou existencí pseudointelektuální svobody s akcentováním přístupu s nepaměťovou a neimaginativní reprezentací. Paměťová imaginace má v architektuře venkovského prostoru základ ve smyslových vjemech – v tzv. percepci krajiny; je věcná a zdánlivě nejvíce objektivní. Oproti tomu imaginativní je transcendentní jako nejzásadnější stránka umělecké schopnosti architektury pro vznik stavby jako díla, jistého druhu pravdě podobné reality. To ustavuje archetypální východisko z venkova pro veřejný prostor.

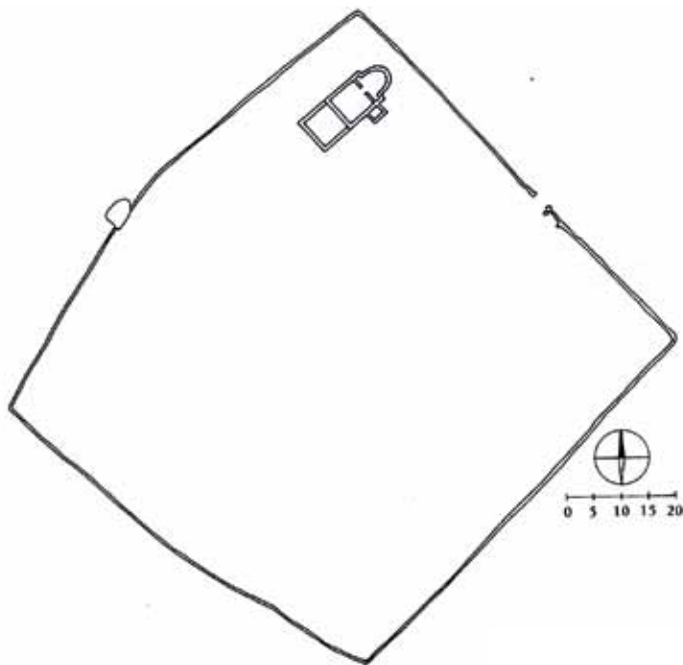
Veřejný prostor na venkově je architektonickou archetypální osnovou protoarchitektonického či protourbanistického reprezentace prostředí krajiny s psychologickou distancí mezi oběma typy reprezentací. Můžu z této mé nabízené teorie mluvit o scénologii, která přesahuje z dramatu do života;

Obr. VI: Denisovy sady, IV.–V. etapa, doplnění opěrných zdí hradebního systému u ulici Bašty, z archivu autora

na scéně složené ze zmíněných reprezentací se zjevuje svět, a to prostřednictvím místotvorného architektonického díla, nejčastěji přes in_scenování veřejného prostranství. Tak scéničnost našeho globalizovaného světa transcenduje a my můžeme vnímat různý smysl; v prostředí scén podle akronymu TED (Technology, Entertainment, Design), tedy „nových“ scén většinou s pevnou, ovšem s velmi nearchitektonickou dramaturgií postmoderní doby. Tím dochází ke zneskutečňování života a člověk podléhající nadvládě této technologie neumí myslet smysl; nebo jinak než jako svůj subjektivní cíl. Avšak venkovská obec je tu podle této teorie ještě to, co může být nad tím, kdy i v zneskutečnění života je každý z nás informován, ale nemusí vynakládat úsilí na to, aby rozuměl. Také pluralita jako heslo postmoderního života pronikla pochopitelně významně do architektury venkova jako do zpochybnění její teorie kultury. V ní jako v domnělé kultuře si nasazuje masku, jakou bychom měli všichni za povinnost akceptovat. totiž jako divokou, postmoderně umělou, kýčovitě přírodní – sportovně-rekreační tvář.

Oproti takto vylíčené tváři a tvárnosti zde stojí pojetí zmíněné anamnestické kultury. Ta jako nově nalézáná kultura venkova se bude snažit rozpomenout na své ustavující, pro tvárnost protoarchitektury nosné prvky. Jednou z možností je architektonická anamnéza, kdy se duše architektury rozpomíná na ideje, kdy kulturní porovnávání je rozpomínání téměř už také ve smyslu medicínské psychologie, zabývající se shromažďováním údajů o zdravotním stavu pacienta, jeho rodičů a sourozenců od narození do doby vyšetřování choroby. Pro architektonicky chorobný venkovský prostor a pro jeho obec je toto metodou „prosení se“ za svoje vlastní rozpomínání uprostřed duše krajiny a míst architektonického povznesení. Je zde možnost objevování arché v uvědomování si jak vlastního místního, tak obecnějšího architektonického příběhu – příběhů společenství vztahujícího se v obci. Až v nich architektura podle mne může udělat znovu nějakou smysluplnou hierarchii. Nosné příběhy jsou krokem k sebepoznání místa a posléze metodou identifikace se s celou strukturou míst, a tak i s obcí. **Na pozadí anamnézy se mohou rozvíjet i osobní možné další příběhy zprostředkávající něco věcného pro osobní identitu. Domnívám se, že do tohoto zprostředkování patří idea tradice, ideje obecného dobra, ideje nejvyššího významu.** Jedině tak jde o řeč nacházející se nad rozdíl a místo s krajinou může získat příznivější kulturně novou dynamiku. Jde tak o synkretickou terapii pro venkov a venkovskou krajinu, o alternativu pro neurózu města. Vycházím dále z toho, že pozice člověka na venkově byla stejně jako v širším kontextu krajiny v dobách klasického urbánního pojetí přehlednější; méně se o lidském měřítku s duchem inklinujícím ke krásnému a dobrému pochybovalo. Je dnes nesnadné si dovodit právě z toho znovu ke krajině i ke kráse odpovědnost za volby řešení v konkrétních situacích. Pro nás to může znamenat uzavírat vztah k paměti na dílčí, víceméně historické tvarosloví a nestávat se nositelem nekonečné jakési nové potenciality. Tedy to pro mne znamená víceméně odmítnout soudobou syrovou pluralitu s vykreslováním imaginativního světa budoucího stavu; to pak takto neznamená rýsování daleké časové (a tak i časné) budoucnosti, dále to také neznamená vymýšlení si nových příběhů a rozvoje z jejich umělého nitra. Co to ale znamená, to spíše sledovat archetypy? To vědomí, že na ně se vážou prastaré zdroje energií, základů lidsky dobré psychiky. Takto výše naznačená estetická zkušenost je schopna učinit onu syrovou pluralitu stravitelnější a emoionalitu vymanit z postmoderního východiska. Tím, že byla zatlačena už z doby moderny do diaspor, dere se nekoor-

Obr. VII: Kostel ve velmožském dvorci z druhé poloviny 9. století, Břeclav-Pohansko, půdorys

dinovaně s příběhy místa, často sloužícího jen jako smysl účelové relaxace, více a silněji do popředí fikce zaklínající se krajinou nejčastěji jako ochrana divoké přírody. Děje se tak pod různými demagogickými hesly ve smyslu jakési přirozenosti přírody stojící proti nepřirozené architektuře a nad vším tím jakoby výše stojícího dohledu životního prostředí. Jako by se člověk měl stydět za klidný estetický prožitek; ten se jeví jako málo účinný, a tak se na jakémsi kulturním trhu zdá oproti často se vmlouvající exotice málo ojedinělý.

Dále považuji za důležité připomenout existenciální charakter významu orientování se v krajině.

Řešením je možná nerezignovat na sdělení i hledání metarovin pro orientaci a psychologickou komunikaci, a to pomocí mýtů, legend a kultovních obřadních témat. Souběžnost vyprávěného příběhu s topologií právě ve venkovském prostoru by mohla vést k roztržičnosti. Naproti tomu metarovina architektonických artefaktů, jdoucí až na kořen věcí, se může dotýkat elementárních otázek venkova a může nám dovolit v nezakorvené postmoderní oscilaci se orientovat a vydat se na cestu pryč od ironií a TED směrem k vážným tématům.

Descartes v Rozpravě o metodě (vyd. *Naučná literatura, Pra-*

ha 1947) takto požadoval jasné a zřetelné vidění skutečnosti ve smyslu „modo geometrico“ – geometrického zjevu; což je podle Jana Patočky možné chápat jako myšlenku, která má smysl i v naší společnosti. Jestliže se v dnešních výkladových systémech ztrácí modus filosofické bezprostřední zkušenosti, je geometrický náhled na čistý zjev prostřednictvím protoarchitektonických věcí další možnou filosoficky pěstovanou fenomenologickou metodou. Pěstovat filosofii nelze u hodnocení venkovské architektury a jejího prostoru přímo, ale vyjadřovat náhled v modu geometrie je vlastní už kultuře hospodaření v dávném věku. Proto je alespoň urbanistická geometrie na venkově pravým nástrojem pravé obecné politiky, protože co si neumím představit, to si mohu geometricky znázornit, a naopak – co nelze geometricky znázornit, podléhá vágním výkladům představivosti. Je to svobodná, srozumitelně předvědecká zkušenost pro nás – např. pro poznání smyslu soudržnosti nebo zjištění smyslu harmonického řádu, který odlišuje situaci architektonickou od běžné předmětné věci, od banality „kuchařsky“ gulášovitě se jevícího periferního světa, a to v rámci uchopitelnosti neperiferně utvářeného místa. V tomto rámci neperiferně utvářeného lze totiž nalézat těžiště – střed toho, co dělá z melodií. Tak se mně jeví jako nosné geometrické utváření. V něm prostřednictvím architektoniky nepostupujeme-li pouze metodou analýzy. Je v něm s duchem kulturní krajiny obsaženo nikoli samo přírodní prostředí, ale geometricky utkaná urbanistická a archetypálně architektonicky daná struktura jako jednotný celek – pro život jedinců a v obci pro její rámec. V něm je pak každá stavba jako Věc na určitém místě a pod nebem součástí či nositelem Heideggerova součtveří: nebe – země – božských – a smrtelných a analogicky ze Schellingovy přírodní filosofie tím, co je ideálně – reálně – svět – a já. Tak skrze tato součtveří, otevírající se našim smyslům a duchu, prosvítá přes geo_metrum jako osvětí pro réma obraznosti kulturního prožitku ve smyslu percepce i recepce venkovské kultury.

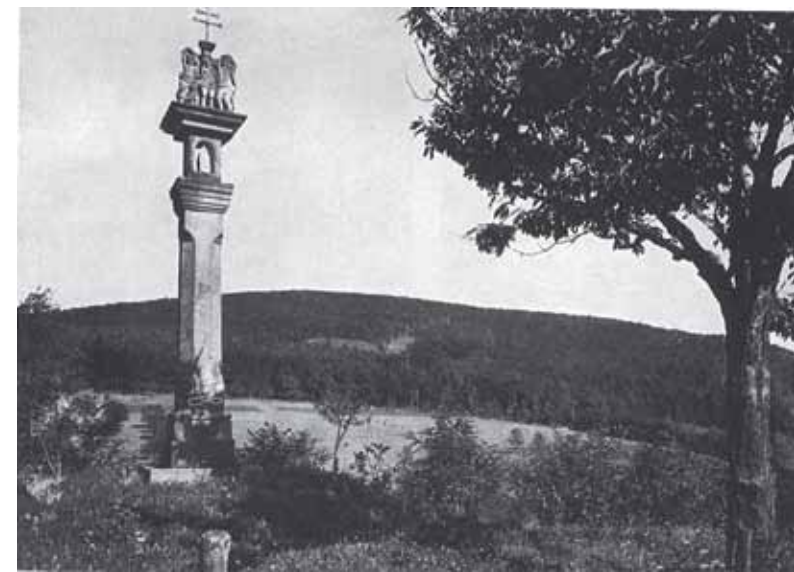
Architektura recipuje v bodech a z nich v místech k tomu určených – například v průhledu nebo v architektonickém zastavení z křížové cesty, v mytizaci české krajiny v božích mukách na poli, v kapli, kostele, ve stavbě statku uspořádaného podle zvláštního geometrického určení.

To vše způsobuje zvláštní percepci a předpokládá provázení zvláštního receptivního naladění. To odpovídá zaujetí uměleckého nebo aspoň estetického postoje, což nás odlišuje od marketingu konzumace a od fascinace konzumací. Jako je recepce kultury místa uprostřed venkovské krajiny něčím

výjimečným, je tato recepce také prostředkem k určité rovině imaginace, která nesouvisí ani s intelektem, ani s katalogickou pseudovzdělaností, ale spíš s kultivovaností a dále receptivně cvičenou vnímavostí, tedy s tím, co je pro dnešní venkov i „nesvětové“ město žádoucí. Tato kultivovanost pak odpovídá souzvukům v jakési územní eurytmické harmonii. Harmonie se nejlépe projeví ve své účinnosti uprostřed epifenoménů ve věcných reprezentantech. Jak epifenomenálně mohou zažít harmonii jako hudbu jen v dobrém akusticky případném prostoru, tak také jen ve zdánlivě účelovém, ale architektonicky přesně komponovaném zařízení vystavěného venkovského stavení, například statku. Tímto vystavěným objektem skrze harmonii se kultura dále rodí ve svém mateřském terroiru, jako má svůj výše mnou zmíněný terroir dobré víno. Jde tedy analogicky podobným způsobem o znovuzrození harmonie místa (genia loci) s časem (geniem tempori) a s eticky architektonickou věcí (geniem res) jako venkovského díla. Tento zrod díla se v umělecky uchopeném venkovském prostoru opakuje stále znovu a ve sféře duchovního světa ve vztahu člověka k ke kosmu. Jde o místa, která se týkají tvoření a obývání prostoru, který se prostírá uprostřed krajiny, té části země, která pak může mít duchovně jednu jedinečnou tvářnost – stálého obývání a ochraňovaného (šanonaného) obstarávání i prodlévání. Tak vzniká ještě venkovsky pravý dům sžívající se s krajinou, neboť je založen podle krajiny.

Pro názornost je zde v tom smyslu typ okrasného statku – „ferme ornée“.

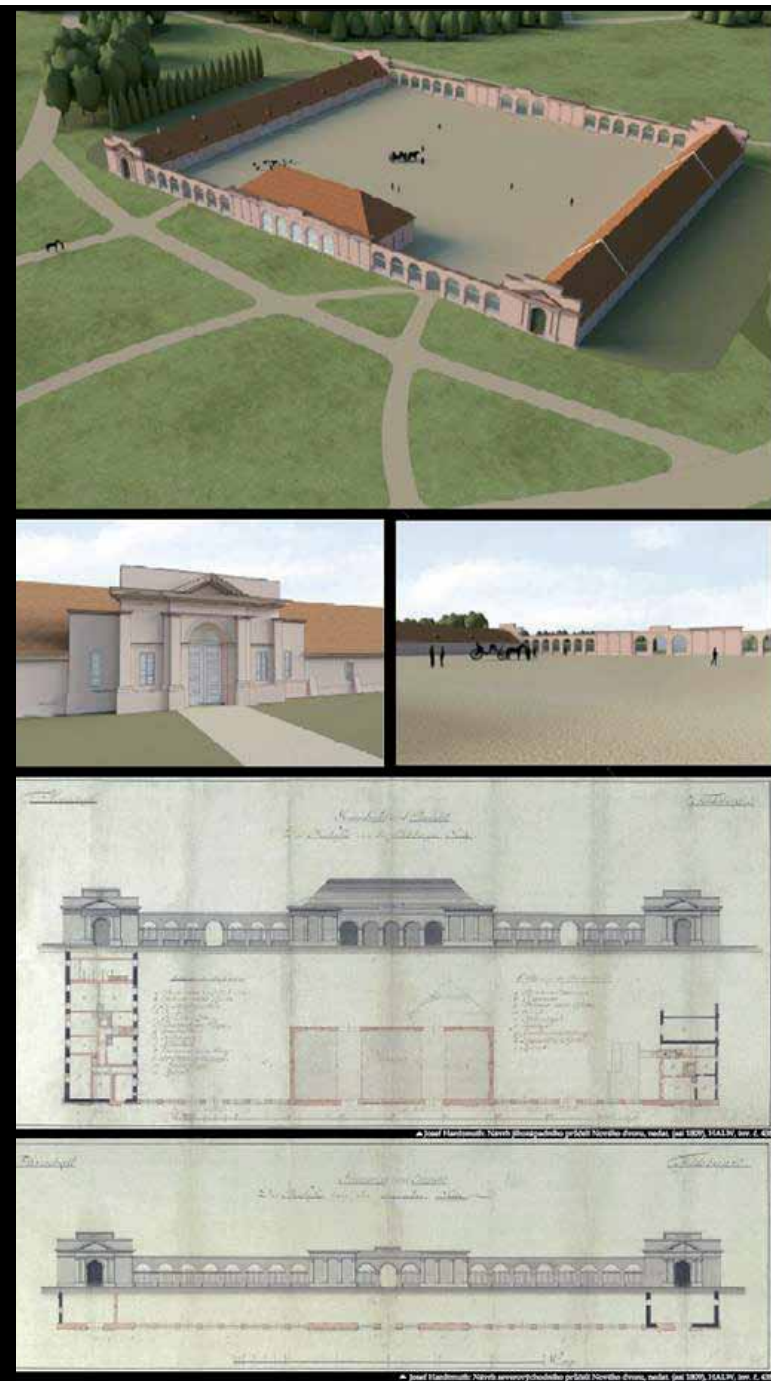
Rozkrytí úlohy znovuoobjevení venkovské orientace architektury v krajině na principu okrasného statku jako díla, reprezentujícího se Věcí, nám také rozkryje zásadní aktuální problém vztahu díla a textu, a tedy vztahu architektury a chabosti nosnosti tolik všude prosazovaného tzv. kontextu. To, že „kontext“ je chabý pro skutečnou architekturu, je zřejmě zejména na architektonických (ale nejenom na nich) památkách. Ve smyslu „myšlenky památkově chráněných děl“ se zdá, že i jejich kontexty mohou padnout, ale dílo jako paměti_hodná reprezentace zůstává. Pro pochopení smyslu vazby Věci a reprezentace je zde umělecké dílo jako architektonické, které se liší od díla filosofického nebo literárního také tím, že architektura si zjevně jako dílo žádá reálný předmět jako věc. Přitom neexistuje žádná reálná věc sama o sobě, která by mohla tvořit úplný základ (architektonického) díla. Pro zpřístupnění tohoto mého teoretického exkurzu tu máme reprezentanta – vzor – např. podle klasické cesty, která pracuje s „pozicí vědomí“, a fenoménu díla oproti vní-

Obr. VIII: Boží muka na staré cestě od lázní Lubačovice k Pozlovicům, Antonín Václavík, Lubačovské zálesí, ISBN 80-85948-58-3, str. 688

mání pouhého textu. Tak je zde jako reprezentant okrasný statek v Lednicko-valtickém areálu – Nový dvůr.

Ve své době populární představu blažené venkovské krajiny pomáhal často dotvářet dříve nenápadný hospodářský vesnický soubor budov zasazený do luk a polí. Inspirací ideou pastýřského věku – tzv. Arkádií – byly vytvářeny některé dvory s přízviskem „okrasného statku“. Podobně jako pro většinu evropské šlechty byla původně architektura vesničky francouzské královny Marie Antoinetty (1774–1792) ve Versailleském parku – tzv. Hameau. S jejími napodobeninami se setkáváme po celé Evropě, a nechyběla proto ani na jižní Moravě. Kromě jiných v krajině osazovaných „saletů“ se v Lednicko-valtickém areálu Lichtensteinové, konkrétně prostřednictvím Jana I. z Lichtensteina, rozhodují pro stavbu ferme ornée – okrasné farmy jako vzorového hospodářského statku. Staví se zde ve volné, takřkajíc arkadické krajině, ale nestaví se úplně na „zelené louce“; v místech dnešního Nového dvora velmi pravděpodobně nějaký starší hospodářský statek již stál. O něm se však nezachovaly téměř žádné informace, pouze několik útržkovitých odkazů, ostatně i v původních plánech díla jeho doloženého architektonického autora je barevně rozlišeno původní a nové zdivo. Jedná se tady asi o částečnou přestavbu. Dá se předpokládat, že některé fragmenty z něj byly zakomponovány do nové stavby. Návrhem

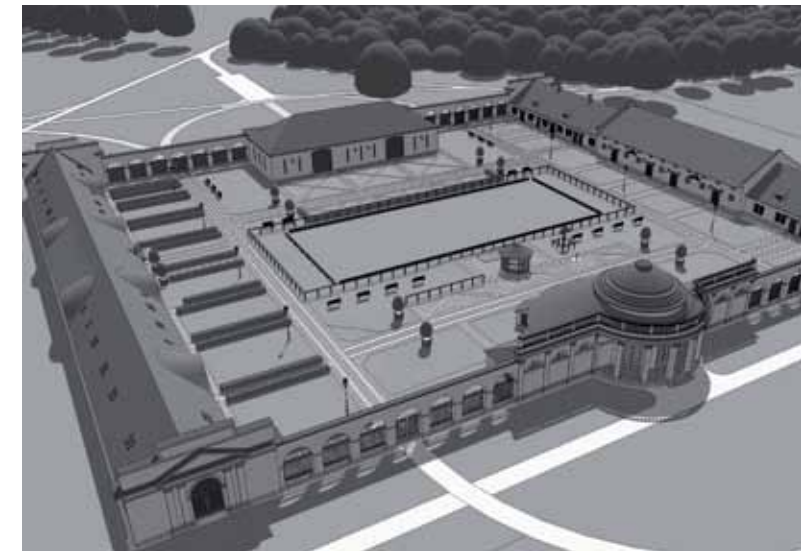

Obr. IX: Hospodářský statek Neuhoff, 1809–1818, Lednicko-valtický areál, Břeclavsko, Josef Hardtmuth & Petr Hruša, Ateliér Hruša & spol.

projektu byl pověřen tehdejší ředitel lichtenštejnské stavební kanceláře, už 51letý Joseph Hardtmuth. Tento zkušený, a díky svým vynálezům i bohatý architekt působil v posledních deseti letech hlavně v lednicko-valtickém panství, kde navrhoval např. Janův Hrad nebo minaret. Jeho plány Nového dvora byly dokončeny v dubnu 1809. Navržená geometricky jednoznačná čtyřkřídlá rozlehlá stavba, uzavírající rozlehlý vnitřní dvůr, měla dvě hlavní průčelí. V ose jihozápadního křídla byla obdélná stodola se dvěma valeně zaklenutými vjezdy, v ose severovýchodního křídla, v místě dnešního kruhové stavby rondelu, byla široká brána s trojicí zaklenutých otvorů s vjezdem ve střední ose. Ke stodole i k bráně přiléhaly arkády, které byly vyplněny dřevěnými, již nedochovanými venkovskými laťovanými ploty. Obě hlavní průčelí byla na obou koncích akcentována bránami ve štítech bočních hospodářských křídel. V dnešní době jsou všechny čtyři tyto brány slepé a nikam nevedou. Je zajímavé, že brány v severovýchodním průčelí byly před rekonstrukcí hospodářských křídel opravdu využívány a vedly pravděpodobně do chléva, jak je patrné z výkresů. V pozdějších přestavbách byly v hospodářských křídlech dobudovány další obytné místnosti a krajní brány přestaly sloužit svému účelu. 12. dubna 1819 je datována zpráva, že „... Jeho výsost přikázala stavbu saletu včetně švýcarské stáje“. Po neshodě se zásahy knížete a následné rezignaci Josefa Hardtmutha na post lichtenštejnského stavebního ředitele roku 1812 a krátkém působení jeho nástupce Josefa Kornhäusela se ředitelem roku 1818 stává architekt Josef Franz Engel. Dostavba objektu rondelu na Novém dvoře je jedna z jeho prvních prací na novém postu. Kruhový salet byl vybudován jako rondel – kruhová zároveň jako hospodářská i reprezentativní stavba v ose severovýchodního křídla na místě zbořené vstupní brány; boční zdi s pilastry byly do nové stavby znovu zakomponovány. Na jeho vnějším průčelí je portikus, odkud je vyhlídka k loukám a rybníku. Portikem se vstupuje do kruhového sálu zaklenutého kopulí, odkud bylo možno pozorovat prosklenými dveřmi dvacet ustájených krav. Stání byla radiálně uspořádána tak, aby krávy stály hlavami proti návštěvníkům, kteří je mohli pozorovat a ochutnávat jejich mléko. Takto bylo prezentováno vzorové plemeno červenostrakatých krav, jehož chov ve Valticích založil kníže Jan I. Josef. Dalšími vzácnými zvířaty, která se na Novém dvoře chovala, bylo španělské plemeno merinových ovcí, jejichž vlna byla drahá a žádaná. Vývoz těchto ovcí z domovské země byl zakázán, ale Lichtensteinům se podařilo vyjednat zvláštní výjimku. Hospodářská a estetická funkce se zde spojovaly, jak je například patrné z mramorové podlahy v kruhovém sále a žlabů

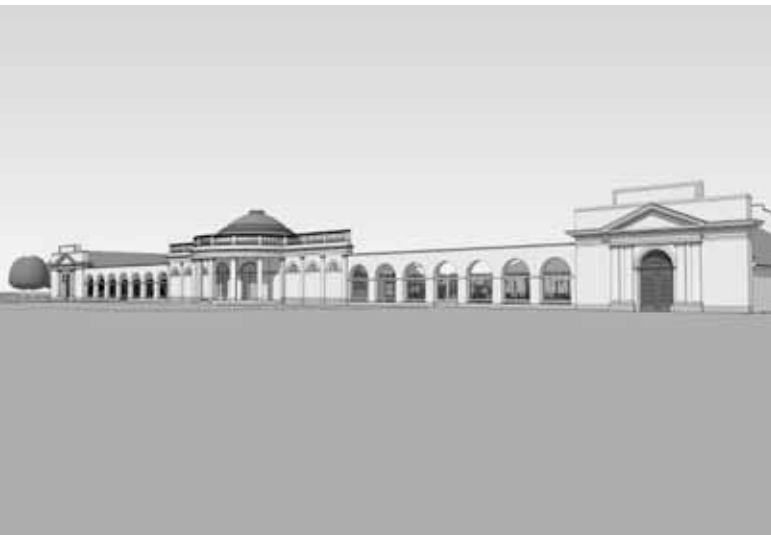
z červeného mramoru. Tak vytvářely věcné ztělesnění vzácné architektonické ambice o kultivaci venkovského krajinného prostoru. V dnešní době areál využívá společnost *Arkadie Nový Dvůr*, díky které statek navazuje na slavné doby, kdy zde John Reeves vedl knížecí hřebčín. Zajišťuje ustájení sportovních a rekreačních koní a pořádá vyjíždky v Lednicko-valtickém areálu a okolí. Chystá se kompletní obnova památky pod vedením architektonického ateliéru *Architekti Hruša & spol.*, při které by jednotlivé objekty měly být očištěny od novodobých úprav a dostaveb a za použití původních postupů uvedeny do stavu odpovídajícímu původnímu záměru.

Ideu okrasného statku u nás lze znázornit – přiřadit k původnímu architektonickému záměru na venkovskou stavbu Nového dvora podle návrhu architekta Josepha Hardtmutha. Vyměření polohy pohledově spojené vazbou k Rybnickému zámečku, fyzicky až hapticky propojené dvěma alejemi s širší okolní krajinou, spojuje území spravované jak hospodářsky, tak reprezentativně. Pracujeme-li s areálem Nového dvora a jeho okolím s teorií „okrasného statku“, můžeme dospět k synkretickému spojení Hardtmuthových, přírodě protipostavených klasických východisek a nových přírodních východisek anglického venkova venkovských sídel. To jako celek může procházet přísně střeženou památkově a detailně i funkčně architektonicky aktuální soudobou proměnou. Také ta však i nadále může vycházet či v prostředí tekutého postmodernismu ideově vychází z fenoménu klasické krásy, kdy obdiv vzbuzují proporčně dokonalé, harmonické parametry stavby, povstávající jak z ideje venkovské vily, ale také, a to zejména, z ideje jejího zasazení do volné krajiny, zaalpsky interpretované z Palladiova chápání architektonických a krajinářských souvislostí. Nový dvůr je příklad dokumentující výše naznačenou teoretickou výchozí pozici úlohy venkova a jeho krajiny. Jako zaalpsky vzácný typ okrasného statku existoval i v prostších podobách v celém průběhu dějin venkovské architektury 19. století; tedy nejenom v Lednicko-valtickém areálu. Totiž jako jak estetické, tak i hospodářsky funkční střetání člověka s přírodou a vycházející z jeho vůle o kultivování krajiny. Zcela přirozeně se venkovská architektura, byť ve skromnějších podobách než jako Nový dvůr, také rozvíjela s dále posunovaným důrazem jak na estetické, tak na funkčnost a venkovský životní styl. Jeho součástí sice bylo hospodaření, stejně jako součástí stylu byla obhospodařovaná krajina. Ta byla přítomna nejen ve smyslu dominance v souboru objektů cca hektarové rozlohy Nového dvora. Tak to bylo

Obr. X: Dvůr, Lednicko-valtický areál, P. Hruša, vizualizace D. Příkryl, *Architekti Hruša & spol.*, 2015

totiž stále – ve svém jádru v založení Josephem Hardtmuthem stejně jako v realizaci i další vrstvy s rozvíjením klasicizující koncepce Josefem Franzem Engelem, totiž jako souboru nejenom hospodářských, ale i krásně geometricky architektonicky rozčleněných objektů. Jde zde tedy zase nejen o lichtenštejnskou reprezentativní architekturu, ale o tu, která je ustavena archetypálně klasicky. S ideálním či vhodným uspořádáním okrasného či vzorového statku jsme seznámeni nejenom ze stavebně historických průzkumů takových statků, ale i z více pramenů (Vitruvius, Pietro Crescenzi, Leone Battista Alberti, Andrea Palladio, Pavel Zatloukal, Ondřej Zatloukal a další). Pro vzorový odkaz zde dále slouží poznatky i z nejnovějších nálezů ve zmíněném konkrétním případě ve valtickém – z této dodnes dochované lokality. Celá přirozeně vrstvicí se tradice lichtenštejnského dominia ve vazbě na krajinu okrasného dvora byla v průběhu posledních desetiletí z úsilí ing. Zdeňka Nováka v tzv. moderní době završena zápisem do seznamu památek UNESCO, a tak byla potenciálně pro budoucnost 21. století více zapojena do celku ochrany i potenciálního ožívování bezprostředního okolí i širšího krajinářského parku. Člověk 21. století se podle této teorie jen zdánlivě vymyká idealizované, přirozeně formované harmonické skutečnosti obývání krajiny, tedy takové, v níž subjekt existuje s objektem krásy krajiny i architektury v harmonické shodě. Je mně

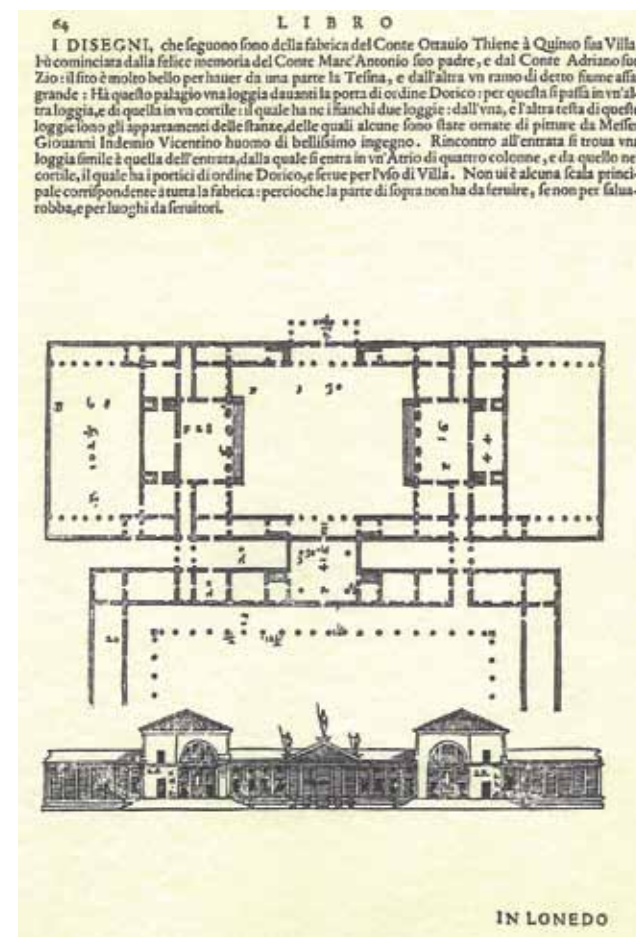
Obr. XI: Nový dvůr, Lednicko-valtický areál, P. Hruša, vizualizace D. Přikryl, *Architekti Hruša & spol.*, 2015

Obr. XII: Nový dvůr, Lednicko-valtický areál, P. Hruša, vizualizace D. Přikryl, *Architekti Hruša & spol.*, 2015

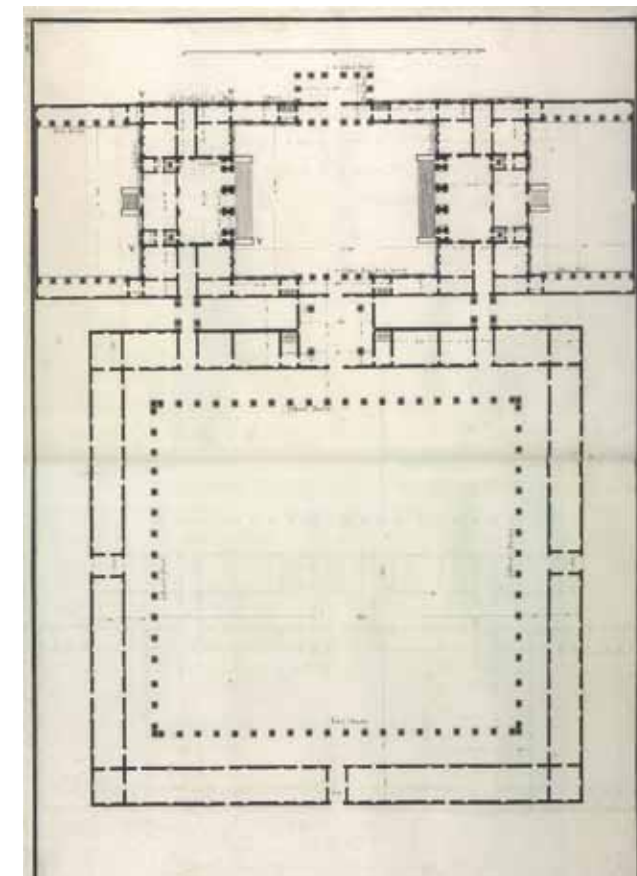
zde tak příležitost učinit ohleduplný provoz vstřebávající záchranné civilizační zásahy, aby se současný člověk cítil povznesen, a ne vržený do uměle vykonstruovaného světa. S citovostí a estetickou naléhavostí je třeba se pokoušet hledat a vytvářet až arkadský jižní sen a souběžně s nemenší naléhavostí je třeba se zároveň snažit nikoliv zcela o návrat do této idealizované minulosti, ale k jeho ideálu anamnesticky hledaného bezpečí. Jak do architektury Nového dvora se vpravíme receptivním způsobem, tak do estetiky geometrie jiných v podstatě okrasných statků nevstupujeme sami, jsme do ní zasvěcováni. Prvně tím, že je nám na základě zdánlivě

obyčejné funkce geometrický svět otevřen, podruhé tak, že jsme vnořeni do výkladu smyslu i prosté architektury prostřednictvím geometrického světa. Reálné objekty tohoto světa na rozdíl od fenoménů neumíme vyjmát ze světa věcí; ony se vynořují jako osamocené architektonické entity ze zdánlivé prázdnoty, kdy geometrický svět neslouží nám, ale pravdě. Pravda těchto geometrických objektů stojí v tom, že „...prostor je v právě tím, co rozhoduje o uskutečnitelnosti geometrických objektů...“ [3, str. 135]. Je tu tak znázorněn postoj vztahující se více než k identitám k „idealitám“. Ono totiž jediné vysvětlující pojetí geometrické reprezentace u „reprezentanta“ je nutnost nalézat nějakou ideální, změním jen tak nepodléhající kvalitu jako strukturu. Vztah těchto východisek ze stabilní struktury je evidentněj-

Obr. XIII: Villa Thiene, Quinto Vicentino, Vicenza, Christoph Ulmer, *Andrea Palladio*, ISBN 978-88-7057-215-5, str. 159

ší jako u prvků při jejich kvantifikaci – počítání. V architektuře mohu nakreslit objekt jako „A“ a také objekt jako „B“. Ale těžko mohu nakreslit jejich spojení A a B. Spojení „a“ nemohu vnímat jako bytí spojení A, B, podobně jako když vidím dvě řady stromů, je tu ještě něco ilustrativního pro naši teorii architektury venkovského prostoru, je to synkretické uspořádání, tedy to, co z nich dělá např. alej. S uvedením řady stromů ve venkovské krajině do geometrie se stane relativně přesným jejich vysazení do systému fenomén zážitku aleje. To je příznačné, podobně jako vysazení a obstarávání skupiny stromů a přírodních prvků v háj, co je nosným uvedením do vztahu; navzájem se to architektonicky děje i ve volné krajině jen tzv. „reprezentací“. Jedná se o reprezentaci tzv. intuitivní (v určitém okamžiku intuitivně poznám alej nebo háj –

Obr. XIV: Villa Thiene, Quinto Vicentino, Vicenza, Christoph Ulmer, *Andrea Palladio*, ISBN 978-88-7057-215-5, str. 166–167

na rozdíl od signitivní) a tato reprezentace je subjektivně nelibovolná. Tuto mnou nabízenou teoretickou metodu v architektuře si lze jako praktický (téměř návod) osvojit, když se rozloučíme s předsudečnými představami a více budeme dávat intuíci do souvislosti s architektonizovanou věcí v krajině a se synkretickým ozřejmením smyslu jejího trvání. Souvislost intuíce s trváním lze v jazyce architektury naznačit nejlépe v souvislosti s tím, co je jasná Věc. Je v ní součástí nabývaného architektonického poznání prostřednictvím metody názorného nabývání prostorové žité skutečnosti. Tak se hledá skrze Věci v krajině postoj pro „názor“ před obratem, kde se k nám hrnou marketingové trivializace architektonického vidění stáčením ho pouze k užitečnosti věci včetně jejího designu k nám a založeného hodně na analýzách. Chtěl bych nabídnout, že ale můžeme, pro architekturu venkova dokonce musíme jít i opačným směrem, a ne cestou pouhé analytické trivializace věci jakýmsi rozlámáním do pouhých prvků kladených jak stromy vedle sebe, kdy ztrácí intuitivně naladěný prostor (jak ho mají v opačném, výše zmíněném případě aleje nebo háje), a tak ztrácí původní kontinuitu i trvání. Jde mi tedy dále i u venkovské krajiny o to, aby nám tu nezůstalo pouhé hledisko užívání plochy, jak se tomu děje v plánovačském urbanismu, ale prostoru a v něm mnoha věcí v analýzách, které vidí prostory jako už ne geometricky krásné. Jak vidí skrze geometrii až obrazivou metafyzickou zkušenost, je zde v kontrastu k tomuto vidění něco jako převedenost do nesouvislých, vedle sebe jen postavených prvků bez alejí a hájů. Jenom je třeba ještě vzít v úvahu, že jakýkoli intuitivní postup nespočívá na chápání bez úsilí. Jde o úsilí ve směru k pamětihodnému trvání. To teprve smysluplně uchopuje paměti hodnot v reprezentaci jako Věc a její vznos (z arché) do neporušeného myšlení trvání – z minulosti do přítomnosti, která potenciálně přesahuje do budoucnosti. Tedy to také znamená chápání reprezentace už jako nic zprostředkujícího, jako žádný interaktivní zlom, ale jako snahu o představení entity, jako je jednota, jejíž jednou stránkou je prostor v souzvuku, druhou řeč tvarů, je-li dáno jejich pojetí v jednotu. V jednotě architektury dnes na rozdíl od mnoha jiných druhů umění můžeme toto „věčné“ chápání logicky ještě pro venkovský prostor navodit. Jde zde o vnější nenarušený prostor, jeho vjem, což lze v architektuře chápat jako fenomén, tedy i něco pro zážitek a prožitek, který se hned tak nejeví, ale který je ke zjevnosti v krajině právě jen uměním architektury přiveden.

LITERATURA

- [1] DOM HANS VAN DER LAAN: Architektonický prostor. Patnáct naučení o povaze lidského obydlí, vyd. Archa, Zlín 2012, ISBN 978-80-87545-13-3, str. 18–22.
- [2] ARISTOTELÉS Politika, kniha čtvrtá, 1292 a) 11; vyd. Petr Rezek, Praha 1998, ISBN 80-86027-10-4.
- [3] VOPĚNKA PETR Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci, Souborné vydání rozprav s geometrií, vyd. Práh, Praha 2000, ISBN 80-7252-022-9, str. 135.

Prof. Ing. arch. Petr Hruša

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava,
Fakulta stavební, Katedra architektury
Ludvíka Podéště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba
petr.hrusa@vsb.cz

OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU JAKO FORMA OCHRANY VENKOVSKÝCH SÍDEL LANDSCAPE CHARACTER PROTECTION AS A FORM OF PROTECTION OF RURAL COUNTRYSIDE

Jiří Kupka

Abstrakt

Príspevek sa zaoberá hodnotou venkovských sídel a formou jejich ochrany, a to především z krajinářského hlediska. Vedle památkové péče, která nabízí řadu nástrojů k ochraně hodnot kulturní krajiny, je významným nástrojem k zachování jejího charakteru státní ochrana přírody, konkrétně ochrana krajinného rázu. Požadavky ochrany krajinného rázu, obsažené nejčastěji v preventivních hodnoceních krajinného rázu, se různým způsobem promítají do nástrojů územního plánování, výslovně do územně analytických podkladů obcí.

Abstract

This paper deals with the value of the countryside and rural areas and with forms of their protection. It focuses primarily on aspects of protection of rural landscape. It presents legislative possibilities offered by the state heritage preservation and nature and landscape protection, especially protection of the landscape character according to §12 Act No. 114/1992 Coll. It also presents the possibilities of implementing the conclusions of landscape character assessments to spatial and urban planning tools.

HODNOTA VENKOVSKÉ KRAJINY A SÍDEL

Príspevek sa zaoberá na ochranu venkovských sídel především z hlediska jejich krajinářské hodnoty, kterou bezesporu velmi často mají. Naše krajina je krajinou přetvořenou činností člověka, tj. krajinou reflektující a uchováající prvky a struktury vzniklé během staletého procesu jejího osídlování a kultivace. Je všeobecně považována za nedílnou součást kulturního dědictví. Výbor pro světové kulturní dědictví (1992) definuje kulturní krajiny jako *kombinovaná díla přírody a člověka, která jsou dokladem vývoje lidské společnosti a sídel v průběhu historie, pod vlivem fyzikálních omezení anebo příležitostí daných jejich přírodním prostředím a vlivem postupných společenských, ekonomických a kulturních vlivů, jak vnitřních, tak vnějších* (Report 1992). Tím se jasně přihlašuje k myšlence, že kulturní krajina je stejnou součástí světového kulturního bohatství jako jiná lidská díla. K tomuto základnímu rámci přistupuje Evropská úmluva o krajině, která směřuje zejména k zachování a udržení význačných nebo

charakteristických rysů krajiny, *odůvodněných její dědičnou hodnotou, vyplývajících z její přírodní konfigurace nebo z lidské činnosti* (EÚK).

Vesnice a venkovská sídla zůstávají v naší krajině tradičními sídly, mnohdy staršími než okolní města. Jejich často velmi rozmanité formy v sobě odrážejí rozdílnost přírodního prostředí, historického vývoje i hospodářské úrovně. I nadále – navzdory vývoji směřujícímu k přiblížení venkovského života k životu ve městě – je venkov od města v mnoha ohledech odlišný a přes všechny změny a nové potřeby společnosti zůstává zachován jeho význam pro charakter krajiny jednotlivých regionů (Hronovská 2010). Obecně lze venkov definovat jako prostor, který zahrnuje jak krajinu, tak i venkovská sídla, tj. integruje jak nezastavěné území, tak i zastavěné území malých sídel – vesnic. Z urbanistického pohledu je venkovské sídlo vymezeno jako sídlo s typickou urbanistickou strukturou nízkopodlažní zástavby s vysokým podílem rodinných domů, s málo vyvinutou uliční sítí,

s dominantním prostorem návsi a vysokým podílem zeleně. Z architektonického pohledu tedy dominuje nízkopodlažní zástavba individuálních rodinných domů, které vesměs nemají vybudován parter určený k obchodní činnosti nebo ke službám (Perlín 2010). Venkovský dům je tradičně doplněn rozsáhlejším hospodářským zázemím, které sloužilo původně pro zemědělskou prvovýrobu (např. Škabrada 1996, Škabrada 2005). Rozvojem venkova a jeho ochranou se zabývá už přes sedmdesát let řada odborníků rozdílného profesního zaměření i úrovně, kteří si dobře uvědomují, že jeho specifické hodnoty a tradice nesmějí být opomíjeny a likvidovány, ale naopak je důležité je udržovat a rozvíjet. Zejména proto, že v České republice je dosud tradiční struktura venkovského osídlení tvořeného historickými typy urbanistických formací, i když zejména v současné době je jejich „čitelnost“ a jasná koncepce často značně znejasněna a komplikována, z velké části zachována (Baše 2006, Kupka & Štréblová Hronovská 2015).

V jednotlivých regionech se osídlení vyvíjelo odlišně a dodnes se na mnoha místech zachovaly typické formy venkovských sídel, které výrazně dotvářejí jedinečný a neopakovatelný ráz těchto území, dokládají jejich historický vývoj a jsou odrazem místních přírodních, sociálních a kulturních podmínek (klimatické vlivy, úrodnost kraje, snadná dostupnost materiálu, vliv vyspělejšího prostředí), které dodaly stavbám jednotlivých regionů jejich osobitý výraz a zároveň je jasně odlišily a vymezily ve vztahu k regionům ostatním (Kupka 2008, Kupka 2010). Jde o výslednici působení člověka, vyplývající ze způsobu života a vztahu ke krajině a přírodě. To se týká jak jednotlivých staveb s dochovanými formami, detaily, tradičními materiály a regionálními znaky, o objekty lidové architektury i o stavby tzv. velké (vysoké, oficiální) architektury, tak urbanistické uspořádání celých vesnic, tvar, velikost a půdorysné rozložení staveb, jejich osazení do terénu, uplatnění ploch zeleně, vody a komunikací a jejich zapojení v krajině (Sýkora 2006). Hmotová skladba zástavby, počet podlaží, tvar, sklon a orientace střech, úroveň terénu, to vše zásadním způsobem ovlivňuje charakter prostorů sídla a jeho vnímání. Půdorysná struktura sídla, tj. půdorysné linie náměstí, návsi, ulic a dalších komunikací, parcelace a půdorysná a hmotová skladba zástavby, navíc vykazuje výrazně větší stabilitu a setrvačnost než vlastní architektura a je mnohdy vůbec nejstarším hmotným dokladem existence sídla (Kuča & Kučová 2000). Rozdílné klimatické a přírodní podmínky se výrazně podílely na výškovém i půdorysném uspořádání samotných sídel. Neméně důležitým činitelem, bezprostředně ovlivňujícím urbanistickou podobu vesnic,

byla doba jejich vzniku a rovněž průběh historického vývoje i sociálního rozvrstvení. Výsledkem je neobyčejně hustá a bohatá síť našeho venkovského osídlení středověkého původu. Zcela se liší osídlení dynamicky se rozvíjejících úrodných nížin ve staré sídelní oblasti, horských a podhorských oblastí s rozvinutou nezemědělskou výrobou či zaostávající odlehle a málo úrodné kraje, ekonomicky a populačně stagnující. V některých regionech převládají urbanistické formy semknuté (návesní vesnice, řadové vesnice ulicové nebo silniční, hromadné /shlukové/ vesnice) jinde spíše formy rozptýlené (údolní lánové vesnice, osídlení samotami). Nejmenší jednotkou je samota, seskupením samot vzniká osada či vsi, hlavním typem venkovského osídlení je pak tradiční vesnice. Velikost vesnic se výrazně liší podle regionů (velké vsi na jižní Moravě). Ve vnitrozemí převažují vesnice návesní. Usedlosti těchto vesnic jsou soustředěny kolem pravidelného, zpravidla obdélného návesního prostoru. Zvláště častá je varianta vytvoření obdélného návesního útvaru pomocí lánového systému dvou protilehlých řad usedlostí. Zejména ve výše položených a tvarově více členitých oblastech se objevují údolní lánové vesnice. Jednoduché radiální, paprscité schéma uspořádání usedlostí se objevuje u radiálních (lesních) vsí, které mohly vzniknout i v obtížných podmínkách, zejména v lese. Objevují se i sídla se zástavbou rozptýlenou, někdy značně vzdálenou, vznikající zejména v ekonomicky marginálních polohách. Například na Slovensku převažují protáhlé ulicové půdorysné typy vesnic se širokou táhlou návsi, která je lemovaná dvěma souvislými řadami přízemních, podélnou frontou orientovaných domů, zatímco ve starším sídelním území jižních Čech převažují vesnice návesní spíše nepravidelné, zatímco pravidelné obdélné i radiální leží spíše tam, kde se osidlovalo do zalesněného terénu. Obdobně jsou kupříkladu větší údolní lánové vsi, jejichž protáhlý půdorys je zastavěn rozptýlenou dvorcovou zástavbou s nezastavěnými nárožními (volná forma dvora, který při dochování všech objektů je obestaven ze čtyř stran), typické pro část Broumovska (Kupka 2008, Kupka 2010). K urbanistické formě venkovských sídel přistupují v širším kontextu další krajinářské úpravy související především se zemědělstvím (rozložení cest, struktura zeleně, dochované členění pluzžiny, humna, tradiční způsoby hospodaření a exploatace krajiny atd.), které bylo až do konce 18. století jednoznačně rozhodující krajinotvornou činností (Löw & Míchal 2003), neboť harmonická kulturní krajina je ve své podstatě z větší části nezáměrným produktem života agrární společnosti, spojeným s technologickou zkušeností tradičního zemědělství (Dejmal 2000). Je nutné zdůraznit, že

i to, co dnes vnímáme jako „přírodu“, není již po staletí původní krajinou, přičemž nejvýraznější antropogenní změnou v plošném měřítku je přeměna vegetačního pokryvu krajiny (Kmínek 2000, Kupka & Štréblová Hronovská 2015). Venkovské osídlení tedy v sobě skrývá řadu neopakovatelných hodnot, které zasluhují ochranu jakožto nedílná součást evropské kulturní krajiny, jež přispívá k vytváření místních kultur a je základní součástí evropského přírodního a kulturního dědictví, protože přispívá k blahu lidstva a upevnění evropské identity (EÚK).

MOŽNOSTI OCHRANY VENKOVSKÉ KRAJINY A SÍDEL

Jak již bylo řečeno, venkovská sídla a architektura vykazují značné hodnoty, které je nutné chránit jako odkaz naší historie a konstitutivní prvek naší venkovské krajiny. Množství dokumentů, konferencí a literatury dokládá zájem o kulturní krajinu z mnoha hledisek, neboť péče o krajinu a její kulturně historické hodnoty je důležitým veřejným zájmem, kterému je potřeba věnovat odpovídající pozornost. Ochrana kulturní historické krajiny, která představuje kulturní kapitál národa, však v současné praxi často nedokáže odolat ekonomickým a leckdy i „ekologickým“ tlakům (Kupka 2008). Naše legislativa na ochranu krajiny a jejích hodnot není zanedbatelná, ale je roztržštěná do několika právních předpisů a několika resortů, kultury, ochrany přírody a krajiny, územního plánování, zemědělství (Kučová 2006, Kučová 2007), přičemž nejvýznamnějšími jsou resorty státní památkové péče a státní ochrany přírody a krajiny. Jedná se tedy o disciplínu mezirezortní, což vyjadřuje i memorandum Architektonické dědictví krajiny (2006), které deklaruje, že péče o kulturní krajinu se týká stejně ochrany přírody jako památkové péče. Je proto žádoucí, aby oba obory při péči o krajinu úzce spolupracovaly. Zároveň je třeba, pokračuje memorandum, zapojit další obory a resorty. Dle památkového zákona, který je legislativním základem státní památkové péče, je možné jednotlivé objekty a jejich soubory prohlásit za kulturní památky (§2, §3) či národní kulturní památky dle §4. Jedná se o *nemovitě (...) věci, popřípadě jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty (...) historické, umělecké, vědecké a technické, ... které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem*. Jde o nejtýpicetější a ve veřejnosti nejznámější

formu památkové péče. Chrání se nejen vzhled objektů, ale také jejich dispozice a konstrukce a jejich nejbližší okolí (Kuča & Kučová 2000). Formou prohlášení kulturních památek a národních památek nejsou zdaleka chráněny jen architektonické objekty či jejich soubory, ale i významné prvky kulturní krajiny, z nichž mnohé jsou význačné i pro zachování charakteru krajiny venkovské. Výrazné krajinné aspekty mají chráněné zámecké parky a obory, přímou součástí krajiny tvoří aleje, křížové cesty, poměrně častá je i památková ochrana historických technických vodohospodářských děl, která dnes vnímáme každopádně jako důležité krajinné prvky (rybníky, rybníční soustavy, vodní kanály či náhony), vysloveně přírodní charakter mají jeskyně, důležité pro památkovou péči z archeologického hlediska. Předmětem památkové ochrany se již v minulosti staly i některé širší krajinné úseky (Kuča 2013).

Ochrana jednotlivých památek má u nás staletou tradici. Praxe plánování a stavby měst se v 19. století a ještě i v první polovině 20. století soustředila vesměs jen na zachování nejvýznamnějších památek, přičemž se měnily i preference pro výběr slohu či období i stavebního druhu. Při využívání starších průzkumů (zejména z 60. a 70. let 20. století) je dodnes patrné tehdejší negativní hodnocení celků a staveb z období historizujících slohů 2. poloviny 19. století a omezování památkového zájmu výhradně na stavby vzniklé před rokem 1850, či dokonce 1800 (Kuča & Kučová 2000). S tímto zájmem o památky jako předmět studia a ochrany se v našem prostředí setkáváme přibližně až od 40. let 19. století (Benešová 1993).

Naproti tomu urbanistické celky, pokud měly být vnímány jako předmět dějin umění, musely alespoň vykazovat prokazatelný kompoziční záměr, tj. muselo se jednat o pravidelně komponované urbanistické celky (Hlobil 1985). Urbanistické pojetí památkové péče, které zdůrazňuje význam zachování celých historických prostorů a souborů (nikoli pouze komponovaných celků), se objevuje až později (Hrůza 1977), kdy se stále více vedle významu jednotlivých staveb zdůrazňuje starobylý ráz měst, zejména Prahy, a objevuje se úsilí o jeho zachování. Asanace pražského Josefova a bouřlivá reakce na tento brutální počin dala vzniknout Klubu za starou Prahu (1900) a široce založené památkové péči vůbec (Voděra 1993). Postupně se tak zájem od jednotlivých objektů přesouvá k celým urbanistickým celkům, ve kterých zejména spočívá jedinečnost každého sídla, jež má svou charakteristickou urbanistickou strukturu, tvořenou půdorysnou strukturou, způsobem parcelace, půdorysnou a hmotovou skladbou zástavby, dominantami

a kompozičními vztahy prostorů (Kuča & Kučová 2000). V průběhu 20. století se zájem o historická sídla začíná promítat i do forem jejich legislativní ochrany. K výraznému zlomu pak došlo po druhé světové válce, kdy se řada odborníků věnovala problematice detailnějšího poznávání stavebních a architektonických památek, a to zejména s ohledem na jejich obnovu či rekonstrukci (Macek 2001). Již v roce 1950 vznikají první zárodky městských památkových rezervací, když bylo 22 českých a moravských měst zahrnuto do desetiletého plánu obnovy vybraných historických měst (Hlobil 1985). V roce 1958 pak bylo vyhlášováno památkových rezervací ukotveno v zákoně o kulturních památkách (§ 4). Památkovou rezervací je podle § 5 platného památkového zákona *území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, popřípadě archeologických nálezů, může vláda České republiky nařízením prohlásit jako celek za památkovou rezervaci a stanovit podmínky pro zabezpečení její ochrany*. U památkových rezervací se předpokládá dochovaná kompaktní zástavba, bez výraznějších novodobých rušivých zásahů, přičemž charakter hodnotných staveb jednoznačně udává charakter celému území (dochován původní objem vč. tvaru střechy, původní ztvárnění průčelí vč. detailů, obvykle i vnitřní dispozice a prvky interiéru). Protože se jedná o homogenní území s přísnou památkovou ochranou, chrání se kromě památkově chráněných objektů celý soubor a v rámci něj i objekty, které samy o sobě památkou nejsou (Kuča & Kučová 2000). Vedle městských, archeologických a ostatních památkových rezervací je v současnosti prohlášeno 61 vesnických památkových rezervací. Z hlediska světové proslulosti je nejznámější vesnickou památkovou rezervací bezesporu jihočeská ves Holašovice, od roku 1998 součást světového kulturního dědictví.

Po památkové rezervaci se v novém památkovém zákoně z roku 1987 objevuje institut památkové zóny jako novější kategorie památkově chráněného území a památkově ochranné pásma, jež může být využito k ochraně částí historických sídel. Podle § 6 území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty, může Ministerstvo kultury (...) prohlásit za památkovou zónu a určit podmínky její ochrany. Až na výjimky se obvykle jedná o sídla s velmi dobře zachovanou půdorysnou a hmotovou osnovou, ale menším podílem architektonicky intaktně dochovaných staveb (počet kulturních památek v sídle není rozhodující, ale historický charakter sídla), tj. sídlo nemusí být celé intaktní, má však různě dochované části (Kuča & Kučová 2000). V současné

době je registrováno 211 vesnických památkových zón. Pro ochranu venkovských sídel a jejich zapojení do krajiny má vedle vesnických památkových rezervací a vesnických památkových zón nezanedbatelný význam i institut krajinné památkové zóny, jakožto více či méně rozsáhlého území dochované kulturní krajiny zahrnujícího sídelní útvary a ucelené krajinné celky, jejichž dnešní podoba byla podstatnou měrou kultivována a formována historickou činností člověka. Vesnická sídla, jež se objevují v hranicích zóny, jsou chráněna především z hlediska nenarušení jejich zapojení krajiny (novostavby, silueta, dominanty...). Do dnešního dne bylo vyhlášeno 24 krajinných památkových zón, posledních pět v roce 2014. Unikátním příkladem kulturní krajiny chráněné jako krajinná památková zóna (od roku 1992) s vysokým mezinárodním statutem je Lednicko-valtický areál, který je od roku 1996 zařazen na prestižní Seznam památek světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Na ploše 185 km² se nachází kulturní krajina, která je *kvalitou, rozsahelem a měřítkem nejvýznamnějším krajinářským dílem České republiky a je ojedinělá i ve světovém měřítku* (Vyhl. MK ČR 484/1992 Sb.).

Smyslem památkových rezervací a zón je zajištění ochrany prostředí sídel jako celku, ve kterém by ostatní stavby měly respektovat jeho historický charakter a případné změny v území by měly směřovat k potvrzení tohoto charakteru (Kuča & Kučová 2000). Vedle toho mohou být krajinné celky přiléhající k památkově chráněným objektům a areálům zařazeny do ochranného pásma těchto památek (např. rozsáhlé ochranné pásmo národní kulturní památky Říp) či památkově chráněných území (zón či rezervací). Z povahy názvu však vyplývá, že režim ochranného pásma má zajišťovat hodnoty vlastního chráněného území – jeho vazby na okolí, a naopak jeho uplatnění v rámci širšího celku. Režim ochranného pásma by proto neměl vlastní koncepční ochranu jednotlivých hodnot suplovat (Kuča 2013). Vedle Památkového zákona se ochranou kulturní krajiny – a tím i venkovských sídel v krajině – zabývá zákon 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění. Tento zákon, ač v gesci Ministerstva životního prostředí, zavádí další účinné nástroje, které lze s výhodou použít k ochraně historické kulturní krajiny, jak v rámci zvláštní, tak obecné ochrany.

V rámci zvláštní ochrany (třetí část zákona) je účinným nástrojem především ochrana kulturní krajiny v rámci chráněných krajinných oblastí (CHKO) dle § 25, ev. národních parků dle § 15 (zde však jde více o přírodní hodnoty území a *veškeré využití národních parků musí být podřízeno*

zachování a zlepšení přírodních poměrů). Dle zákona jsou chráněnými krajinnými oblastmi *rozsáhlá území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, s hojným zastoupením dřevin, popřípadě s dochovanými památkami historického osídlení* (§ 25). Dle této definice je zřejmé, že nejsou chráněny pouze přírodní prvky, ale i celkový ráz harmonicky utvářené kulturní krajiny včetně památek historického osídlení. Dokladem toho může být znění Výnosu o zřízení CHKO Kokořínsko, kde se říká, že posláním oblasti je *ochrana všech hodnot krajiny, jejího vzhledu a jejích typických znaků i přírodních zdrojů a vytváření vyváženého životního prostředí; k typickým znakům krajiny náleží zejména její povrchové utváření včetně vodních toků a ploch, klima krajiny, vegetační kryt a volně žijící živočišstvo, rozvržení a využití lesního a zemědělského půdního fondu a ve vztahu k ní také rozmístění a urbanistická skladba sídlišť, architektonické stavby a místní zástavba lidového rázu*. Zájem o venkovské osídlení a venkovskou zástavu ze strany zřizovatele CHKO je zde evidentní. Ze zkušenosti lze dokonce říci, že řada správ chráněných krajinných oblastí je aktivnějším a důslednějším ochráncem dochovaných stop historické kultivace krajiny (lidová architektura, struktura osídlení, urbanistická struktura, dochované pluziny) než orgány státní památkové péče. Dnešních dvacet pět chráněných krajinných oblastí přitom zaujímá nezanedbatelných 13,95 % území České republiky, což mnohonásobně převyšuje plochu krajinných památkových zón.

Ačkoli zvláště chráněná území zabírají rozsáhlá území (všechna ZCHÚ 16,21 %), zůstává více než 83 % území mimo zvláštní ochranu, přičemž i na tomto nechráněném území nacházíme mnoho hodnotných vesnic a cenné segmenty venkovské krajiny. Z tohoto hlediska nacházíme nejdůležitější nástroje k ochraně kulturní krajiny v druhé části zákona, zabývající se obecnou ochranou přírody a krajiny, neboť tato se dotýká celého území státu. Může zde tedy být postižena ochrana hodnot té kulturní krajiny, která není jinak institucionálně chráněna.

Jestliže registrace významných krajinných prvků (§ 3), kterými mohou být i cenné plochy porostů sídelních útvarů včetně historických zahrad a parků, je v praxi spíše okrajovou záležitostí (formou významného krajinného prvku mohou být chráněny dochované pluziny, remízy, meze, aleje, sady), uplatňování ochrany krajinného rázu podle § 12 se stalo užívaným nástrojem ochrany krajiny. Ustanovení zákona vychází z celoevropsky přijatého standardu, že existuje zájem na celoplošné ochraně krajinného rázu jako součásti kul-

turního dědictví minulosti a příznivého životního prostředí budoucích generací. Zákon vyjadřuje záměr, aby orgány ochrany přírody chránily nejen zvláště chráněná území a vyjmenované druhy rostlin a živočichů, ale aktivně přispívaly k péči o celé území beze zbytku, zejména z hlediska zachování bohatosti a pestrosti krajinných typů, jejich estetických a přírodních hodnot.

OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU

Ochrana krajinného rázu je v naší legislativě poměrně novým a moderním institutem, zavedeným zákonem 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. O krajinném rázu se hovoří v § 12, v druhé části zákona, řešící obecnou ochranu přírody a krajiny. Týká se tedy veškeré krajiny, tj. části zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořené souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky (§ 3), vždyť každá krajina, i krajina urbanizovaná či industrializovaná, má svůj výraz, charakter, identitu, slovy zákona ráz. Kořeny ochrany krajinného rázu však můžeme vidět už v Přídělovém zákoně č. 81/1920 Sb. zák. a nař., kde se hovoří o rázu *krajinném*, či ve scelovacím zákoně č. 47/1947 Sb., kde už se výslovně zmiňuje *ochrana přírodních krás a krajinného rázu* (Sklenička 2003).

Dle dikce zákona (§ 12) je krajinným rázem zejména *přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti. Krajinný ráz je chráněn před činnostmi snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umisťování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonického měřítka a vztahů v krajině*. V zákoně je tedy patrná snaha vyvážit přírodovědnou, kulturně historickou a estetickou jedinečnost krajiny. Vedle uplatňování *ochrany krajinného rázu na celém území může k ochraně krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, který není zvláště chráněn podle části třetí tohoto zákona, (...) orgán ochrany přírody zřídit obecně závazným právním předpisem přírodní park a stanovit omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení stavu tohoto území*.

Krajinný ráz je tedy podle definice zákona dán zejména přírodní, kulturní a historickou charakteristikou místa nebo oblasti. Kulturní a historická charakteristika území je tedy nedílnou a konstitutivní součástí charakteru a identity krajiny, tj. krajinného rázu. Je dána způsoby využívání krajiny. Projevuje se vnímatelnými znaky, stopami kultivace a osíd-

lování krajiny a způsobem využívání přírodních zdrojů. Kulturní charakteristika s sebou přináší historické souvislosti, a proto nelze kulturní a historickou charakteristiku oddělit (Vorel & Kupka 2011). O krajinném rázu již bylo mnoho napsáno, proto se tento text omezuje jen na stručný popis podstaty tohoto institutu ochrany přírody a krajiny. Nejčastějším dokumentem zabývajícím se krajinným rázem daného území jsou tzv. preventivní hodnocení krajinného rázu. Zpracovávají se především jako odborné podklady pro vydávání souhlasů a stanovisek dle §12 pro činnost orgánů státní ochrany přírody a krajiny při ochraně krajinného rázu. Stanovení konkrétních ochranných opatření (regulativů) pro budoucí výstavbu je nedílnou součástí těchto hodnocení, a proto podkladem pro rozhodování orgánů ochrany přírody a krajiny jako dotčených orgánů státní správy i informačním materiálem pro budoucí stavebníky či investory (Kupka & Štréblová Hronovská 2015).

Principem preventivního hodnocení krajinného rázu a následné regulace eventuální budoucí zástavby je prostorová a charakterová diferenciací řešeného území, delimitace pásem odstupňované ochrany a obvykle i následně posouzení rozvojových možností jednotlivých sídel, kde lze formulovat podrobné konkrétní požadavky na architekturu, formu a urbanistickou strukturu (Vorel & Kupka 2011). Požadavek na diferenciovanou ochranu a regulaci budoucí zástavby vyplývá především z toho, že se může jednat jak o sídla s dochovanou tradiční architektonickou formou, hmotou, měřítkem a výrazem objektů, sídla s dochovanou urbanistickou strukturou, sídla s dochovanou strukturou osídlení a strukturou krajiny, tak i o sídla s architekturnou novodobou, nehodnotnou, neodpovídající tradičním regionálním znakům, s četnými přestavbami, dostavbami, přístavbami, provizorními objekty, opuštěnými zemědělskými, technologickými a vojenskými areály, devastované vsi a chatové osady. Někde se objevují i sídla zaniklá nebo částečně zaniklá, torza původní zástavby či pozůstatky již neexistujících krajinných struktur (Vorel & Kupka & Hronovská 2007; Tíž 2009).

KRAJINNÝ RÁZ A ÚZEMNÍ PLÁNOVÁNÍ

Řadu regulativů zástavby obsažených v preventivních hodnoceních krajinného rázu lze zpracovat do nástrojů územního plánování, jak do územního a regulačního plánu, tak do územně plánovacích podkladů (Kupka & Štréblová Hronovská 2015). Postupný přesun agendy ochrany krajinného rázu z úrovně posuzování konkrétních záměrů

do úrovně územního plánování by mohl v budoucnu jasněji vymezit hranici, která odděluje veřejný zájem ochrany krajinného rázu od zájmů, resp. práv stavebníků, investorů a zástupců tvůrčích profesí, architektů a projektantů (Mikeš 2013). Stavební zákon sice krajinný ráz přímo nezmiňuje a otázku jeho ochrany řeší tak, že otázky související s požadavky na ochranu krajiny jsou vyřešeny v průběhu zpracování a projednání územního nebo regulačního plánu, v jehož funkčních a prostorových regulativech se objeví i požadavky ochrany krajinného rázu (typy, výšky objektů, koeficienty využití území atd.). Ve vyhlášce k platnému Stavebnímu zákonu se však mezi územně analytickými podklady (ÚAP) obcí již přímo hovoří o dvou jevech týkajících se charakteru krajiny, a to oblast *krajinného rázu a její charakteristika* (jev 17) a místo *krajinného rázu a jeho charakteristika* (jev 18). Protože se tedy tyto jevy stávají povinnou součástí územně analytických podkladů, došlo v poslední době na mnoha územích k hodnocení krajinného rázu a na základě charakterové a prostorové diferenciací území k delimitaci oblastí a míst krajinného rázu. Vymezení oblastí a míst krajinného rázu pro územně analytické podklady však nespočívá jenom ve stanovení hranic charakterově odlišných a různě vymezených území, ale je třeba zvládnout tři kroky, vymezení oblastí krajinného rázu (krajinných celků), identifikace znaků přírodní, kulturní a historické charakteristiky v oblastech krajinného rázu a klasifikace znaků z hlediska významu pro ráz krajiny a z hlediska cennosti v rámci regionu nebo státu. Tím budou vymezeny (a definovány) oblasti a místa krajinného rázu, ale pro ochranu přírody a krajiny by bylo velmi užitečné, pokud by se do ÚAP promítla i ochranná opatření k ochraně identifikovaných a klasifikovaných znaků krajinného rázu jednotlivých oblastí a na úrovni ÚAP obcí i míst krajinného rázu. Definování poměrně obecných ochranných opatření bude cenným podkladem pro usměrnění záměrů využití území při pořízení návrhu nebo změn územního či regulačního plánu (Vorel & Švecová 2014, Vorel 2011). Podrobnost územně plánovací dokumentace, která by měla zajistit dostatečnou ochranu krajinného rázu (především z pohledu orgánů ochrany přírody), je předmětem dlouhodobých diskusí a úzce souvisí se základními otázkami ochrany krajinného rázu jakožto multioborové disciplíny (Mikeš 2013). Územní plánování, zejména územní a regulační plán, může řadu požadavků na ochranu krajinného rázu resp. regulaci zástavby a urbanistické struktury z hlediska ochrany krajinného rázu předurčit např. vymezením velikostí a tvarů zastavitelných ploch i specifikací struktury zástavby. Z hlediska ochrany krajinného rázu lze vstupovat do základ-

ních bodů tvorby územního plánu, kterými jsou urbanistická koncepce a koncepce uspořádání krajiny či vymezení ploch s rozdílným způsobem využití a preventivně uplatňovat požadavky ochrany krajinného rázu. Koncepce uspořádání krajiny, která doplňuje urbanistickou koncepci v aspektech využívání krajiny a ochrany krajinných hodnot, může být v územním plánu zakotvena zejména prostřednictvím podmínek funkčního (plošného) a prostorového uspořádání území. Při stanovení podmínek pro využití ploch s rozdílným využitím včetně základních podmínek ochrany krajinného rázu se jedná např. o výškovou regulaci výstavby, charakteru a struktury zástavby, stanovení rozmezí výměry pro vymezení stavebních pozemků a intenzity jejich využití (Vorel & Švecová 2014). Formulací podmínek prostorového uspořádání může územní plán zafixovat základní kompoziční členění území (např. při dohodnuté potřebě ochránit historicky cenné krajinářské úpravy apod.) či stanovit standardy pro preventivní ochranu krajinného rázu dohodnuté s příslušným orgánem ochrany přírody a krajiny (Vorel & Sklenička & Poláčková, 2011). Podrobnost územního plánu za určitých okolností tedy může stačit k zachování typického charakteru krajiny, zvláště po poslední novelizaci vyhlášky č. 500/2006 Sb., kdy je možné do územního plánu zahrnout řadu podmínek, jejichž dodržení dostatečně zajistí ochranu krajinného rázu. Kromě výškové regulace a intenzity zástavby jde také o podmínky vycházející z popisu „struktury a charakteru“ stávající zástavby, jež ovšem nesmí dosáhnout podrobnosti regulačního plánu (Mikeš 2014; Vorel 2011). Krajinný ráz se, jak bylo řečeno, stal jevem územně analytických podkladů (ÚAP) obcí, řádky 17 a 18 (oblast a místo krajinného rázu a jejich charakteristika). Podle vyhlášky (§ 4) obsahují ÚAP podklady pro rozbor udržitelného rozvoje území (RURÚ) zahrnující *zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot, limity využití území.*

K pojmu *zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot* je možno konstatovat následující (Vorel et al., 2014). V případě jevů č. 17 a 18 (oblast krajinného rázu a jeho charakteristika, místo krajinného rázu a jeho charakteristika) se jedná o identifikaci znaků přírodní, kulturní a historické charakteristiky a o zjištění jejich hodnot (formou hodnotové klasifikace). K těmto poznatkům lze dospět provedením preventivního vyhodnocení území z hlediska krajinného rázu podle užívaných metodických postupů. Jev č. 17 podkladu pro RURÚ obce bude obsahovat vymezení (delimitaci) hranic oblasti krajinného rázu a definici znaků krajinného rázu a jejich hodnotovou klasifikaci za účelem definování hodnot krajinného rázu. Jev č. 18 podkladu pro RURÚ obce bude

obsahovat vymezení (delimitaci) hranic místa krajinného rázu a definici znaků krajinného rázu a jejich hodnotovou klasifikaci za účelem definování hodnot krajinného rázu. Pojem *„zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot“* je třeba chápat tak, že budou identifikovány a klasifikovány znaky a hodnoty jednotlivých charakteristik. V územně analytických podkladech obce nejsou explicitně definovány ochranné podmínky k ochraně identifikovaných znaků a hodnot krajinného rázu. Způsob ochrany krajinného rázu v zastavěném území řeší územní nebo regulační plán na základě dohody s orgánem ochrany přírody. V případě, že podmínky nebylo možno dohodnout, je k umístování a povolování staveb, jakož i k dalším činnostem, které by mohly změnit či snížit krajinný ráz, nezbytný souhlas orgánu ochrany přírody.

S tím souvisí i pojetí krajinného rázu jako limitu využití území. Podle Ústavu územního rozvoje (ÚÚR) je v seznamu limitů, v části 5 „Ochrana přírody a krajiny“, pod položkou 5.1.107 zařazena „Ochrana krajinného rázu“. Ochrana krajinného rázu představuje limit využití území, a proto územní nebo regulační plán musí zakotvit ochranu krajinného rázu do podmínek plošného a prostorového uspořádání vyplývajících z urbanistické koncepce a koncepce uspořádání krajiny. Orgán ochrany přírody rozhoduje o respektování ochrany krajinného rázu jakožto limitu využití území. Důvod limitu spočívá v ochraně krajinného rázu v daném místě nebo oblasti před činnostmi snižujícími jeho estetickou a přírodní hodnotu a v tom, že *zásahy do krajinného rázu mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování VKP, ZCHÚ, kulturních dominant krajiny, harmonického měřítka a vztahů v krajině (zákon O ochraně přírody a krajiny). Limit je vyjádřen souhlasem orgánu ochrany přírody dle § 12, kde je v odst. 2 stanoveno, že souhlas orgánu ochrany přírody je nezbytný k umístování a povolování staveb, jakož i k dalším činnostem, které by mohly změnit či snížit krajinný ráz* (Vorel et al. 2014). V případě jevů č. 17 (Oblast krajinného rázu a její charakteristika) a 18 (Místo krajinného rázu a jeho charakteristika) se do územního (regulačního) plánu nepromítne samotné vymezení v podobě polygonů oddělujících jednotlivé oblasti, resp. místa krajinného rázu. Smysl těchto územně analytických podkladů spočívá zejména v charakteristice oblastí a míst krajinného rázu, která – jak bylo naznačeno výše – by měla zahrnovat také identifikaci přírodních a estetických hodnot, popis struktury osídlení atd. Zpracovatel územně plánovací dokumentace pak může tyto informace zohlednit např. při vymezení funkčních ploch pro zástavbu nebo při formulování případných „regulativů“. Územně analy-

tickým podkladem může být také celá studie preventivního hodnocení krajinného rázu (v rámci jevu č. 18). V ideálním případě tedy samotná existence územně analytických podkladů napomáhá k posílení ochrany krajinného rázu prostřednictvím závazné územně plánovací dokumentace (Vorel & Švecová 2014).

ZÁVĚR

Venkovská sídla a jejich krajinný kontext představují nezanedbatelnou hodnotu, která zasluhuje patřičnou ochranu, přičemž se nejedná pouze o hodnoty architektonické a urbanistické, ale i cenné hodnoty krajinářské. Naše legislativa nabízí řadu nástrojů ochrany hodnot kulturní krajiny včetně ochrany venkovských sídel a jejich významu v krajině. Celý systém ochranných institutů, které se uplatňují v rámci ochrany venkova a jeho charakteru, nabízí památkový zákon 20/1987 Sb. Velkou nevýhodou těchto nástrojů je jejich omezení na vyhlášené památkové objekty a památkově chráněná území. Do ochrany kulturní krajiny a jejich hodnot významně vstupuje i zákon o ochraně přírody a krajiny 114/1992 Sb., a to zejména ve své obecné části, která se aplikuje na celém území státu. K nejvýznamnějším a nejvíce využívaným nástrojům patří ochrana krajinného rázu dle § 12, která našla svůj odraz i v řadě nástrojů územního plánování. Výslovně je krajinný ráz uveden v rámci jevů územně analytických podkladů obcí (jev 17 a 18). Územně analytické podklady z principu (a ve smyslu stavebního zákona, resp. jeho prováděcích předpisů) obsahují informace, které by měly být promítnuty do územně plánovací dokumentace, a tím ovlivnit reálný rozvoj venkovských sídel a krajiny.

Obr. 1: Typické rozložení zástavby Horské Kvildy dotváří svébytný charakter Šumavských plání (Foto: autor, 2008)

Obr. 2: Vesnice s dominantami kostelních věží vytvářejí důležité krajinné akcenty s vysokou estetickou hodnotou. Na fotografii je pohled na Skřípel s kostelem sv. Šimona a Judy na návsi ležící uvnitř krajinné památkové zóny Osovsko. (Foto: autor, 2013)

Obr. 3: Naše kulturní krajina, která je kombinovaným dílem přírody a člověka, je na mnoha místech tvořena mozaikou sídel rozložených uprostřed zemědělské krajiny. Na obrázku je pohled z vrchu Mužský směrem k dominantě Bezdězu. (Foto: autor, 2010)

Obr. 4: Mezi významné krajinářské hodnoty naší krajiny patří harmonické zasazení venkovských sídel do krajinného rámce, v současnosti tolik potřebné. Na obrázku je pohled na jihočeský Kraselov. (Foto: autor, 2008)

Obr. 5: Urbanistická struktura venkovských sídel může být pro některé regiony zcela typická. Na obrázku je příklad dvorcové zástavby na Suchdolsku v jižních Čechách. (Foto: autor, 2009)

LITERATURA

- [1] BAŠE, M. Struktura vesnického osídlení. In Krajinný ráz a východiska jeho hodnocení. Praha: ČVUT, 2006, pp. 95–105, ISBN 80-903206-2-7.
- [2] BENEŠOVÁ, M. Starobyly ráz Prahy a úsilí o jeho zachování. In Pražská asanace. Acta Musei Pragensis 93, Praha: Muzeum HMP, 1993, pp. 30–34.

ISBN 80-85394-01-04, ISSN 0139-5998.

- [3] DEJMAL, I. Co s evropskou kulturní krajinou na konci dvacátého století? In Téma pro 21. století. Kulturní krajina aneb proč ji chránit? Praha: MŽP ČR, 2000, pp. 13–16. ISBN 80-7212-134-0.
- [4] Evropská úmluva o krajině (European Landscape Convention), v ČR pod číslem 13/2005 Sb. m. s.
- [5] HLOBIL, I. Teorie městských památkových rezervací (1900–1975), Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV, 1985, pp. 123.
- [6] HRONOVSKÁ, K. Problematika vztahu krajinných typů a struktury venkovského osídlení. In Člověk, stavba a územní plánování 4. Praha: ČVUT, 2010, pp. 245–253. ISBN 978-80-01-04538-1.
- [7] HRŮZA, J. Slovník soudobého urbanismu. Praha: Odeon, 1977, pp. 344.
- [8] KUČA, K. Ochrana kulturní krajiny z hlediska památkové péče. In Ochrana kulturní krajiny. Hledání cílů, možností a pravidel. Praha: ČVUT, 2013, pp. 79–84. ISBN 978-80-01-05391-1.
- [9] KUČA, K. & KUČOVÁ, V. Principy památkového urbanismu. Praha: SÚPP, 2000, 104 pp. ISBN 80-86234-15-0.
- [10] KUČOVÁ, V. (2006). Možnosti ochrany kulturní krajiny v ČR. In Architektonické dědictví krajiny, Cheb: Město Cheb, 2006, pp. 4–11.
- [11] KUČOVÁ, V. Historická kulturní krajina v kontextu památek světového dědictví. Zahrada – park – krajina, 2007, XVII. Nr. 1, pp. 6–10. ISSN 1211-1678.
- [12] KUPKA, J. Regionální rozdíly – důležitý znak kulturně historické charakteristiky krajinného rázu. In Regiony – časoprostorové průsečíky? Praha: Historický ústav, 2008, pp. 38–46. ISBN 978-80-7286-129-3.
- [13] KUPKA, J. Krajiny kulturní a historické. Praha: ČVUT, 2010, 180 pp. ISBN 978-80-01-04653-1.
- [14] KUPKA, J. & ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, K. Příklady konkrétních regulativů z hlediska ochrany krajinného rázu vzhledem k výstavbě. TZB info 17, 2015, Nr. 37, pp. 1–9. ISSN 1801-4399.
- [15] KMÍNEK, P. Člověk v krajině – krajina v člověku. In Téma pro 21. století. Kulturní krajina aneb proč ji chránit? Praha: MŽP ČR, 2000, pp. 79–84. ISBN 80-7212-134-0.
- [16] Limity využití území. Brno: ÚÚR, aktualizace 06/2013.
- [17] LÖW, J. & MÍCHAL, I. Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. ISBN 80-86386-27-9.
- [18] MACEK, P. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Příloha časopisu Zprávy památkové

péče, roč. 61, Praha: SÚPP, 2001, pp. 48. ISBN 80-86234-22-3, ISSN 1210-5538.

- [19] Memorandum symposia Architektonické dědictví krajiny. Cheb, 21.–23. 9. 2006, publikováno např. Zahrada – park – krajina, 2006, XVI. Nr. 3, pp. 1. ISSN 1211-1678.
- [20] MIKEŠ, V. Aktuální metodika preventivního hodnocení krajinného rázu pro CHKO a její vazba na územní plánování. In Ochrana kulturní krajiny – hledání cílů, možností a pravidel. Praha: ČVUT, 2013, pp. 85–93. ISBN 978-80-01-05391-1.
- [21] MIKEŠ, V. Krajinný ráz – předmět ochrany v CHKO. In Osobitost kulturní krajiny – od rozpoznání k ochraně. Praha: ČVUT, 2014, pp. 127–141. ISBN 978-80-01-05607-3.
- [22] PERLÍN, R. Typologie venkovského prostoru. Obec a finance. 2010, Nr. 2, pp. 46–49, ISSN 1211-4189.
- [23] Report of the Expert Group on Cultural Landscapes, La Petite Pierre (France) 24–26. October 1992.
- [24] SKLENIČKA, P. Základy krajinného plánování. Praha: Naděžda Skleničková, 2003, pp. 321. ISBN 80-903206-1-9
- [25] SÝKORA, J. Vliv struktury venkovských sídel a jejich architektury na krajinný ráz. In Krajinný ráz a východiska jeho hodnocení. Praha: ČVUT, 2006, pp. 95–105, ISBN 80-903206-2-7.
- [26] ŠKABRADA, J. Lidová architektura. Praha: ČVUT, 1996, 173 pp. ISBN 80-01-01435-5.
- [27] ŠKABRADA, J. Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha: Argo, 2005, 246 pp. ISBN 80-7203-082-5.
- [28] VODĚRA, S. Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace. In Pražská asanace. Acta Musei Pragensis 93, Praha: Muzeum HMP, 1993, pp. 56–62. ISBN 80-85394-01-04, ISSN 0139-5998.
- [29] VOREL, I. Ochrana krajinného rázu v územním plánu – fikce, nebo možnost? In Krajinný ráz v sídlech, sídla v rázu krajiny. Praha: ČVUT, 2011, pp. 56–65, ISBN 978-80-01-04908-2.
- [30] VOREL, I. & KUPKA, J. Krajinný ráz. Identifikace a hodnocení. Praha: ČVUT, 2011, pp. 148. ISBN 978-80-01-04766-8.
- [31] VOREL, I. & KUPKA, J. & HRONOVSKÁ, K. Preventivní hodnocení krajinného rázu jako podklad k usměrnění stavební činnosti v CHKO a přírodních parcích. In Aktuální problémy ochrany krajinného rázu 2007, Praha: Centrum pro krajinu, 2007, pp. 74–81. ISBN 978-80-903206-9-7.

- [32] VOREL, I. & KUPKA, J. & HRONOVSKÁ, K. Landscape character assessment at the regional level. Journal of Landscape Studies, 2009, vol. 2, Nr. 1, pp. 17–25. ISSN 1802-4416.
- [33] VOREL, I. & SKLENIČKA, P. & POLÁČKOVÁ, V. Metodický rámec koncepce uspořádání krajiny (KUK) jako součásti územního plánu; pracovní verze. Praha: MŽP, 2011 (rkp.)
- [34] VOREL, I. & ŠVECOVÁ, S. Rozdílné nástroje ochrany charakteru krajiny a jejich koordinované použití. In Osobitost kulturní krajiny. Od rozpoznání k ochraně. Praha: ČVUT, 2014, pp. 109–116. ISBN 978-80-01-05607-3.
- [35] VOREL I. & KUPKA, J. & ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, K. & ŠVECOVÁ, S. Plzeň – územní studie preventivní hodnocení krajinného rázu v Plzni, údaje pro ÚAP pro území města Plzně – jev 17 a 18. Plzeň: ÚKR, 2014 (rkp.)
- [36] Vyhláška MK ČR 484/1992 Sb., o prohlášení lednicko-valtického areálu na jižní Moravě za památkovou zónu
- [37] Vyhláška MMR ČR č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a o způsobu evidence územně plánovací činnosti
- [38] Výnos MK ČR č. 6070/76 o zřízení chráněné krajinné oblasti „Kokořínsko“, rozprostírající se ve Středočeském kraji na území okresu Mělník a v Severočeském kraji na území okresů Česká Lípa a Litoměřice.
- [39] Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění
- [40] Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění
- [41] Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách
- [42] Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), v platném znění
- [43] Zákon č. 81/1921 Sb. zák. a nař., kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (zákon přidělový)
- [44] Zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon)

Doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra urbanismu a územního plánování Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice jiri.kupka@fsv.cvut.cz

PŮDORYSNÉ FORMY NÁVESNÍCH VESNIC NA RAKOVNICKU

GROUND PLAN TYPES OF VILLAGES SQUARS IN RAKOVNIK AREA

Zuzana Pešková

Abstrakt

Príspevek je zaměřen na popis skupiny návěsních vesnic na Rakovnicku, jejichž centrální prostor je lemován pravidelnými parcelačními pruhy. Na základě analýzy mapových podkladů, především historických map stabilního katastru, současných katastrálních map a ortofotomap, lze vysledovat základní urbanistické typy vesnic, které se v oblasti objevují. I přes pozdější deformace těchto půdorysů jde o signifikantní rys urbanismu, který by neměl být opomíjen při zpracovávání územně plánovací dokumentace.

Abstract

The paper is focused on description of villages squars in Rakovnik area which are bordered by regular parcels. The basic urban type of villages is possible to describe by analyse of maps especially old stable cadastral maps, contemporary cadastral maps and ortofotomaps. Despite later deformation of urbanism the residue of origin ground plan of village is value for further urban planning and should be included to the area analyses and to the new urban plan assignment.

ÚVOD

Společnými rysy skupin vesnic, chcete-li urbanistickou typologií vesnice, se zabývala již celá řada renomovaných vědců. Existuje typologie podle Z. Máčela [1], Z. Láznický [2], E. Černého [3], V. Frolce a J. Vařeky [4], o aktuálnější rozdělení, shrnutí a doplnění se pokusil J. Pešta [5], pro potřeby popisu sídelní struktury zavedl své značení K. Kuča [6]. Všichni uvádění autoři klasifikují především na základě charakteru centrálního prostoru sídla a jeho pravidelnosti v případně další návaznosti na pluzinu. Jako nejzajímavější z hlediska dalšího poznání se jeví sídla vykazující pravidelné rozložení parcel, což odkazuje na jejich cílené a úmyslné založení. Lépe se pozorují změny v urbanismu, pozdější deformace původní pravidelnosti, lépe lze odhadnout pravděpodobné období vzniku pravidelného rozložení. Nepravidelné formy jsou z hlediska interpretace změn půdorysů problematičtější a u malých sídel je lze i obtížněji zařadit

vzhledem k předpokládanému období jejich vzniku [5]. V dalším je analýza obcí omezena právě na ty pravidelné. Autoři typologického názvosloví popsali i lokality, ve kterých se dané formy vesnic vyskytují s největší četností. Zajímavé se z tohoto pohledu jeví Rakovnicko, kde je vysoké procento vesnic návěsních s ortogonální návsi.

Cíl příspěvku

Cílem příspěvku se tak stává rozšíření dosud získaných poznatků o pravidelné sídelní struktury na Rakovnicku. Podrobnější popsání vyskytujících se pravidelných návěsních forem a jejich detailnější klasifikace, popsání oblastí jejich výskytu.

Hypotéza

Předpokladem je, že vesnice s podobnými znaky urbanismu vytváří určité oblasti. Popsání těchto oblastí představuje prv-

ní krok na další cestě k poznání dalších spojitostí vedoucích k volbě určitého typu urbanistické struktury.

Metoda

Východním bodem je již popsaný stav pravidelných vesnic na Rakovnicku, přesnější vymezení zkoumané oblasti, vybraní pravidelných půdorysných struktur na základě analýz map stabilního katastru a dostupných mladších mapových podkladů. Roztřídění získaných dat dle základních půdorysných vlastností – především tvaru centrálního prostoru. Prověření, zda dílčí urbanistické typy vytvářejí spojitě oblasti, či jsou ve zkoumané lokalitě rozptýlené.

PRAVIDELNÉ NÁVESNÍ FORMY NA RAKOVNICKU

V. Razím [7] upozornil na zajímavou skupinu vesnic v okolí Rakovníka, jejichž urbanismus se nápadně podobá náměstí v samotném Rakovníku. Do této skupiny zařadil v těsném okolí Rakovníka: Lužnou, Pavlíkov, Kněževy, Nesuchyni, Hředle, Řevničov a Třtice. Tedy obce, které nejsou od Rakovníka vzdálené více než dvanáct kilometrů. Není bez zajímavosti, že všechny tyto obce byly vysazeny právem zákupním za Jana Lucemburského. Do stejného období svým vznikem spadají i další vysazení vsí v okolí Rakovníka, jejichž půdorysná příbuznost s tímto městem není, dle Razímových slov, až tak zřejmá: Mutějovice, Lišany, Krakov, Hořesedly, Krupá a další. Dále upozorňuje na další návsi centrálního typu v okolí Rakovníka, které se svými rozměry přibližují čtverci: Šanov, Rousínov, Vrbice, Kolečov. Na základě polohy kostela vůči návsi u podobně koncipovaných vrcholně středověkých půdorysných struktur poukazuje Razím i na vesnice od samotného Rakovníka poněkud vzdálenější: Břežany, Rousínov, Mšecké Žehrovice, Lubná, Oráčov, Hudlice, Chýňava, Bratronice či město Hostomice – jako zástupce s kostelem umístěným v prostoru návsi – a Čistou, Lišany, Velkou Chmelištou, Panoší Újezd – s kostely umístěnými stranou návsi.

Na Razímův článek [7] navazuje další práce [8], která nastíněné náměty podrobněji rozpracovává s tím, že maximální pozornost je věnována sídlům s urbanismem podobným městu Rakovník. Tento příspěvek doplňuje a přesněji územně specifikuje již publikovanou [8] úvodní charakteristiku sídel.

Dle přehledné mapy půdorysných typů sídel zpracované K. Kučou [6] se v okolí Rakovníka objevují enklávy sídel s ortogonální návěsní lokací vsi – zejména návsi čtyřstranné – a neortogonální návěsní lokace vsi (návsi větvenové, vidli-

cové, nepravidelné a samozřejmě řada vsí nevyhraněných). Jsou zde i sídla novodobá. Přičemž jde o vytvoření prvotní představy o charakteru sídelní struktury, která je reprezentována značkami přidělenými jednotlivým typům bez dalšího drobnějšího členění.

Analýza půdorysných forem je nadále omezena pouze na vesnice s pravidelnou strukturou parcelace.

Vymezení oblasti označované jako Rakovnicko

Jedním ze základních problémů je geografické vymezení hranic Rakovnicka, čili studované oblasti.

Okres Rakovník v dnešních hranicích vznikl po územní reorganizaci státu až v roce 1960 [9].

Václav Kočka ve svých Dějinách Rakovnicka [10] uvádí, že politický okres rakovnický zahrnoval ve 30. letech 19. století soudní okresy rakovnický a krivoklátský, přičemž v obou bylo dohromady 92 obcí, 38 samot a pustín.

Díky digitalizaci a všeobecnému zpřístupnění archivních map Českým úřadem zeměměřičským a katastrálním (archivnimapy.cuzk.cz) je možné při výběru zobrazení mapy stabilního katastru snadno ověřit, ke kterému kraji daná obec náležela. Lze tak zjistit, že v době prvního přesného mapování (tj. kolem roku 1840) zaujímal Rakovnický kraj (Rakonitzer Kreis) úctyhodnou rozlohu přibližně dnešních okresů Rakovník, Kladno, Beroun, částečně Louny, Plzeň-sever, Rokycany, Praha-západ, Praha a Mělník. Stejně tak lze sledovat změny rozlohy (jeho zmenšování) v pozdějších etapách mapování a mlčky pozorovat úpadek vlivu města Rakovník až do dnešního okresního formátu, přičemž současná rozloha okresu Rakovník představuje přibližně čtvrtinu rozlohy Rakovnického kraje zachyceného stabilním katastrem.

Pro potřeby zkoumání půdorysných forem vesnic bylo obecně pojmenované Rakovnicko omezeno na oblast současných okresů Rakovník a Kladno, okrajově Louny, Plzeň-sever, Rokycany a Beroun.

Rozdělení vesnic s pravidelnou návsi do skupin dle tvaru návsi

Na základě studia map stabilního katastru byly vybrány obce vykazující pravidelnou urbanistickou strukturu, tj. pravidelnou parcelaci. Bez ohledu na to, zda šlo o typ návěsní s podlouhlou obdélnou návsi, či návsi čtvercovou nebo oválnou, nebo o vsi ulicové.

Lze takto vysledovat enklávy obcí s pravidelným urbanismem, které vytvářejí shluky.

Celkem bylo pro podrobnější zkoumání vybráno 85 obcí

vykazujících pravidelnost ve své urbanistické struktuře [8]. Při podrobnějším porovnávání vybrané skupiny se dle předpokladu objevily podobnosti v půdorysech. Na jejich základě lze obce na Rakovnicku rozdělit do tří základních skupin podle tvaru a velikosti pravidelného návesního prostoru:

Obce s oválnou návší

Černochoch, Drahouš, Lubná, Tlestky, Žďár

Drahouš, Tlestky a Žďár jsou obce spolu sousedící. Lubná a Černochoch představují pomyslné typologické solitéry.

2.2.2. Obce se širokou obdélnou návší či náměstím

Družec, Jesenice, Kosobody, Přílepy, Nové Strašecí, Slaný, Smolnice, Šlapanice

Jesenice a Kosobody jsou obce sousední.

Z této skupiny se vymykají další tři podskupiny:

- Obce s přibližně čtvercovým centrálním prostorem
Dolín, Honice, Kamenné Žehrovice, Kyšice, Velvary, Šanov, Vrbice

Blízko u sebe se nacházejí Kamené Žehrovice a Kyšice (mezi nimi Družec) a Honice, které sousedí s Novým Strašecím. Nedaleko od sebe nalezneme i Šanov a Vrbice. Dolín a Velvary dělí deset kilometrů.

- Obce s poměrem stran centrálního prostoru přibližně 3:2
Kladno, Tmář, Rousínov, Kolečov
Sídla jsou rozptýlená.

- Obce s poměrem stran centrálního prostoru přibližně 2:1
Domoušice, Chotěšov, Lhota, Otěvěky, Třebíz, Tuchlovice
Sídla jsou rozptýlená.

Celkově lze shrnout, že sídla se širokým obdélným centrálním prostorem vytvářejí tři územní skupiny. První představuje Nové Strašecí, Honice, Tuchlovice, Kamenné Žehrovice, Družec, Kyšice a Kladno. Druhou sousední obce Slaný, Tmář, Dolín a lze připočítat i vzdálenější Třebíz a Velvary. Třetí pak Jesenice, Kosobody, Otěvěky, Chotěšov, Lhota (tato enkláva obklopuje Drahouš, Tlestky a Žďár s oválným centrálním prostorem), vzdálenější Kolečov a sousední Vrbice, Šanov, Přílepy.

Obce s úzkou protáhlou obdélnou návší či náměstím

- Malé s delší stranou přibližně do 190 m

Čelechovice, Chlum, Lhotka u Berouna, Modřejovice
Sídla jsou rozptýlená.

- Větší s delší stranou od 190 m do 400 m
Donín, Drahelčice (dnes součást Rudné), Dřínov, Dušníky, Hostouň, Chrástany, Kačice, Krakov, Krupá, Ledce, Lhota pod Džbánem, Lišany, Malinová, Skupá, Smečno, Šípy, Železná, Žilina

Lze vysledovat čtyři územní centra, ve kterých se tento typ objevuje. První představuje sousední Krupá a Lišany s přiřazenou nedalekou Lhotou pod Džbánem. Druhé sousední Krakov a Malinová s blízkými Šípy a Skupou. Třetí sousední Drahelčice, Dušníky, Chrástany a nedaleká Železná. Čtvrté sousední Ledce, Smečno, Kačice s přiřazenou Žilinou. Donín, Dřínov a Hostouň jsou poněkud odtržené.

- Velké s delší stranou nad 400 m
Čistá, Kožlany, Rynholec, Bratronice, Chyňava, Pavlíkov, Lužná, Nesuchyně, Břežany, Kněževy, Hředle, Hudlice, Mutějovice, Mšecké Žehrovice, Třtice, Řevničov, Rakovník
Zde výraznou územní enklávu tvoří sousedící obce Pavlíkov, Rakovník, Lužná, Řevnice, Třtice, Mšecké Žehrovice, Hředle, Mutějovice, Nesuchyně, Kněževy, přiřadit lze Rynholec. Další enklávu tvoří sousední Čistá, Břežany, Kožlany. Opomenout nelze sousední Bratronice a Chyňavu s poněkud odtrženějšími Hudlicemi.

Zajímavé jsou sousední obce Soseň a Velká Chmelištná s obdélným ulicovým návesním prostorem, který je deformován do zatočení.

Uvedená sídla s pravidelnou strukturou vytvářejí spojitou oblast od Kožlan přes Jesenici po Kolečov, která však spíše přináležejí bývalému Žateckému kraji, současným okresům Louny a Plzeň-sever. Z hlediska historického Rakovnického kraje je zajímavější spojitá oblast pravidelných sídel jdoucích na sever od Pavlíkova přes Rakovník po Lhotu pod Džbánem, která se stáčí východně ke Kladnu a pak směřuje na jih k Berounu. Přičemž obce s velkým centrálním prostorem o délce větší než 400 m jsou soustředěny prakticky spojitě v severozápadní části (11 sídel, samotný Rakovník je součástí této skupiny) a potom v jihovýchodní části (Chyňava, Bratronice, přičíst lze Hudlice). Přejít mezi lokalitami „velkorysých“ založení tvoří v severovýchodní části (okolí Kladna) spojitá lokalita založení se širokým obdélným centrálním prostorem, kterou dílčím způsobem doplňují menší sídla s úzkým protáhlým obdélníkem ve svém středu.

V uvedeném třídění není rozlišeno, zda jde o městskou, či venkovskou centrální strukturu. Základním kritériem byla její pravidelnost. Vybrané obce se nacházejí v průměrné nadmořské výšce 400 m n. m.

DISKUZE A ZÁVĚR

Na základě analýzy mapových podkladů, především historických map stabilního katastru (indikačních skic a císařských otisků), současných katastrálních map a ortofotomapy lze vysledovat základní urbanistické typy vesnic, které se v oblasti objevují. Mezi nejzajímavější patří skupiny vesnic návesních, jejichž centrální prostor je lemován pravidelnými parcelačními pruhy. Porovnáním jednotlivých půdorysů, hlavně tvaru a velikosti návesního prostoru, lze popsat tři hlavní typologické skupiny: obce s oválným centrálním prostorem, se širokou obdélnou návší či náměstím, s úzkou protáhlou obdélnou návší či náměstím. Předpoklad existence spojitých oblastí typologicky stejných či podobných sídel se potvrdil. Přitom se opět ověřilo, že nejvýraznější jsou velká založení s dlouhou protáhlou návší – odkazující na urbanismus samotného Rakovníka, jimž již byla věnována badatelská pozornost [7, 8, 12]. Identifikace spojitých oblastí pravidelných urbanistických forem s podobnými vlastnostmi vytváří základ pro další zkoumání těchto sídel z různých hledisek – historických, geografických, urbanistických, aj. Současně vytváří určitý závazek pro současné územní plánování.

Původní volný a mnohdy velkorysý centrální prostor je nyní často u vesnických půdorysů intenzivně zastavěn, takže originální urbanistický záměr (lze-li tak nazvat základní úsilí našich předků, které zcela jistě vycházelo spíše z empirie než z propracovaných urbanistických koncepcí rozkreslených do plánů) je čitelný pouze na základě studia mapových podkladů. Přesto jde o významný rys urbanismu, který by neměl být opomíjen při zpracovávání územně plánovací dokumentace jednotlivých sídel.

Otázka je, jak prakticky vyžadovat ochranu půdorysné struktury, respektive jejích pozůstatků, když zpracování územních plánů je závislé na zpracovateli a větší podrobnost propracování často bývá zadavateli odmítána jako příliš svazující. Východiskem se jeví zanesení dochované půdorysné struktury do územně analytických podkladů (popis stavu), pro zachování či reakci na historické hodnoty v kontextu s novou výstavbou využít jako nástroj regulační plán.

LITERATURA

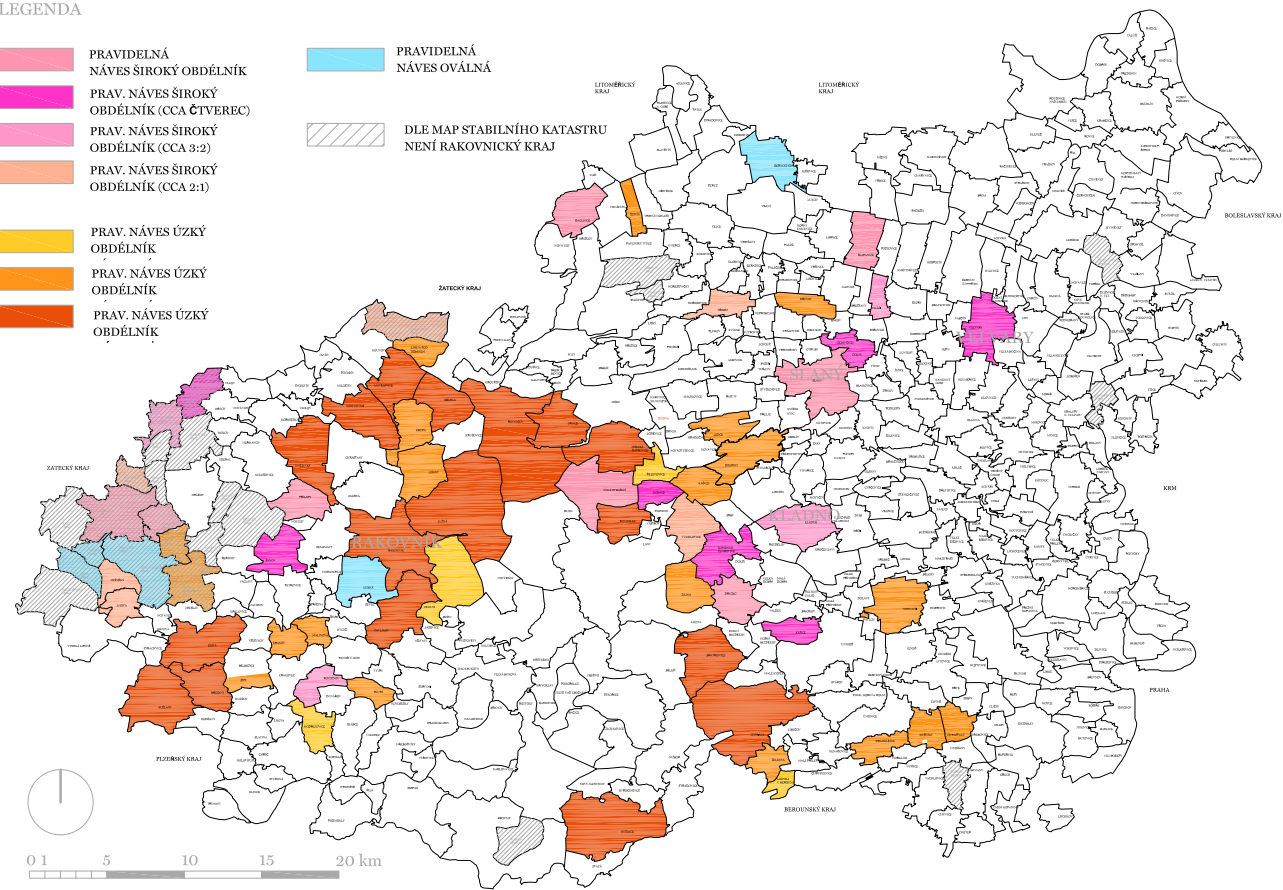
- [1] MÁČEL, O. Základní problematika urbanistické struktury vesnic v Čechách a na Moravě, 1. díl. Brno: VÚVA, 1954, pp. 221.
- [2] LÁZNIČKA, Z. Typy venkovského osídlení v Československu. Brno: ČSAV 3, XXVIII, pp. 95–124.
- [3] ČERNÝ, E. Zaniklé středověké osady a jejich pluziny – Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Praha: ČSAV, 1979.
- [4] FROLEC, V. – VÁŘEKA, J. Lidová archeologie / Encyklopedie, Praha: SNTL, 1983, pp. 360.
- [5] PEŠTA, J. Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. Průzkumy památek. 2000, II, pp. 153–166. ISSN 1212-1487.
- [6] KUČA, K. Půdorysné typy sídel. In Atlas krajiny České republiky. Praha: Ministerstvo ŽP ČR, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2009. Dostupné online: www.mzp.cz/cz/atlas_krajiny_cr
- [7] RAZÍM, V. K počátkům města Rakovníka. K problematice středověkého urbanismu ve středních Čechách. Památky středních Čech. 1993, 7/3, pp. 9–23.
- [8] PEŠKOVÁ, Z. Velkorysý návsi na Rakovnicku. In Rakovnický historický sborník. Rakovník: Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, 2011, VIII/2011, pp. 29–75. ISBN 978-80-86772-55-4.
- [9] ŠVARC, F. Rakovnicko na přelomu 19. a 20. století. In Věstník. Rakovník: Musejní spolek, 2001, 39, p. 27.
- [10] KOČKA, V. Dějiny Rakovníka. 2nd ed. Rakovník: Agrosience, s. r. o., 2009, 724 pp. ISBN 978-80-85081-28-2
- [11] SMETÁNKA, Z. Zaniklá Svidna. 1st ed. Praha: Academia, 1988, 176 pp. ISBN: 21-076-88.
- [12] PEŠKOVÁ, Z. – ŠKABRADA J. K možnostem identifikace středověkého vyměřování vesnic v českých zemích. Dějiny věd a techniky. 2006, 3/ XXXIX, pp. 163–177. ISSN 0300-4414.

Doc. Ing. arch. Zuzana Pešková, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra architektury
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
zuzana.peskova@fsv.cvut.cz

LEGENDA

- PRAVIDELNÁ NÁVES ŠIROKÝ OBDÉLNÍK
- PRAV. NÁVES ŠIROKÝ OBDÉLNÍK (CCA ČTVEREC)
- PRAV. NÁVES ŠIROKÝ OBDÉLNÍK (CCA 3:2)
- PRAV. NÁVES ŠIROKÝ OBDÉLNÍK (CCA 2:1)
- PRAV. NÁVES ÚZKÝ OBDÉLNÍK
- PRAV. NÁVES ÚZKÝ OBDÉLNÍK
- PRAV. NÁVES ÚZKÝ OBDÉLNÍK
- PRAVIDELNÁ NÁVES OVÁLNÁ
- DLE MAP STABILNÍHO KATASTRU NENÍ RAKOVNICKÝ KRAJ

Obr. 1: Pravidelné návsi na Rakovnicku. Lokality výskytu. Souhrnná mapa. (autor)

ÚZEMNĚ ANALYTICKÉ PODKLADY VYBRANÝCH ORP Z POHLEDU JEJICH
ZPRACOVATELE A UŽIVATELE
PLANNING ANALYTICAL MATERIALS FROM THE PERSPECTIVE OF PREPARERS AND USERS

Václav Jetel

Abstrakt

Územně analytické podklady slouží jako podklad pro pořizování politiky územního rozvoje, územně plánovací dokumentace a pro rozhodování v území.

Příspěvek popisuje vlastní autorovu zkušenost s vybranými územně analytickými podklady obcí s rozšířenou působností v Jihočeském, Královéhradeckém, Plzeňském, Středočeském a Ústeckém kraji.

Abstract

The planning analytical materials serve as the basis for the planning spatial development policy, planning documentation and decision making in the area.

The paper describes author's experience with selected planning analytical materials of the municipalities with extended powers in South Bohemian Region, Hradec Kralove Region, Pilsen Region, Central Bohemian Region and Usti Region.

ÚVOD

Územně analytické podklady (viz § 26–29 stavebního zákona) za dobu své krátké existence dokazují, že jsou „dobrým sluhou“ při tvorbě nástrojů územního plánování, ale také „zlým pánem“ v případě, že slepě věříme v jejich správnost a objektivnost. Tento názor, na pozadí známého pořekadla, se opírá o mnohaleté zkušenosti při zpracovávání ÚAP a jejich úplných aktualizací viz Tab. I, v pedagogické a vědecké činnosti na katedře urbanismu a územního plánování, a ve vlastní projekční činnosti při zpracovávání územních plánů a jejich změn.

Na jedné straně obcím, krajům, pořizovatelům, projektantům, veřejné správě a veřejnosti poskytují územně analytické podklady vítaný zdroj informací o území, na druhé straně odstranily přirozenou nutnost při práci projektantů seznamovat se detailněji s charakterem řešeného území a s činností správců systémů v území, což pak vede v určitém „prefabrikaci“ výstupů na základě algoritmu, do kterého vstupují požadavky vyplývající z legislativy (správní řád,

stavební zákon a jeho prováděcí předpisy), požadavků zadání (požadavky dotčených orgánů, nadřazené územně plánovací nástroje, vlastníků nemovitostí), metodických pokynů orgánů veřejné správy a případně vlastního vkladu zpracovatelského týmu.

V dnešní době nikdo nepochybuje o účelnosti systému sběru a vyhodnocování dat o území, přesto je potřeba tento průběžný systém pořizování územně analytických podkladů stále zlepšovat a léčit od jeho „dětských nemocí“.

Již v průběhu prvních prací na pilotních ÚAP v letech 2007 až 2008 se vyskytlo několik problémů, které byly hlášeny ze stran pořizovatelů na MMR ČR a které daly podnět ke tvorbě nesčetných metodických pokynů a doporučení ze strany ministerstev, studijních materiálů nebo vědeckých prací.

Mezi nejčastěji se opakující problémy v minulosti patřily:

- absence či nedostatek pracovníků pro pořizování ÚAP,
- nedostatečné technické vybavení pracovišť úřadů územního plánování,
- někteří poskytovatelé údajů nepředali data nebo požádali

ROK	ORP/KRAJ	POŘIZOVATEL	Hlavní zpracovatel
2008	ORP MILEVSKO	MÚ Milevsko, Odbor regionálního rozvoje	Ing. Václav Jetel
	ORP DOMAŽLICE	MÚ Domažlice, Odbor výstavby a územního plánování	Ing. Petr Kohoutek
	ORP NOVÝ BYDŽOV	MÚ Nový Bydžov, Obor výstavby a životního prostředí	Ing. Václav Jetel
	ORP LITOMYŠL	MÚ Litomyšl, Odbor výstavby a územního plánování	Atelier T-plan, s. r. o.
	ORP TÁBOR	MÚ Tábor, Odbor rozvoje	Doc. Ing. arch. Ivan Horký, DrSc.
	ORP TURNOV	MÚ TURNOV, Odbor rozvoje města	Doc. Ing. arch. Ivan Horký, DrSc.
	KRAJ VYSOČINA	KÚKV, Odbor územního plánování a stavebního řádu	Atelier T-plan, s. r. o.
2010	ORP NOVÝ BYDŽOV, 1. aktualizace	MÚ Nový Bydžov, Obor výstavby a životního prostředí	Ing. Václav Jetel
2012	ORP NOVÝ BYDŽOV, 2. aktualizace	MÚ Nový Bydžov, Obor výstavby a životního prostředí	Ing. Václav Jetel
	ORP POLIČKA, 2. aktualizace	MÚ Polička, Obor územního plánování, rozvoje a život. prostředí	Ing. Václav Jetel
	ORP HUMPOLEC, 2. aktualizace	MÚ Humpolec, Stavební úřad	Hrdlička, s. r. o.
2014	ORP NOVÝ BYDŽOV, 3. aktualizace	MÚ Nový Bydžov, Obor výstavby a životního prostředí	Ing. Václav Jetel
	ORP HUMPOLEC, 3. aktualizace	MÚ Humpolec, Stavební úřad	Hrdlička, s. r. o.
	ORP ŽATEC, 3. aktualizace	MÚ Žatec, Obor rozvoje a majetku města	Ing. Václav Jetel
	ORP MLADÁ BOLESLAV, 3. aktualizace	MM Mladá Boleslav, Obor stavební a rozvoje města	HaskoningDHV Czech Republic, spol. s r. o.

Tab. I: Seznam zpracovaných ÚAP se spoluúčastí autora textu

o prodloužení lhůty s předpokladem, že ani tato nebude dodržena; přitom poskytovatelé údajů mnohdy nevěděli, že jimi jsou (v roce 2008),

- poskytovatelé údajů odkazovali na své webové stránky a nechtěli vyplňovat pasporty,
- značná nepřesnost poskytnutých dat (např. nad jinými mapovými podklady než KM, např. ZM10, leteckými snímky, nevyhovující měřítko),

- poskytnutí pouze digitálních rastrových formátů dat nebo ruční zákresy,
- absence některých metodických pokynů k vybraným tématům.

Závěr roku 2008 pak ukázal, že kvalita výstupů pořizovaných ÚAP je v různé kvalitě odrážející „pionýrskou dobu“ vzniku těchto nových nástrojů územního plánování, které dle rešerše z dostupných zdrojů nemá ve světě v této podobě obdobu.

Pojem „Územně analytické podklady“ tak, jak je specifikován v českém stavebním zákoně, není v zahraničí používán. Nejpodobnější naší úpravě je formulace v polském zákoně o územním plánování, kde je taxativně vyjmenován rozsah podkladů, které musejí být respektovány při tvorbě územních plánů na všech stupních. Bez ohledu na to, zda je rozsah těchto podkladů specifikován v zákoně, či nikoli, lze však při studiu konkrétních územních plánů konstatovat, že více či méně podrobné územně analytické podklady jsou součástí (zpravidla přílohou) územně plánovací dokumentace ve všech zemích. Zřejmě nejpropracovanější systémy shromažďování územně analytických podkladů fungují v některých státech USA, kde se touto činností zabývají specializované agentury, sdružené v URISA (Urban and Regional Information Systems Association). Na druhou stranu jsou v USA i státy (např. Kalifornie), které spoléhají na evidenci územních podkladů u jednotlivých soukromých subjektů a výměna dat probíhá čistě na komerční bázi – prodej nebo výměna.

Následující kapitoly budou věnovány ve stručnosti pouze skupině územně analytických podkladů obcí s rozšířenou působností z období let 2008–2014, neboť mají největší dopad do běžné práce projektanta územních plánů, územních studií a regulačních plánů.

POŘIZOVÁNÍ ÚZEMNĚ ANALYTICKÝCH PODKLADŮ

Pořizovatelé

Úlohu pořizovatele územně analytických podkladů vykonává v přenesené působnosti obecní úřad obce s rozšířenou působností, jinak také tzv. úřad územního plánování. Založením tohoto nového orgánu územního plánování měli zákonodárci na mysli profesionalizaci výkonu pořizování územně plánovacích podkladů, kdy při pořizovatelské činnosti je kladen velký nárok na vzdělání a praxi jednotlivých zaměstnanců, kteří musejí splňovat podmínky definované v § 24 stavebního zákona (kvalifikační požadavky pro územně plánovací činnost). S těmito limity, během vzniku prvních ÚAP, zápasily úřady ve většině ORP uvedených v tab. I. Na úřadech územního plánování zastávají „pomocnou pořizovatelskou“ činnost referenti různých odborů bez zvláštní odborné způsobilosti s minimem zkušeností z praxe, jejichž práce je zaštiťována vedoucími odborů nebo oddělení. Ti sice splňují kvalifikační požadavky, ale ve své kompetenci mají ještě více pracovních povinností (např. stavební řád,

životní prostředí) a fungují na úřadě územního plánování více jako manažeři.

Dalším problémem těchto referentů je nízká adaptabilita na nové systémy správy dat o území ve formě GIS desktopů (nejužívanější ArcGIS), což mělo v první vlně pořizování ÚAP negativní dopad na kvalitu podkladů pro rozbor udržitelného rozvoje území a jejich využitelnost pro samotný rozbor udržitelného rozvoje území. Tento fakt měl velký dopad i na ekonomiku celého projektu vzniku ÚAP, kdy více práce, než bylo třeba, bylo zadáváno subdodavatelům. Zajímavým poznatkem z analýzy prvních let nové éry územního plánování se jeví i údaje o zahájení pořizování ÚAP jednotlivými úřady územního plánování, kdy většina čekala na přidělení dotace z Integrovaného operačního programu Strukturálních fondů EU a odsouvala termín zahájení prací nebo vypisování výběrových řízení. Některé úřady dokonce započaly s prací až v druhé polovině roku 2008, několik měsíců před dokončením, a některé úřady dokonce vůbec nezačaly, např. odborné veřejnosti známé ORP Teplice. Na obranu pořizovatelů je nutné říct, že první termín pořizování ÚAP byl velmi krátký, bez důkladného ověření celého systému, pozdní přípravou dotačního titulu, špatnou morálkou poskytovatelů údajů o území a častými změnami pracovníků úřadů (např. odchody zaměstnanců se zvláštní odbornou způsobilostí do privátního sektoru nebo výměnami v rámci politických změn na radnici). Na tyto změny je celý systém náchylný a při výpadku zodpovědného pracovníka se projeví jeho nezastupitelnost. Na toto ohrožení celého systému nejsou managementy radnic a tajemníci úřadů jako zaměstnavatelé vůbec připraveni a nemají vypracovaný žádný krizový plán.

Zpracovatelé

Z dostupných podkladů a názorů odborníků lze dedukovat, že prvotní ideou legislativců bylo zpracování územně analytických podkladů samotnými pořizovateli. Tato dedukce vycházela z přesvědčení, že pracovníci úřadu územního plánování mají největší přehled o hodnotách, limitech, záměrech a problémech v řešeném území, a to na základě jejich zkušeností z pořizování územních plánů a studií. Tento předpoklad však nebyl již od prvních chvil přijetí stavebního zákona zcela naplněn a pouze necelá 4 % ÚÚP vypracovala kompletní ÚAP prostřednictvím svých zaměstnanců (8 ORP z celkových 206 dle MMR ČR k 01/009). Tuto výhodu totiž mají pořizovatelé pouze tam, kde vykonávají tuto funkci i při pořizování územních plánů a jejich změn a kdy jsou i v užším kontaktu se zástupci obce a jejím územím. Dalším

problémem se ukázala vytíženost, ne-li přetíženost zaměstnanců další agendou, neboť jsou většinou zaměstnání nejen pro výkon přenesené působnosti, ale i pro úkoly samosprávy. A ten je dotován z finančních prostředků obecních rozpočtů. Z těchto důvodů využily úřady územního plánování možnosti, na základě příslibu získání dotace, oslovit ve výběrovém řízení externí zpracovatele. Těmito zpracovateli byly právnické nebo fyzické osoby. Tento prvek celého systému vykazoval největší slabiny, které lze vyjádřit v několika zásadních bodech:

- zpracovatel byl vybrán na základě výběrového řízení s jediným kritériem hodnocení, a to výše odměny za provedené dílo,
- nízká odborná kvalita zpracovatelského týmu,
- vysoká finanční náročnost celého projektu,
- neznalost místních podmínek z předchozí územně plánovací činnosti,
- problematicky zvolená metodika Rozboru udržitelného rozvoje území a jeho závěry,
- nesourodé a chybné grafické výstupy,
- nízký stupeň koordinace a spolupráce s pořizovatelem, popř. s krajským úřadem ad.

Tyto závěry jsou vyvozeny na základě analýzy složené z vlastních zkušeností, dotazů, informací z odborné veřejnosti a z analýzy výstupů ÚAP zveřejněných na webových portálech jednotlivých úřadů. Konkrétními důkazy, které vedly k těmto závěrům analýzy, jsou dostupné údaje o cenách jednotlivých zakázek, o charakteristice jednotlivých zpracovatelů, mezi kterými byly dokonce i geodetické firmy. Dalším otazníkem byla nízká účast uchazečů ve výběrových řízeních, ale i absence uchazečů z řad významných zpracovatelů územních plánů v tom daném území. Příčinou tohoto úkazu se jeví prorůstající významnost geografických informačních systémů (GIS) a s nimi související specifické grafické a datové výstupy, které kladou zvýšené nároky na zpracovatele a na jejich softwarové vybavení.

Tento trend se projevuje i v současné době u problematiky zpracování územních plánů, a tím narůstajícího významu specialistů na geografické informační systémy (GIS). Zde je nezbytné vnímat GIS jako nástroj nebo prostředek ke standardizaci kvality geografických dat ve prospěch následných uživatelů.

Poskytovatelé údajů o území

Okruh poskytovatelů údajů o území je definován v § 27 odst. 3 stavebního zákona. Jedná se o orgány veřejné

správy, jimi zřízené právnické osoby a vlastníci dopravní a technické infrastruktury.

Na základě analýzy procesu poskytování údajů nebyly naplněny představy o úplnosti jejich databází. Prvním faktorem, který měl vliv na kvalitu poskytovaných dat v prvních letech, byla nízká informovanost a připravenost poskytovatelů údajů o území, překvapivě však u orgánů veřejné správy a jimi zřízených právnických osob. Například u obcí, které mají poskytovat údaje o místních a účelových komunikacích dle zákona o pozemních komunikacích nebo údaje o vodovodech a kanalizacích ve své správě, byla znát značná nepřípravenost. Jejich povinnost často přebírali pracovníci, kteří tyto údaje digitalizovali nebo přebírali z územních plánů a ze státních mapových děl. Na opačné straně co do kvality „poskytovatelských služeb“ stojí krajské úřady a Český statistický úřad, které splnily svojí zákonnou povinnost včas a řádně dle legislativy.

Oproti orgánům veřejné správy vlastníci technické a dopravní infrastruktury byli mezi první, kteří začali poskytovat údaje, a to rovnou v digitální podobě, georeferencované včetně nezbytných pasportů. Jako první byla zaznamenána data například společnosti Telefónica O2 a následně dalších soukromých poskytovatelů. Tento poznatý fakt je dílem systémové práce vlastníků technické infrastruktury, kteří si pro vlastní potřebu zakládají ve svých společnostech samostatná oddělení GIS (ač někde spravují data ve formátu CAD), jež evidují stav a rozvoj svých systémů včetně dalších informací, které nejsou předmětem ÚAP, jako charakteristika jednotlivých vedení (materiál, profil, přenosové vlastnosti atd.), jejich stáří, rezerva, počet napojených spotřebitelů a genezi jejich poruchovosti a údržby.

Proces poskytování údajů o území je natolik důležitý, že ho tvůrci stavebního zákona exaktně popsali, stanovili jasná pravidla pro poskytování a lhůty pro jednotlivé kroky. Slabým místem je však určitá výběrovost informací o datech (definice atributů a metadat), které poskytovatelé v rámci své činnosti udržují pro svou potřebu ve větším rozsahu, ale pro účely územního plánování dodávají jen vybrané informace, které mnohdy nestačí pro posouzení udržitelnosti rozvoje území. Jak nám např. pomůže informace o existenci čistírny odpadních vod, když se nedozvíme, že objekt je dožilý, nespňuje přísné hygienické požadavky, je poruchový a svou kapacitou již nevyhovuje. Zpracovatelům územních plánů pak stejně nezbyde nic jiného než se vydat za poskytovatelem údajů a získat další podrobnější informace.

Dalším problémem poskytování údajů o území byla v prvních letech ztrátovost dat při konverzi z podkladů a paspor-

tů, na základě digitalizace ze skenů nebo odlišných formátů dat oproti používanému formátu ESRI (shapefile). Tento fakt byl způsoben nedokonalým a nespolehlivým přenosem informací bez využití spolehlivějších služeb, jako jsou např. WMS služby. Služba WMS umožňuje klientům komunikace přes internet pomocí standardizovaných protokolů OGC. V současné době je tento problém odstraněn povinností poskytovatelů předávat data georeferencovaná.

Krajský úřad

Plánovaná role krajského úřadu v procesu pořizování ÚAP ORP nebyla zpočátku tak významná. Jednalo se především o orgán územního plánování, který delegoval svého zástupce do Rady pro udržitelný rozvoj území, dále je poskytovatelem některých údajů o území a určitým metodickým garantem z titulu nadřazeného orgánu územního plánování. Tato role však v průběhu pořizování ÚAP vzrostla na základě kompetence kraje kontrolovat úplnost odevzdaných ÚAP jako mechanismu kontroly čerpání finančních prostředků z IOP. Ještě dominantněji vystupoval kraj v souvislosti s aplikací datových modelů, které si pro potřeby kraje zajistil (zakoupil licenci). Jihočeský kraj například využil služeb Hydrosoftu Veleslavin a oproti tomu Plzeňský kraj dlouhodobě spolupracuje s firmou T-mapy. Tato paradoxní situace nastala v rámci jednoho regionu NUTS II, který má společné Centrum regionálního rozvoje v Písku. Na počátku zpracování ÚAP existoval dokonce návrh Plzeňského kraje předat pořizování ÚAP do rukou krajského úřadu a spolupracující firmy T-mapy, samozřejmě za finanční úplatu. Této nabídky však většina obcí s rozšířenou působností nevyužila, neboť správně vnímala celý proces jako čistě interní, odehrávající se na jejich území a s úřadem územního plánování za něj plně zodpovědným.

Sama debata ohledně datových modelů v územním plánování je již „evergreenem“ většiny odborných článků a konferencí. Tato diverzita datových modelů přidělala vrásky nejen architektům, ale i GIS projektantům, kteří musejí umět zareagovat v různých krajích na různá řešení databází údajů o území.

Přesto krajské úřady sehrávají dál v procesu pořizování ÚAP obcí s rozšířenou působností významnou roli, neboť jsou prostředníkem mezi úřady a Ministerstvem pro místní rozvoj, mají zkušený management správy dat, pracovníky bezproblémově zvládající geografické informační systémy a dostatečně vybavená pracoviště. Konečné výstupy ÚAP ORP krajské úřady využívají pro zpracování vlastních ÚAP.

Rozbor udržitelného rozvoje území

Kvalita tohoto nejdůležitějšího výstupu ÚAP je odvislá od kvality zpracovaných Podkladů k rozboru udržitelného rozvoje území, od zvolené metodiky zpracování samotného rozboru, kterou si zpracovatel zvolí k přihlídnutí k metodickým pokynům a kterou je schopen zdůvodnit a projednat, dříve před radou pro udržitelný rozvoj území, nyní před jednotlivými zástupci obcí, tvořících správní území ORP. Projednání RURÚ před radou se dostalo v roce 2008 pouze v 11 obcích s rozšířenou působností, což činí pouze cca 5 % ze všech 205 ORP. Naposledy, v roce 2014, po velké novele stavebního zákona, bylo nezbytné projednat problémy k řešení v ÚPD s každou obcí nejpozději do 30 dní po porřízení úplné aktualizace. V rámci posledních aktualizací ÚAP v roce 2014 byly zvoleny různé přístupy projednání. V ORP Nový Bydžov bylo využito pravidelného předvánočního jednání mikroregionu, na kterém bývá stoprocentní účast všech obcí. Oproti tomu v ORP Žatec byli pozváni zástupci obcí do kanceláře pořizovatele za účasti zpracovatele v jednotlivých termínech s individuálním výkladem. Podobný scénář, ale s hromadnou účastí zástupců obcí, byl zvolen při projednávání problémů z RURÚ v ORP Humpolec. Ve všech zpracovávaných ORP nedošlo k zásadním úpravám rozboru a pouze Krajský úřad Ústeckého kraje si vyžádal doplnění zápisu o projednání, a to o vyhodnocení, jakým způsobem bylo naloženo s informacemi, které podávali zástupci obcí. Z ostatní krajských úřadů přišla zpětná vazba pouze v oblasti grafických úprav nebo opravy překlepů. Samotný rozbor udržitelného rozvoje území (RURÚ) nezávisle a objektivně vyhodnocuje udržitelný rozvoj území, vyváženost vztahu územních podmínek pro jednotlivé pilíře udržitelnosti a určuje problémy k řešení v územně plánovacích dokumentacích.

Zjištění a vyhodnocení udržitelného rozvoje území s uvedením jeho silných a slabých stránek, příležitostí a hrozeb

Pro první část RURÚ, jak stavební zákon stanovuje, využívá 100% zpracovatelů ÚAP analýzu udržitelného rozvoje pomocí SWOT analýz, ve kterých definovali silné a slabé stránky území jako vnitřní charakteristiku území a příležitosti a ohrožení, které zvnějšku mohou působit. SWOT analýzy mají formulovat v ÚAP strategické vize rozvojem silných stránek, odstraněním slabých stránek, využitím budoucích příležitostí a eliminací rizik. Na tomto úseku ÚAP se nejvíce ukázala znalost a odbornost zpracovatelů jednotlivých témat, resp. složení zpracovatelského týmu. Pro zpracování SWOT analýz byl zpracován Ústavem územního rozvoje metodický

materiál s příkladem. Na základě tohoto materiálu všichni zpracovatelé plní tuto povinnost uloženou zákonem, ale v některých případech velmi formálně, bez doplňujících údajů, které by odůvodňovaly přijaté závěry analýz. Velkým plusem většiny SWOT analýz je snaha o co největší objektivizaci jevů v území, která potlačuje subjektivní pohled zpracovatele. Kvalitní výstupy těchto částí projektů se objevují tam, kde se na vzniku analýz podílel široký tým odborníků a zástupci pořizovatele, kteří o území mají aktuální informace. Naopak některé SWOT analýzy jsou pouze „vyloupené“ části strategických plánů kraje, města a obcí, jejichž aktuálnost tak byla sporná. Právě na principu tvorby SWOT analýz je důležité, aby práce na nich byla kontinuální a zachycovala aktuální stav. Velká část zpracovatelů také bojuje s pravidlem, že výroky uvedené ve SWOT analýzách by měly mít územní průnik, tj. relevantní ve vztahu k územnímu plánování.

Vyhodnocení vyváženosti vztahu územních podmínek pro příznivé životní prostředí, pro hospodářský rozvoj a pro soudržnost společenství obyvatel území

S tímto typem vyhodnocení udržitelného rozvoje území měli v roce 2008 zpracovatelé největší problémy, a dokonce se našly takové ÚAP, které tuto část neobsahovaly (např. ÚAP ORP Blatná v Jihočeském kraji). Tato část RURÚ byla ve většině dokumentací ÚAP zpracována dvojím způsobem.

První způsob volili zpracovatelé na základě sumarizačních SWOT analýz, ve kterých sledovali horizontální a vertikální vazby mezi jednotlivými pilíři udržitelného rozvoje území. Tyto vazby pak následně v komentáři ohodnotili.

Druhým způsobem byla volba určitého typu samostatného hodnocení jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje území a následné syntézy, kdy různými metodami dospěli autoři k výslednému, většinou bodovému hodnocení. Tento způsob hodnocení byl založený buď na hodnocení (známkování) jednotlivých obcí dle subjektivního názoru zpracovatele, nebo na výpočtu váženého průměru bodového hodnocení jednotlivých identifikátorů udržitelného rozvoje dle jednotlivých pilířů.

Teprve v roce 2009, před první vlnou aktualizací, na základě vyhodnocení prvních ÚAP, ministerstvo dospělo k závěru, že je nutné sladit přístupy k této části a na základě vědecké práce kolektivu prof. Maiera z Fakulty architektury ČVUT v Praze vydalo metodický pokyn k výstupům tohoto vyhodnocení a k použití indikátorů udržitelného rozvoje území. Nyní již je standardem tabelární a grafické vyjádření

hodnocení jednotlivých obcí, ale podklad pro toto zpracování je nadále volný a umožňuje zpracovatelům různé cesty k jeho dosažení.

Určení problémů k řešení v územně plánovacích dokumentacích

Závěrečnou částí ÚAP je určení problémů k řešení v ÚPD, a to jak v textové, tak i v grafické podobě.

Ve většině případů se od roku 2008 jednalo o databázový výčet problémů stanovených ze SWOT analýz a GIS analýzou na základě průniků vrstev záměrů na provedení změn v území, limitů využití území a hodnot. Tento většinou tabulkový výčet byl doplněn o grafickou přílohu v podobě problémového výkresu.

Obsah problémového výkresu byl v prvních letech nejednotný a obsahující jevy, které nejsou nositeli problémů v území. Ve výkresu tak byly chybně zaznamenány například údaje o I. a II. třídách ochrany ZPE, přírodní rezervace, přírodní památky apod., neboť se jedná o limity a hodnoty území. Tyto jevy by ve výkresu měly smysl v případě, že by odkazovaly na kolizi s některým ze sledovaných záměrů na změnu využití území.

Teprve rok 2012 (např. Výkladový seminář k 2. úplné aktualizaci ÚAP – MMR a ÚÚR) přinesl nová metodická doporučení na základě analýzy dvaceti vzorků aktualizací ÚAP. Tato doporučení nejen částečně sjednotila grafickou podobu problémového výkresu, ale hlavně stanovila obecné zásady generování problémů, jejich popis a zařazení jak po obsahové stránce, tak i dle jejich působnosti z hlediska jednotlivých nástrojů územního plánování. Přesto závěrečným výstupem této analýzy bylo konstatování, že problémy k řešení nelze zcela standardizovat, neboť jsou rozmanité a jedinečné, a proto je především nutná jejich přesná charakteristika a územní lokace.

ÚZEMNÍ PLÁNY A ÚAP

Územně analytické podklady byly projektanty přijímány s obavou, že zcela nahradí průzkumy a rozborů a že klienti (obce) budou zadávat jednotlivé územní plány na základě schváleného zadání ÚP přímo do etapy konceptu, po novele stavebního zákona pouze návrhu územního plánu. Tato obava se naštěstí nenaplnila, neboť záhy po prvních výstupech ÚAP bylo zřejmé, že se bez doplňujících průzkumů a rozborů nemůže projektant řádně seznámit s řešeným územím a zahájení zakázky bylo často spojeno s technickou pomocí při zpracování návrhu zadání ÚP.

Na začátku roku 2009 se objevily zásadní problémy s výstupy ÚAP, neboť jejich kvalita, nebo dokonce pozdní odevzdání externími zpracovateli zapříčinily zpoždění zakázek nebo navýšení prací, se kterými nebylo logicky počítáno. Vícepráce vznikaly především kvůli absenci nebo nízké kvalitě digitální výstupů jednotlivých údajů o území. Například s velkými problémy se potýkal pořizovatel ÚAP ORP Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, což mělo za následek komplikace při zpracování konceptu ÚP Odolena Voda v letech 2009–2010. Na základě podobných zkušeností si při doplňujících průzkumech a rozborech zpracovatelé začali uvědomovat, že svými výstupy začínají suplovat práci některých úřadů územního plánování a poskytovatelů údajů o území. Často k tomu dochází i v současné době, kdy zpracovatel nahrazuje práci například obce, která je poskytovatelem údajů o technické a dopravní infrastruktuře, jež je v jejím vlastnictví, kterou však nemá dostatečně evidovanou (pasport veřejného osvětlení, pasport místních a účelových komunikací ad.). Mnoho zpracovatelů však na tuto práci rezignuje, neboť není jejich povinností tuto činnost suplovat a nejsou za tuto práci ani honorováni. Výsledkem této situace jsou pak neúplné koordinační výkresy odůvodnění územních plánů. Větší objem prací mají zpracovatelé územních plánů také s úpravou poskytnutých dat. Často data vznikají vektorizací z nepřesných ručních zákresů nebo skenů, nebo dokonce opravou vektorových dat zpracovaných nad nevhodným měřítkem nebo mapovým podkladem. Téměř v každém územním plánu jsou prováděny korekce silnic II. a III. tříd a jejich ochranných pásem, které nebyly digitalizovány nad katastrální mapou tak, jak ukládá zákon, nebo pravděpodobně některým z pracovníků bez odborné znalosti. Až úsměvně pak působí trasa silnice III. třídy například v obci Lkáň (ORP Lovosice), kde je místo přes náves zakreslena za záhu-menky jednotlivých nemovitostí. Pokud zpracovatel nakonec překoná výše uvedené problémy spojené s ověřováním a rektifikací získaných údajů o území, omezí se jeho práce s ÚAP na minimum. Na jednu stranu je toto dáno obsahem zadání územního plánu, který obsahuje vše důležité z výstupů ÚAP (limity, hodnoty, záměry, problémy), ale bohužel je to i dáno kvalitou a obsahem samotných ÚAP. Přesto jsou ÚAP důležitou součástí odůvodnění územních plánů, kde v rámci komplexního zdůvodnění přijatého řešení vyhodnocujeme jednotlivé koncepty a kde se můžeme s úspěchem opřít právě o závěry z ÚAP, resp. z rozboru udržitelného rozvoje území. Ještě většího významu pak ÚAP nabývají při zpracování vyhodnocení vlivů územního plánu na udržitelný rozvoj území.

ZÁVĚR

Tento text stručně shrnuje, v obecné rovině, výstupy zpracovaných ÚAP od roku 2008, se snahou o celkové zhodnocení kvality územně analytických podkladů, které jsou jistě nesporně pozitivním krokem pro zkvalitnění územně plánovací činnosti, pro zajištění její kontinuity v rozhodovacích procesech a sjednocování metodik a standardů zpracování výstupů v územním plánování.

Od počátku vzniku tohoto nástroje je patrná snaha orgánů územního plánování (především krajských úřadů a Ministerstva pro místní rozvoj) o jeho precizní a kontinuální zpracování, které vede k velkému množství metodických pokynů a návodů. V roce 2008 byly k dispozici první mustry jednotlivých výstupů, v roce 2010 vznikla metodická doporučení k vyhodnocování udržitelného rozvoje území, následující éra druhých aktualizací v roce 2010 se nesla v duchu určení problémů k řešení v ÚPD a zatím poslední etapa v minulém roce vygenerovala potřebu řádného sběru a evidence údajů o území včetně povinného projednání se zástupci jednotlivých obcí.

V současné době, kdy je před námi schválení další novely stavebního zákona, se v oblasti pořizování ÚAP pravděpodobně změní pouze termín pro jednotlivé úplné aktualizace (ze dvou na čtyři roky).

Z pohledu projektantů územních plánů jsou ÚAP již běžným nedílným podkladem pro jejich práci. Naopak u obcí nesplnily zcela očekávání s tím, že by mohly zcela nahradit průzkumy a rozborů. Přesto existence těchto podkladů výrazně snížila náklady na zpracování územních plánů, neboť odpadly osobní návštěvy u jednotlivých poskytovatelů údajů o území, čímž se výrazně zkrátila doba plnění díla. Na druhou stranu je kvůli tomu některými urbanisty negativně vnímána určitá anonymita vztahu mezi zpracovatelem a poskytovatelem, která má za následek paradoxně menší informovanost projektanta o problémech jednotlivých odvětví. To je však způsobeno obecným trendem ve společnosti, který je založen na elektronických informacích a snahou státní správy o centralizaci územního plánování.

Ing. Václav Jetel, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební,
Katedra urbanismu a územního plánování
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
vaclav.jetel@fsv.cvut.cz

ANALÝZA URBANISTICKÉ STRUKTURY JAKO ZDROJ INSPIRACE PRO KONCEPCI BUDOUCÍHO ROZVOJE SÍDLA – ZAJÍMAVÉ VENKOVSKÉ STRUKTURY DOBŘÍŠSKA

ANALYSIS OF URBAN STRUCTURE AS A SOURCE OF INSPIRATION FOR THE CONCEPT OF FUTURE DEVELOPMENT – INTERESTING RURAL STRUCTURES IN DOBŘÍŠ REGION

Jan Kašpar

Abstrakt

Historická jádra vesnic představují hodnotný doklad vývoje sídel. Obsahují informace o koncepci založení patrnou v parcelaci, která definuje veřejné prostory, charakter zástavby a vztah ke krajině. Odborná analýza urbanistických struktur je hlavní podmínkou pro formulaci případné památkové ochrany nebo jiných zákonných forem, respektive stanovení vhodné regulace rozvoje. Nalezení či pojmenování hodnotných urbanistických celků je pouze počátkem dlouhého procesu. Významnou kategorií hodnotných vsí jsou ty, které vykazují plánovitě založení, které stanovilo dodnes čitelné parametry zástavby. Ty jsou dodnes podstatou obecně vnímaného typického obrazu venkova. Text se zaměřuje na urbanisticky zajímavé struktury venkovských sídel v regionu Dobříšska.

Abstract

Village centers represent a valuable document of historical settlement. These contain information about the origin concept visible in texture, which defines public areas, character of buildings and connection with landscape. Expert analysis of structure is the main condition for the formulation of village preservation and determining appropriate regulation of development. Identification of the interesting villages is the beginning of a long process only. Conceptually founded villages are the essence of a typical rural image mostly. This text focuses on the interesting rural structures in the Dobříš region.

ÚVOD

Základním předpokladem rozvoje venkova je formulování strategií postavených na pevných základech. Těmi jsou, i přes půl století trvající destrukci, stále čitelné fragmenty historicky budovaných urbanistických hodnot.

Především urbanistická struktura je jedinečným znakem každého sídla a je třeba ji důsledně chránit jako nositele kulturně-historického dědictví.

Teprve na základě analýz venkovských struktur lze stanovit nezbytné definice pro potřeby ochrany. Pro praktickou potřebu budou dány do kontextu s aktuální metodikou. Tu určuje prováděcí vyhláška stavebního zákona č. 500/2006 Sb. [1], která stanovuje jevy pro potřeby tvorby územně analytických podkladů obcí. Konkrétně zmiňuje: urbanistické hodnoty, regiony lidové architektury, historicky významné stavby/soubory, architektonicky cenné stavby/soubory,

významné stavební dominanty, místa významných událostí. Pojmy rozvádí Metodický návod č. 1 A [2], nejde však o podrobný dokument s uvedením potřebných příkladů, který by zajistil jednotnost v hodnocení. Urbanistickou hodnotu popisuje takto: „Území s historicky i esteticky cennou urbanistickou kompozicí zahrnující části sídel, rozptýlené zástavby nebo urbanizované krajiny.“

Regulovaným rozvojem však můžeme vlastností dle této definice u mnoha sídel postupně dosáhnout. Motivem by měla být estetika, funkčnost a následně celková obytnost prostředí.

Urbanistickou strukturu venkovského sídla je v první řadě nutno posuzovat jako celek v širším kontextu (dějinné události, půdorysná forma založení a její rozvoj, hodnotné stavby, soubory a dominanty, obraz v krajině aj.). Z většiny struktur (pravidelných i nepravidelných vsí) lze odečíst

historickou parcelaci, případně alespoň základní schéma či koncepci (byť nepravidelnou). Samotnou definici formy založení či konkrétního schématu vysazení vsi lze do budoucna využít pro formulaci případných regulativů historického jádra. Obdobně lze využít podrobný popis charakteru zástavby, umístění staveb na jednotlivých pozemcích a jejich vzájemný vztah.

Analogickým způsobem lze vycházet při formulaci rozvoje sídla za hranicemi historického jádra. Zde může být inspirací struktura parcelace plůžiny (zejména u pravidelných lánových forem), historické cesty nebo přírodní hranice pozemků.

Jako významné a často dobře zachované lze označit hmoty hospodářských objektů, které zásadně podporují urbanistický koncept a v mnoha vsích jsou velmi dobře zachovány. Omezit se na hodnocení staveb viditelných výhradně z veřejných prostorů by bylo pochybením.

Dalším potenciálem jsou významné urbanistické dominanty, kostely a kaple, dále panské stavby (zámky, rozsáhlé statky) nebo objekty škol. Tyto stavby je třeba důsledně sledovat jako nezbytnou součást struktury. Ač u většiny vsí neplní svoji funkci, chátrají nebo slouží jinému účelu, je třeba jejich historické kořeny akceptovat a stavby v původní hmotové podobě zachovat.

Architektonický vklad vodního toku nebo plochy jako přírodního prvku je zřejmý (počínaje svou historickou podstatou), je zatím většinou nevyužit a představuje potenciál pro každodenní rekreaci obyvatelstva.

Celková urbanistická, respektive architektonická, hodnota venkovského sídla se odvíjí od obsahu:

- staveb lidové architektury (stavby svým hmotovým řešením a vzájemnými vztahy většinou určují základní měřítko sídla a veřejných prostorů),
- historicky a architektonicky významných staveb nebo souborů, zpravidla ve formě prostorových dominant (tyto stavby se na venkově vyskytují v jednotkách a až na výjimky jsou na první pohled patrnými dominantami veřejných prostorů),
- vodního toku či plochy.

Dále od formy půdorysného uspořádání a parcelace, které dávají parametry veřejným prostorům, ale i jednotlivým stavbám (šíře parcely ovlivňuje formu domu).

Stejně tak může být sídlo významným krajinným prvkem, neboť je obecně přijímáno jako součást venkovské krajiny s typickými přechody a začleněním.

Ochrana jednotlivých součástí (například hodnotných staveb lidové architektury nebo cenných dominant) nemá význam bez ochrany prostředí, které jim dodává potřebný kontext.

V původním prostředí mají tyto stavby zajímavou hodnotu, která je odlišná od atraktivních muzeí v přírodě (skanzenů).

ANALÝZA VENKOVSKÉ STRUKTURY ÚZEMÍ DOBŘÍŠSKA A HISTORICKÝ KONTEXT

V rámci průzkumných prací byly v roce 2014 posouzeny a popsány venkovské struktury na území ORP (obec s rozšířenou působností) Dobříš z hlediska zachovalosti urbanistické struktury v kontextu stavebního vývoje v období od 1. poloviny 19. století do současnosti [3]. Výsledky potvrdily počáteční hypotézy o zachovalosti hlavních veřejných prostorů historických jader vsí. Hlavními kritérii byly čitelnost historické parcelace a narušení hlavního veřejného prostoru rušivou zástavbou (obr. 1). Narušení hlavního veřejného prostoru zástavbou bylo pro potřeby srovnání jednotlivých sídelních struktur kategorizováno dle podílu jednotlivých kategorií zástavby v posuzované struktuře jako:

- patrné (v posuzované struktuře viditelně převažují stavby z kategorie rušivých, které zastiňují působení vhodných a akceptovatelných staveb, jež jsou určující pro koncepci prostoru),
- nepatrné (v posuzované struktuře viditelně převažují stavby z kategorie vhodných a akceptovatelných, struktura je rušivými stavbami ovlivněna minimálně).

Stavby byly zaříděny dle svého respektu k původní urbanistické koncepci sídla.

Analýza stavu urbanistických struktur hlavních veřejných prostorů zaplňuje prázdné místo v tematicky orientované odborné literatuře. Ta prezentuje sice jasně patrná fakta, ale bez podpůrného uceleného průzkumu.

Při studiu jednotlivých struktur je nutno vnímat podrobný historický kontext, který definuje podstatná fakta. Přítomnost dopadů dějinných událostí patrných ve formě urbanistických stop obohacuje historickou hodnotu sídla. V předmětné oblasti je třeba zmínit vsi charakteristické plánovitým založením, které tvoří následující skupiny, vykazující podobné znaky (ne vždy jsou jejich autentické rysy do současné doby patrné):

- Sejká Lhota, Záborská Lhota, Prostřední Lhota,
- Nová Ves pod Pleší, Rosovice, Dražetice,
- Borotice, Svaté Pole.

Zajímavá jsou dále vsi Velká Hraštice nebo Libčice.

Dle dostupných metodik se jedná o struktury založené v období vrcholného středověku, vykazující pravidelné půdorysné uspořádání [4]. Charakter zástavby je v řešeném území převážně shodný, proto není pro jednotlivá sídla podrobně

rozeptán. Převažuje štitové uspořádání staveb vůči veřejným prostorům, jen zřídka došlo k jeho nahrazení okapovou formou. Stavby mají jedno podlaží, střechy jsou sedlové. Odlišný (i v jednotlivých sídlech) je vztah obytné části k hospodářským objektům, ty reprezentují různá uskupení. Mezi nejzajímavější struktury z hlediska zachovalé urbanistické stopy a míry narušení zástavby patří: Borotice,

Obr. I: Mapa zobrazující míru narušení hlavních veřejných prostorů vesnických sídel na Dobříšsku rušivou zástavbou. Prázdný čtverec odpovídá narušení nepatrnému, plný patrnému. (Poznámka: v mapě jsou pro přehlednost uvedeny pouze názvy obcí, ostatní sídla bez uvedení názvu jsou označena světlem.)

Čelina, Dražetice, Hubenov, Nechalov, Chotilsko, Křeničná, Lipí, Mokrsko, Sejká Lhota, Křížov, Malá Hraštice, Velká Hraštice, Pouště, Jablonce, Nová Ves pod Pleší, Nové Dvory, Libčice, Lhotka, Ostrov, Rosovice, Sychrov, Stará Huť a Svaté Pole. Sídla by si zasloužila podrobný zájem.

Již samotný počet zachovalých struktur (68% s dobře čitelnou parcelací) je motivem pro potřebu následné péče:

- konzervaci stavu a formulaci potřebných regulativů, které by podpořily dochovaný stav,

- nebo cílenou revitalizaci prostorů vycházející z důkladné historické analýzy.

Pro sídla v dobré dostupnosti hlavního města a lokálních center Dobříše a Mníšku pod Brdy je charakteristický nejen vliv poválečné výstavby, ale i porevoluční neplánovitý růst. V kontextu rozšiřování zastavěného území jsou pro nás zajímavé návesní formy, které můžeme oproti ostatním typům chápat jako urbanisticky vyspělejší. Návesní veřejný prostor je určující, samozřejmě dle svých proporcí, k vhodnosti sídla pro další územní rozvoj. Nabízí plochy pro tolik potřebné funkce, které při zvyšujícím se počtu obyvatel nejsou odlišné od struktur městských. Bohužel, většina základních potřeb byla vytěsněna masivním vstupem motorizované dopravy. U některých ulicových vsí se tak veřejný prostor omezil na těleso průjezdné komunikace. Samostatnou kapitolou je pak problematika vyhledávání center, ta však v této oblasti není vzhledem k poloze vůči hlavnímu městu natolik aktuální.

Území je charakteristické zejména nepravidelnými formami sídelních struktur, od samot a malých výseků po převážně rostlé formy okolo návesních, později zastavovaných prostorů. Výskyt různých variant pravidelných návesních vsí je významný. Severovýchodní část území je zajímavá výskytem lánových forem. Rozmístění vsí zobrazuje mapa půdorysných typů vesnických struktur na území ORP Dobříš (obr. II), určení typů půdorysných struktur bylo provedeno z map stabilního katastru dle typologie J. Pešty [5].

Pro přesné určení jednotlivých forem by byl třeba podrobný průzkum. Některé struktury mohou sice vykazovat náznaky pravidelnosti, které naznačují snahu o konkrétní urbanistický typ, ale původní úsilí mohlo být historicky výrazně deformováno nejrůznějšími vlivy (podmáčenost území, morfologie terénu, požár aj.).

Nepravidelnost forem poukazuje na stáří těchto sídel, které u většiny připomíná i dobříšský regionální spisovatel Ludvík Kopáček [6, s. 93–180]. První písemná zmínka je zajímavou a mnohdy podstatnou informací spíše u později zakládaných (novověkých) sídel, kde může být spojená přímo s datací jejich založení. Samotná datace však není dostatečným vodítkem, neboť nemusí odpovídat stáří konkrétní struktury. Historie území, resp. jednotlivých sídel, se odvíjí od územních, politických, hospodářských a dalších vlivů, které vnímáme prakticky v celé české oblasti. Území zasáhly rány v podobě husitských bouří nebo třicetileté války. Ty byly doprovázeny, z hlediska vývoje sídel neopomenutelnými, živelnými pohromami (povodně, požáry, epidemie). Jednot-

Legenda:

x	víska		ves pravidelná komunikační
I	ves rostlá komunikační	□	ves pravidelná návesní ortogonální
♦	ves rostlá hromadná soustředěná	○	ves pravidelná návesní (různé formy)
○	ves rostlá hromadná návesní	●	ves pravidelná návesní se zastavěnou návší (různé formy)
●	ves rostlá hromadná návesní se zastavěnou návší	◆	ves lánová (různé formy)
■	ves malá návesní (různé pravidelné i nepravidelné formy)	■	ves novodobá (různé formy)
◇	smíšené formy	●	Město (Dobříš, Nový Knín)

Obr. II: Mapa rozmístění půdorysných typů vesnických struktur na území ORP Dobříš

Obr. III: Rosovice (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

livé děje i přes jejich znalost znemožňují bližší poznání stavu původních vesnických struktur. Dějinný průřez historickým obdobím od 15. do 19. století pro významnou oblast Novoknínska uvádí Josef Valenta [7, s. 50–225]. Historický vývoj shrnuje i Ladislav Malý [8] v ucelené publikaci o celém regionu Příbramska a Dobříšska. Zasažení regionu v době husitských válek nebylo nevýznamné, stejně tak i v období třicetileté války, kdy bylo rozsáhlé území mezi Knínem, Dobříší, Mníškem a Zbraslaví během dvou dnů zničeno rejtary švédského generála hraběte Jana Banéra [9].

Jako významný milník ovlivňující masivní rozvoj některých sídel lze považovat prosazení železničního napojení Čerčan – Modřanskou dráhou s odbočkou z Měchenic na Dobříš (budována od roku 1896, otevřena 22. září 1897) [6, s. 12].

ROSOVICE, NOVÁ VES POD PLEŠÍ, DRAŽETICE

Následující skupinu urbanistických struktur představují vsi s velkou návší čokovitého tvaru, které svým velkorysým pojetím vystupují z lokálně tradičních nepravidelných hromadných vsí (obr. III, obr. IV, obr. V).

Rosovice

Výčet je započat vsí Rosovice (obec Rosovice), sídlem zřízeným r. 1305 Štěpánem z Tetína s celkovým počtem 26 plánovaných lánů [10, s. 994].

Pravidelná parcelace je deformována zúžením v důsledku podmáčenosti území, které z pravděpodobně plánovaného obdélného schématu vytváří čokovité uspořádání. Hodnota základní šíře parcel byla odečtena na 18 m (30 českých loktů) [11].

Rosovice mají název po zakladatelích Rosejovicích, potomcích vladky Roseje. Původně patřily k Tetínu, jehož majitelem byly vysazeny jako trhová ves (nebo městečko). Významným aktem v rámci okresu bylo zřízení první zimní hospodářské školy roku 1897 [6, s. 175–176].

Náves je orientována ve směru sever–jih a je mírně svažita jižním směrem. Z hlediska narušení je problematická její severozápadní část, kde se nachází mohutný komplex obecního úřadu a služeb, který je dále doprovázen bytovými domy ze 2. poloviny 20. století. I přes pozdější zastavění plní náves potřebné úkoly veřejného prostoru. Škoda jen, že dominantna kostela je objemem okolních staveb až příliš eliminována. V jižní části návsi vytváří Rosovický potok malý rybníček, ten však v prostoru svou roli nezvládá.

Celkově je historická parcelace odpovídající polovině 19. století čitelná, vyjma dílčího narušení v severní části návsi (úprava parcelace v důsledku novodobé výstavby). Narušení návsního prostoru zástavbou je hodnoceno jako nepatrné.

Nová Ves pod Pleší

Jedno ze sídel, které se masivně rozvíjelo ve vazbě na trať Dobříš–Praha. Na primární pravidelnou návsní formu navázala ulicová zástavba, která strukturu propojila s železniční zastávkou. Na ulici se následně nabalila porevoluční výstavba typizovaných domů.

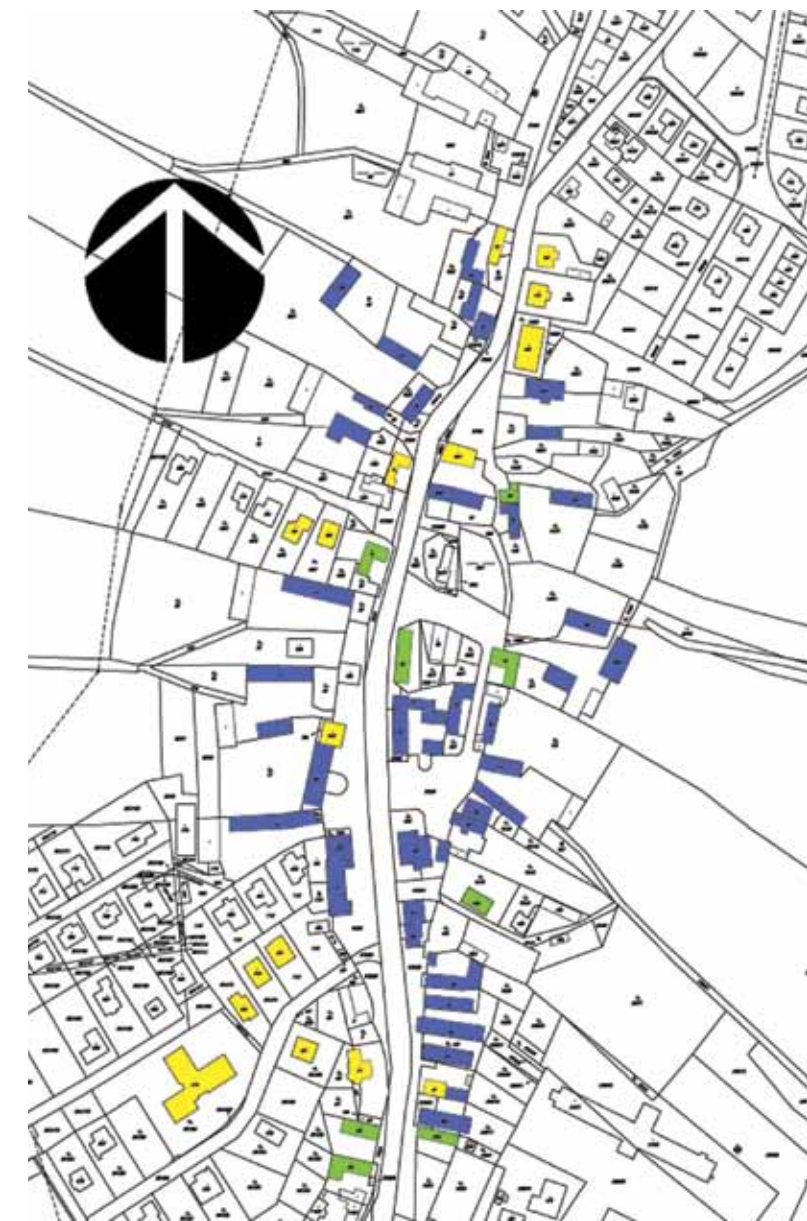
O této návsní struktuře čokovitého tvaru uvedl Ludvík Kopáček, že svým novým uspořádáním a podobou v okrese vyniká coby nejpokročilejší sídlo [6, s. 177–178]. Pravidelnost parcelace je patrná zejména podél západní hranice veřejného prostoru, jednotlivé lány sahají až na hranici katastru. V centrální části lze odečíst jejich pravidelné šířky přibližně okolo 56 metrů (94 českých loktů).

Název napovídá, že se jedná o mladší ves, uváděnou v 17. století jako součást zboží dobříšského. První písemná zmínka ale pochází již z roku 1304 [12]. Za třicetileté války byla ves do základů vypálena a na jejím místě vznikla pastviště okolních sídel. Dobříšský pán dal následně vypálenou vesnici obnovit. Roku 1842 byla postavena kaple sv. Jana Nepomuckého, v roce 1882 založena škola. Po velkém požáru v roce 1866 byla celá ves obnovena znovu [6, s. 177–178]. Dominantními prvky struktury jsou budova školy, kaplička u hlavní komunikace a návsní rybník.

Původní parcelace je čitelná, i přes drobné změny, které se nacházejí v prostoru návsi a její západní a jihozápadní části, kde je navázána pozdější pravidelná výstavba. Narušení hlavního veřejného prostoru rušivými stavbami je nepatrné.

Dražetice

Drobná pravidelná návsní struktura s částečně zastavěným veřejným prostorem čokovitého tvaru, orientovaným podél osou ve směru východ–západ. Náves má sklon k jihu, návrší dominuje kaplička z roku 1760 [6, s. 114–115], která vytváří záda kulisa statků. Strukturu obohacuje i návsní rybníček, bohužel ztvárněn jako oplocená požární nádrž. Historie Dražetic je spojena s rozsáhlým majetkem borotické farnosti, průběžně v rukou různých vlastníků [13]. Stav sídla po třicetileté válce nebyl dohledán, ale pravděpodobně nebylo švédským tažením na Knínsku zasaženo [14].

Obr. IV: Nová Ves pod Pleší (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

Obr. V: Dražetice (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

Parcelace 1. poloviny 19. století je velmi dobře čitelná. Podél jižní hranice návsi lze odečíst pravidelné šířky parcel přibližně 45 metrů (75 českých loktů), podél severního oblouku je šířka parcel okolo 30 metrů (50 českých loktů). To by ukazovalo na použití provazce v násobku 15 metrů. Parcelace však není dostatečně pravidelná a šířky parcel jsou proměnlivé. Přesné určení zakládacího schématu by bylo nutné prověřit zkušeným odborníkem v oblasti lokálního urbanismu. Narušení hlavního veřejného prostoru rušivými stavbami je nepatrné.

I přes půdorysnou podobnost a obdobné stáří trojice struktur (Rosovice, Nová Ves pod Pleší, Dražetice) nebyly v sídlech významné shody nalezeny.

BOROTICE, SVATÉ POLE

Borotice a Svaté Pole představují vsi komunikační až malé návsní, vzhledem k rozšíření ulicové struktury, ve které je umístěn dominantní kostel (obr. VI, obr. VII). Obě vsi byly sídlem významné lokální farnosti, což je jejich zajímavým pojetím.

Borotice

Historie této významné vsi – a pod ní spadající oblasti – je spojena s dějinami místní farnosti [13]. Za zdůraznění stojí především vypálení během třicetileté války, které vedlo k zániku zdejší fary, ta byla obnovena koncem 18. století [6, s. 94].

Sídlo leží v kopcovitém terénu s nepříliš pravidelnou zástavbou, rostlou podél hlavní komunikace ve směru východ–západ. Jakákoli snaha o pravidelnost byla konfigurací terénu prakticky znemožněna. Struktura se ve střední části rozšiřuje a vytváří patrné centrum s dominujícím kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Vodní tok (Borotický potok) protíná údolní část (východní) původní struktury sídla ve směru sever–jih.

Parcelace odpovídající 1. polovině 19. století je čitelná. V centrální části jsou patrné pravidelné šíře parcel přibližně 56 metrů (94 českých loktů). Narušení hlavního veřejného prostoru rušivou zástavbou je nepatrné.

Svaté Pole

Ves je na první pohled vyspělejší, a tedy i pravidelnější formou (malá návsní ves), která vykazuje rysy obdobné Borotickým. Struktura je svou podélnou osou orientována ve směru sever–

jih. Potok protéká jižně od návsního prostoru, kde tvoří malou vodní plochu, bohužel přes zábradlí nepřístupnou. Poprvé je ves uváděna roku 1352 [15]. Je sídlem jedné z nejstarších farností okresu, reprezentované kostelem sv. Alžběty na návrsí v centru vsi, obehnaným hřbitovni zdí. Naproti kostelu, na místě nynějšího dvora, stávala tvrz původních majitelů, vladyků Svatopolských. Po morové ráně roku 1680 bylo Svaté Pole zasaženo morovou epidemií, ta dala vzniknout novému hřbitovu u sv. Rocha [16].

Parcelace odpovídající 1. polovině 19. století je čitelná. V centrální části jsou rovněž patrné pravidelné šíře několika parcel. Vzhledem k nepřesnostem založení však bude třeba většího úsilí k určení jejich původní šíře. Narušení hlavního veřejného prostoru rušivou zástavbou je nepatrné.

SEJCKÁ LHOTA, PROSTŘEDNÍ LHOTA, ZÁBORNÁ LHOTA

Jako poslední bude představena skupina lánových návsních vsí s těsným uspořádáním na Chotilsku (obr. VIII, obr. IX, obr. X). Vsi jsou uskupeny do linie vedoucí od Nového Knína na jihovýchodním směrem k Vltavě. Jsou od sebe vzájemně vzdáleny na necelé dva kilometry.

Vysazení Lhot je uváděno v souvislosti s kolonizační činností Nového Knína (1335), všechny měly mít po deseti lánech. Je otázka, zda byly skutečně v tomto rozsahu realizovány. Dvě ze Lhot byly vysazené v rámci jedné akce bohatým měšťanem Kucmanem z Knína. Podle některých zdrojů však nelze určit které, neboť katastry spolu sousedí (podle Valenty [7, s. 41] to byla Záborná a Prostřední). Při prvním pohledu na jednotlivé struktury si ale povšimneme podobnosti Sejcké a Záborné Lhoty, které spojuje velkoryse pojatá obdélníková návés. U Prostřední Lhoty je nahrazena vodní plochou (Prostřední rybník). Současně s touto trojicí je zmiňována i Slovanská Lhota, která leží od této skupiny asi 10 km jihozápadním směrem [10], [7, s. 41–42]. Podoba její dohledatelné struktury ale jakékoli vazby zjevně popírá. Strukturu Záborné a Prostřední Lhoty popsala Zuzana Pešková [11], bez znalosti podrobností o způsobu vysazení vsí je forma zakládacího schématu a velikosti lánů spekulativní.

Sejcká Lhota

Dohledané údaje o vsi byly zmíněny výše. Struktura vykazuje pravidelnou skladbu parcel okolo obdélníkového návsního prostoru, který je podélnou osou orientován ve směru východ–západ. Šířka původních parcel je odhadnuta okolo

Obr. VI: Borotice (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

Obr. VII: Sváté Pole (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

70 metrů, ale vzhledem k postupnému rozšiřování pásů pozemků nelze jednoduchým způsobem odečíst. Dominantou návsi je vodní plocha umístěná v její východní širší části, současná poloha je od stavu patrného na mapě stabilního katastru odlišná.

Parcelace odpovídající 1. polovině 19. století je čitelná. Narušení hlavního veřejného prostoru rušivou zástavbou je nepatrné. Malebnosti prostoru s výraznou jednostrannou březovou alejí neubírá ani drobné narušení v severovýchodní části.

Prostřední Lhota

Prostřední Lhota byla původně nazývána Martinova, podle nositele toho jména, kterému ves podstoupil zakladatel Kucman [7, s. 41]. Současný název vychází z polohy vůči Lhotě Sejcké a Záborné.

Roku 1625 přešla ves od Adama Bechyně na Korkyni Václavu Vratislavovi z Mítrovic, roku 1647 pak společně se Starým Knínem křížovníkům s červenou hvězdou, kteří statek zvelebovali. V místě Prostředního rybníka údajně stával pivovar, jehož torzo bylo patrné při vypouštění [6, s. 158–159].

Urbanistická struktura je formována okolo dominantního rybníka, který udává její přibližně obdélníkový tvar orientovaný podélnou osou ve směru východ–západ. Vodní plocha pravděpodobně výrazně ovlivnila původní uspořádání a nyní kompozičně představuje pomyslnou náves.

Pravidelná skladba parcel je identifikovatelná na severním břehu rybníka. U parcelních pruhů lze odečíst základní modul 28 nebo 56 metrů [11].

Parcelace odpovídající 1. polovině 19. století je stále čitelná, ale narušení historického jádra rušivou zástavbou je klasifikováno jako patrné. Funkci hlavního veřejného prostoru přejala ulice přiléhající k hrázi rybníka a nově vzniklé prostranství při křížení cest před prodejnou z 2. poloviny 20. století. Cennou urbanistickou dominantou je hospodářský statek z vlastnictví rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou. Ve čtyřpodlažním barokním špýcharu z roku 1770 je umístěno muzeum života venkovského obyvatelstva středního Povltaví.

Záborná Lhota

Pravidelná lánová ves s obdélnou návsi, které dominuje dvojice rybníků, nese název odvozený od své polohy (za bory). Veřejný prostor je částečně zastavěný, centru v křížení cest vévodí kaple sv. Antonína vystavená roku 1894 [6, s. 161].

Struktura je orientována podélnou osou ve směru východ–západ (s mírným odklonem) dle vodoteče.

Čitelné lánové uspořádání je převážně v místě pluzin, kde se opakují šířky 86 metrů (144 českých loktů) a násobky této hodnoty.

Parcelace odpovídající 1. polovině 19. století je stále čitelná, narušení hlavního veřejného prostoru je vzhledem k charakteru, umístění a počtu nevhodných (rušivých) staveb klasifikováno jako patrné.

ZÁVĚR

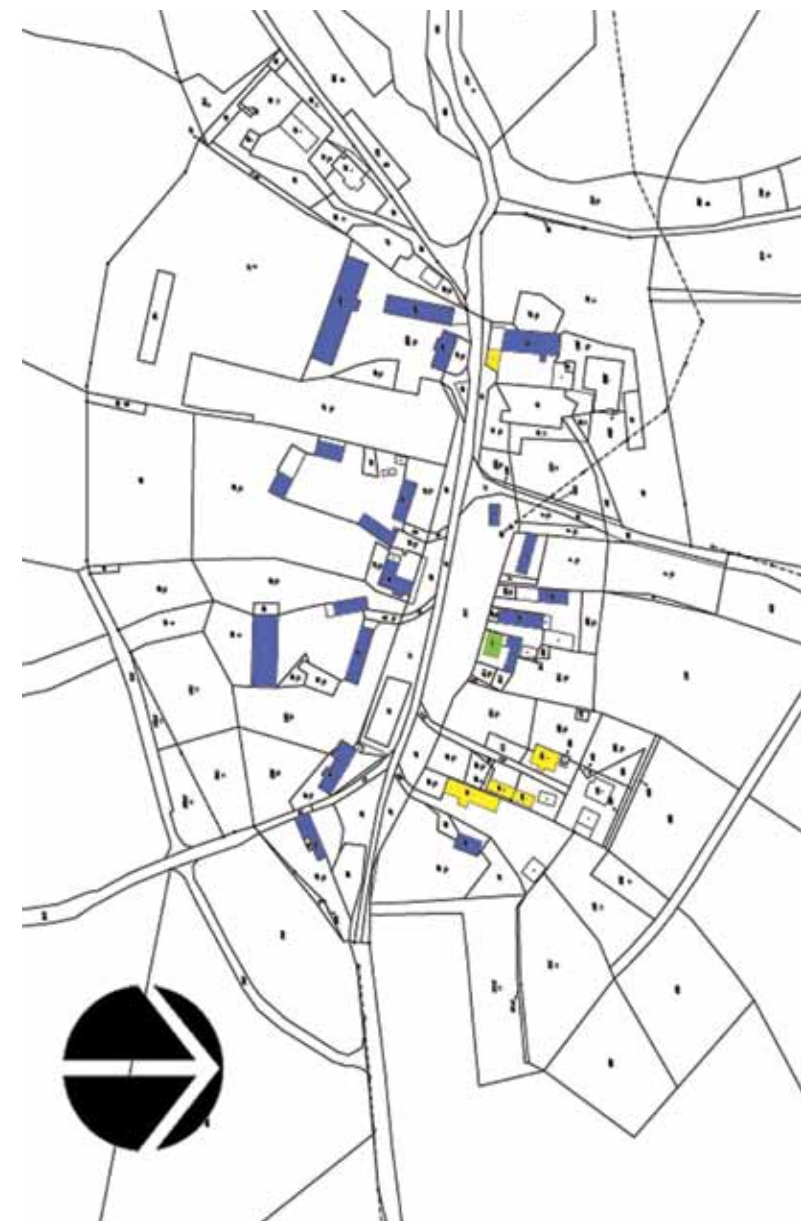
Navzdory stanovení minimální formy ochrany historických urbanistických hodnot (patrné v současné půdorysné a hmotové struktuře zástavby) je cílem venkova jeho životaschopná přestavba, revitalizace. Ta může být správná i za cenu popření některých z uvedených vazeb v úvodních částech textu.

Nutně ale musí probíhat na základě daného konceptu (obce mají dostatečnou právní oporu k jeho prosazení [17]). Ten se bude odvíjet od požadavků obyvatel, jejichž kritéria života se měnily a mění v průběhu let, což definuje venkov jako živý organismus.

Bohuslav Blažek [18] kritizuje nadměru regulace, která vstupuje do procesu vývoje venkova, kterému chce ponechat volný rozvoj, závislý výhradně na lidech, kteří ho znají a žijí v něm. Jak ale eliminovat některé očividné chyby, které mají zásadní dopad na jeho celkový obraz? I přes odlišnost venkovů není absence architekta, kterého z urbanistické a architektonické tvorby vylučuje, reálná. Není to on, kdo bourá kořeny venkova, ale obyvatelé bez potřebného vztahu a teoretického povědomí. V moderovaném prostředí by to měli být oni, kteří rozhodnou o budoucnosti sídla. Analýza prostředí provedená architektem, který bude respektovat závěry společenské diskuse a příbuzných oborů (historie, sociologie aj.), bude v územně plánovacím procesu hrát vždy významnou roli.

LITERATURA

- [1] ČESKO. Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu.
- [2] Metodický návod č. 1 A, Standard sledovaných jevů pro územně analytické podklady obcí – metodický návod k příloze č. 1 části A vyhlášky č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti. Brno: Ústav územního rozvoje, 2011.

Obr. VIII: Sejcká Lhota (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

Obr. IX: Prostřední Lhota (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

- [3] KAŠPAR, J. Analýzy urbanistických struktur hlavních veřejných prostorů venkovských sídel pro potřeby jejich ochrany, disertační práce obhájená na Stavební fakultě ČVUT v Praze, Praha, 2015.
- [4] ŠKABRADA, J., PEŠKOVÁ, Z. K možnostem identifikace středověkého vyměřování vesnic v českých zemích. Dějiny věd a techniky, č. 3/2006. s. 163–177. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2006. ISSN 03004414.
- [5] PEŠTA, J. Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. Průzkumy památek. 2000, roč. VII, č. 2.
- [6] KOPÁČEK, L. Památník okresu Dobříšského. Na Dobříši: Nákladem okresu Dobříšského, 1898.
- [7] Valenta, J. Paměti královského zlatohorního města Nového Knína a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice. Díl 1 (Od nejstarších dob do světové války). Dubno: František Jech, 1932.
- [8] MALÝ, L. Příbramsko a Dobříšsko. V Příbrami: Okresní školní výbor, 1930.
- [9] PRŮŠA, O. Historický kalendář města Dobříše: (všeobecný – neúplný – orientační). 1. vyd. Dobříš: Městský úřad Dobříš, 2008. ISBN 978-80-254-3621-9.
- [10] ŠIMÁK, J. V. Středověká kolonizace v českých zemích. Praha: 1938.
- [11] PEŠKOVÁ, Z. Vybrané kolonizační podniky stejných lokátorů v Čechách. Dějiny věd a techniky. 2011, č. 4. ISSN 0300-4414.
- [12] PROFOUS, A. Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny, díl IV. S–Ž. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.
- [13] KRÁL, M. Borotická farnost: Její historie a současnost. 1. vyd. Borotice: Římskokatolická farnost, 2003.
- [14] AMORT, Č. „Kamlova“, alte Goldgrube bei Neu-Knin = Zlatý dům „Kamlová“ u Nového Knína. Prag: Archiv der Bergstadt Knin, 1942.
- [15] PROFOUS, A. Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny, díl III. M–Ř. Praha: Česká akademie věd a umění, 1949. 123, díl III
- [16] KOPÁČEK, L. Dějiny farnosti a osady Svatopolské. Pro pamětní knihu farní ve Sv. Poli. 1897.
- [17] HANÁK, M. Kancelář veřejného ochránce práv, Brno. Ochrana urbanistických a architektonických hodnot zástavby. In: Právní rádce, Hospodářské noviny. Dostupné z: <http://pravniradce.ihned.cz/>, on-line: 24. 2. 2015.
- [18] BLAŽEK, B. Venkovy: anamnéza, diagnóza, terapie. 1. vyd. Brno: ERA, 2004. ISBN 80-86517-90-X.

Ing. arch. Jan Kašpar, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební,
Katedra architektury
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
jan.kaspar@fsv.cvut.cz

Obr. X: Záborná Lhota (pozn.: stavby v prostředí vhodné jsou označeny modrou barvou, stavby akceptovatelné zelenou barvou a stavby rušivé žlutou barvou, zdroj mapového podkladu: www.cuzk.cz)

ROZBOR VYBRANÝCH DOCHOVANÝCH FOREM URBANISTICKÉHO ZALOŽENÍ SÍDEL V LOKALITĚ ČESKOKRUMLOVSKA, JEJICH VAZBA NA PŮVODNÍ LOKÁTORY A MOŽNOST JEJICH OCHRANY

ANALYSIS OF SELECTED PRESERVED FORMS OF URBANISTIC FOUNDING OF MEDIEVAL SETTLEMENTS IN THE LOCALITY ČESKÝ KRUMLOV, THEIR CONNECTIONS TO THE ORIGINAL LOCATORS AND THE POSSIBILITY OF THEIR PROTECTION

Milan Nesměrák

Abstrakt

Príspevek sa zaoberá rozborom do dnešnej doby dochovaných urbanistických forem pravdepodobne ve stredoveku založených vesnických sídel v lokalite dnešnej obce s rozšírenou pôsobnosťou Český Krumlov. U týchto analyzuje, zda a v jaké míře je do dnešných dnů dochovaná předpokládaná forma jejich založení. Rozpoznává ta sídla, u kterých se jeví jako možné zvažít ochranu těchto hodnot – poukazuje na současné legislativní možnosti jejich ochrany. Současně využívá zjištěná data z rozborů urbanistických forem založení pro prokázání možnosti vazby předpokládané národnosti prvních kolonizátorů sídel na urbanistickou formu založení, kterou sídla byla zakládána. Z hlediska užití metodiky příspěvek využívá již aplikované výzkumné výsledky a postupy (zejména práce o urbanistických formách založení Ervína Černého, Zdeňka Láznického, Otakara Máčela a Karla Kuči; o identifikaci vyměřovacích soustav Z. Peškové a J. Škabradý; o možnostech ochrany sídel Karla Kuči a o předpokladu vazby národnosti kolonizátorů a jejich sídel J. Pešty) které kombinuje a dále rozvíjí.

Ve zkoumané oblasti bylo dohledáno celkem 133 sídel, pravděpodobně založených ve středověku a dochovaných do období umožňujícího identifikaci vyměřovacích soustav. Při srovnání s jejich současným stavem bylo zjištěno, že z původních 133 sídel lze dnes jen u 22 sídel identifikovat fragmenty původního založení a pouze devět sídel má stále patrné jak pozůstatky pluziny, tak i zástavby (lokace objektů). Tento stav nás upozorňuje na to, že pokud bychom se rozhodli tyto hodnoty chránit, je již aktuální stav kritický. Z hlediska vazby národnosti předpokládaných prvních kolonizátorů a urbanistických forem založení sídel bylo zjištěno, že lze potvrdit předpoklad vazby národnosti lokátorů na urbanistické založení sídel. Naprostá většina sídel pravděpodobně založených německými kolonizátory je lánového typu, který je oproti tomu u „českých“ sídel minoritní. Čeští kolonizátoři nemají zřetelně vyhraněný způsob zakládání.

Abstract

The paper deals with settlements, probably of medieval founding, in the locality ORP Český Krumlov. It analyses whether their urbanistic form of founding, including the agricultural areas, has been preserved, and if so, to what extent. It attempts to identify the settlements whose preservation needs to be considered and to point out the possibilities of their protection. At the same time it attempts to answer the question whether it can be said that the urbanistic system of medieval-founded settlements has clear connections to the presumed nationality of their first locators. In terms of the methodology, it uses already applied research results and procedures (particularly works on foundation of urban forms by Ervin Černý, Zdeněk Láznický, Otakar Máčel and Karl Kuča; on identification assessment systems by Z. Pešková and J. Škabrada, on settlements protection by Karel Kuča and on premise of nationality of the colonizers and settlements by J. Pešta), it combines and develops them.

In the surveyed area, 133 settlements were found, probably founded in the Middle Ages and preserved till a period allowing the identification of the assessment system. When compared with the current situation, it was found that from the original 133 settlements, only 22 sites allows to identify fragments of a foundation and only 9 sites still has visible remains of villages land lots as well as buildings (location of objects). This state warns us that if we want to protect these values, the current state is already critical. In terms of nationality, a presupposition of a link between nationality of first colonizers and urban forms of settlements was confirmed. The vast majority of settlements founded probably by German colonizers was „Hufendorf“-type and this type is minor among „Czech“ settlements – Czech colonizers have no distinctive of foundation.

ÚVOD

Znalost původní typologie zakládání sídel má nejen charakter rozšiřování znalostí o historickém urbanismu a středověké kolonizaci, ale může být i dalším nástrojem pro jejich současnou ochranu a koncepční rozvoj. Toto se jeví důležitým zejména v lokalitách s přerušenu kontinuitou vývoje, kde je pravděpodobně nejvíce důležité zachovat poslední fragmenty návaznosti na kulturněhistorický odkaz předků. Napomáhat obnovit vnímání krajiny i sídel jako celku s dlouhodobým logickým dějinným postupem vývoje. Jedním z takových příkladů je zde zkoumaná oblast ORP Český Krumlov, která byla velmi postižena odsunem Němců z pohraničí po druhé světové válce, kdy mnohá sídla ztratila i dvě třetiny původního obyvatelstva [1], následně pak vznikem vojenského újezdu Boletice z poloviny roku 1947 jakožto nástupce vojenského tábora Boletice [2] a budování údolní nádrže Lipna z období 1951–1959 [3]. Následující, povětšinou necitlivé zásahy novými obyvateli do intravilánu i extravilánu sídel pak dokonaly jejich celkovou destrukci.

Cílem příspěvku je ve zkoumané lokalitě identifikovat ve středověku pravděpodobně založená sídla, prokazatelně dochovaná do období, ze kterého jsou dostupné podklady umožňující identifikaci jejich pravděpodobného původního urbanistického typu založení. Následně takto získaná data porovnat s aktuálním stavem sídel a takto hledat odpověď, zda je stále možné rozpoznat v sídlech struktury odpovídající jejich předpokládanému původnímu založení. Analyzovat, v jaké míře je do dnešních dnů tato struktura dochována a kde jest stále reálný potenciál pro její ochranu a jaké jsou současné možnosti ochrany. Při těchto průzkumech vyvstala zajímavá možnost potvrdit či vyvrátit předpoklad vazby národnosti kolonizátorů na způsob založení sídla, tedy přímo porovnat pravděpodobnou národnost prvních kolonizátorů s urbanistickou formou jejich založení.

V principu se tedy jedná o následující otázky:

- Lze ve zkoumané lokalitě vysledovat ve středověku pravděpodobně založená sídla?
- V jaké míře jsou do dnešní doby dochována?
- Jaké jsou principiálně nejsnazší možnosti jejich ochrany?
- Lze dle urbanistického založení sídla predikovat národnost prvních kolonizátorů?
- Takto získané výstupy mohou být využity jako podklad pro další studia identifikace zakládacích systémů sídel v zkoumané oblasti – rozpoznávání typologie uplatňované při vrcholně středověkém kolonizačním úsilí (autorovu v současnosti vznikající disertační práci na téma Identifikace vyměřova-

cích soustav lokátora Hirzy [4] a jejich současné využití) a u do dnešní doby dochovaných sídel následně i jako další podklad pro ochranu jejich mnohdy stále dochované původní sídelní struktury.

UŽITÉ METODY A ROZSAH PRÁCE

Užité metody

Problematikou rozlišení forem urbanistického založení se zabývala celá řada odborníků, kupříkladu uvedme díla Ervína Černého [5], Zdeňka Láznického [6], Otakara Máčela [7] a Karla Kuči [8]. Při studiu jejich děl je zřejmá nejednotnost v rozdělení a třídění forem založení, kde povětšinou převládá snaha zobecnění bez vazby na konkrétní region, a zejména silné vazby na pluzinu [9], které vnímám jako klíčové pro tuto práci. Z tohoto důvodu volím v rámci tohoto příspěvku metodiku třídění a i v obecném pojetí úzké vazby sídla na pluzinu popisovanou kupříkladu Janem Peštou [9, s. 153–168]. Pro určení původního způsobu založení sídla je užita odbornou veřejností již uznávaná metoda identifikace vyměřovacích soustav, opírající se o relativně novodobé výzkumy Z. Peškové a J. Škabradý [10].

Identifikace národnosti předpokládaných prvních lokátorů je založena na principu dohledání jazykové příslušnosti jejich nejstaršího dochovaného názvu – jejich první zmínky v psaných pramenech [11]. Tedy předpokladu vazby jazyka názvu sídla a národnosti prvních lokátorů [12]. Tato metoda byla zvolena z důvodu nepotřebnosti absolutní přesnosti v identifikaci původu jednotlivých sídel z důvodu relativně velkého množství zkoumaných prvků. Pro potvrzení předpokladu vazby národnosti lokátorů a urbanistického typu založení sídla není absolutní přesnost nutná, směrodatná je případná jasná poměrová většina.

Určení dochovanosti (zde myšleno jako prosté dochování pozůstatků pluziny, jednotlivých objektů či formy návsi) sídel je prováděno metodou porovnávání mapových a satelitních podkladů, obecně vycházející z metodik SHP [13] a analýzy historických mapových podkladů [14].

Problematikou možností ochrany dochovaných výrazných pluzin (jasná vazba na původní urbanistické založení) se aktuálně zabývá celá řada odborníků a snaží se najít způsob právní ochrany těchto do dnešní doby ještě někdy stále dochovaných hodnot, které vypovídají o charakteristické kulturní krajině v českých zemích. Kupříkladu zcela aktuálně (2014) současný stav možností ochrany, její nutnosti, ale zároveň naneštěstí i její aktuální částečné bezmoci – problematičnosti při snaze ji prosadit – shrnul Karel Kuča [15].

Rozsah práce

Práce se zaměřuje na identifikaci předpokládaných původních urbanistických způsobů založení sídel vesnického charakteru pravděpodobně založených v období středověku. Rozsah zkoumaných sídel je vymezen polohopisně oblastí definovanou dnešní obcí s rozšířenou působností (dále jen ORP) Český Krumlov. Toto vymezení bylo zvoleno, aby byla oblast zcela zřetelně definovaná i pro případné další navazující práce. Protože se jedná o problematiku s jasnou vazbou na současnost (ochrana do dnešní doby dochovaných pozůstatků lokačního založení), bylo použito aktuální polohopisné vymezení, a to dle současného administrativního členění České republiky. Oblast ORP Český Krumlov byla zvolena i z důvodu rozsahu dopadu událostí zejména minulého století na jeho současný stav (zmíněno výše). Současně se v lokalitě nalézá i Hirzův újezd [16], pravděpodobně jeden z největších lokačních počínů jednoho lokátora u nás [17], kterým se zabývá má v současnosti vznikající disertáční práce. Rozsah práce je dále omezen na sídla vesnického charakteru z důvodu toho, aby bylo zachováno velké množství sídel obdobné velikosti a způsobu zakládání. Historicky-časové vymezení rozsahu zkoumaných sídel je dáno obdobím středověku, tedy nutností první prokazatelné písemné zmínky o sídle do r. 1453 [18] (jelikož není jasně definováno období středověké kolonizace u nás, je užito obecně platné definice středověku, a to do pádu Konstantinopole r. 1453, které s jistotou překračuje obvykle udávaný rozsah středověké kolonizace u nás do konce 14. stol. – podrobněji v části zabývající se samotným rozbořem).

ZKOUMANÁ LOKALITA A JEJÍ VÝVOJ VE STŘEDOVĚKU A DNEŠNÍCH DNECH

(Pro účely tohoto článku velmi zestručněná)

Ve zkoumané lokalitě v období 13. stol. vrcholila kolonizační činnost, která měla zásadní dopad na charakter krajiny. Byly položeny základy formování sídelních struktur celé lokality, které jsou zřejmé do dnešních dnů. Dříve obtížně přístupné lokality hustých porostů a rašelinišť byly zpřístupněny, o čemž svědčí průzkumy rostlinných makrobytků, pomocí kterých je možná rekonstrukce tehdejších proměn krajiny. Tyto paleobotanické indikátory naznačují, že došlo k rozsáhlému úbytku zalesněných ploch [19]. Zkoumaná lokalita byla významnou komunikační spojnici obchodu, nacházela se zde významná „Linecká zemská stezka“, která měla počátek v Linci, následně pokračovala

přes Cáchlov (Freistadt), zemskou bránu v Dolním Dvořišti na Kaplici, Velešín, Doudleby, České Budějovice, kde se dělila do dvou větví. Jedna z větví směřovala na Netolice, Vodňany a Písek a druhá na Soběslav, Tábor a Prahu. Další stezka – Vitorazská – směřovala od rakouského kláštera Světlá (Zwettl) přes Vitorazsko k zemské bráně v Novohradských horách na Trhové Sviny, přes Doudleby na Budějovice, kde se napojovala na stezku Lineckou. Na Netolice a Vodňany směřovala také jedna z větví Zlaté stezky tzv. prachatického systému, která se u Lhenic napojovala na stezku Lineckou [19].

Oblast jižních Čech patřila jen k okrajovým oblastem politického a mocenského zájmu přemyslovských panovníků. Jihočeské území bylo využíváno pro nárazové potřeby centrální moci, kdy velké jihočeské újezdy byly darovány ve 12. století předním církevním institucím v Praze a ve středních Čechách. Tato situace se radikálně změnila na konci 12. a počátku 13. století, kdy byl zahájen soustavnější kolonizační proces. Již kolem roku 1220 se v pohraničním pásmu mezi Šumavou a jižními Čechami rýsují velké a zcela oddělené obvody majetkové držby Vítkovců. Vítkovci prováděli mohutnou kolonizační činnost proti toku Vltavy ve směru Prčice–Rožmberk po Linecké stezce. Centrem přilehlých území při postupu vítkovské kolonizace proti vltavskému toku byly v počátcích farní kostely, které získávají desátky z nově zakládaných vsí. Později se kolonizačními centry staly za Voka z Rožmberka (1212–1262) nově založená panská sídla (hrady) a trhové osady [20].

Kromě Vítkovců se na kolonizaci sledovaného území podílela i drobná bavorovská šlechta (která sem pronikala z Blanského lesa podél Křemežského potoka), reprezentovaná pány z Boršova a Kamenného Újezda, ti byli ovšem ve službách Vítkovců. Nelze opomenout ani význam Čěče z Budějovic, zemského sudího a králova spojence, který vytvořil drobné dominium severně od soutoku Vltavy a Malše [19]. Na území jižních Čech se střetávaly panovnické a šlechtické zájmy, které se projeví v konkurenční „soutěživosti“ v zakládání světských a církevních fundací. Ovšem ani Vítkovci, ani panovník nepřekročili ve svém vzájemném soutěžení v jihočeském regionu únosné právní nebo společenské meze. K vyhrocení konfliktu, odboji Vítkovců proti panovníkovi, došlo až na sklonku vlády Přemysla Otakara II. Kolonizaci zeměpanského a klášterního území provádělo především domácí české obyvatelstvo pod dohledem zkušených lokátorů. Zeměpanské území, které lze v hrubých obrysech schematicky ohraničit územím jižně a jihozápadně od býva-

lého kastelánského centra Netolic a východně od Prachatic, soustředila Zlatá Koruna (o rozsahu donace svědčí klášterní úroční rejstřík z počátku 15. století, kde jsou uváděny vesnice – Netolice, Mahouš, Lužice, ZSV Šitice, ZSV Horní Třebánek, ZSV Dolní Třebánek) [21].

Zlatokorunský klášter při svém založení v roce 1263 byl vybaven rozsáhlým územím dosavadního korunního panství Boletice [22]. Klášter rovněž prováděl soustavnou kolonizaci Hirzova rychtářství (predium Hyrzonis), tzv. Mokerského újezdu, vyděleného z části zeměpanského Boleticka, který roku 1268 odkázal Hirzo klášteru ve Zlaté Koruně, Hirzo sám se na lokaci klášterních vsí podílel [21, str. 25]. Poznatky z vývoje lokality Českobudějovicka z období 14. století a přímo následujících jsou velmi torzovitě. Chybí komplexnější zhodnocení dosud nečetných archeologických výzkumů v intravilánech žijících vesnic a jejich zasazení do celkového kontextu středověké proměny jihočeské vesnice včetně geneze půdorysné struktury, stavebního a prostorového vývoje vesnických usedlostí a domů. Nemůžeme se opřít ani o poznatky cíleně směřovaného stavebně-historického průzkumu, který by pod hmotou četných novověkých a novodobých přestaveb poodhalil starší jádra usedlostí [19, str. 351]. V průběhu 14. století se postupně stabilizovala půdorysná struktura silničních, ulicových, a zejména návesních vsí všech půdorysných modifikací s pravidelnou traťovou nebo záhumenicovou plůžinou. Právě s obdobím 2. poloviny až přelomu 13. a 14. století jsou spjaté první výskyty organizovaně zakládaných vesnic s jasným půdorysem, oproti volným – „organickým“ – strukturám, bez jasného konceptu. Což opět potvrzuje pravděpodobně založení vesnic Mokerského újezdu lokátorem Hirzem, nikoliv dříve. Pro období po Bílé hoře je v této lokalitě uváděno, že problémem nebyly ani tak přímé vojensko-náboženské důsledky této historické události, ale jak uvádí i Berní rula sousední oblasti Prácheňska, byla problémem „chudoba, nouze a nemožnost“ [23]. Tamtéž je ale také uvedeno, že v částech úrodných byly v této lokalitě dopady událostí Bílé hory minimální, viz kupříkladu Netolice, kde vyjma několika vesnic vypálených při nájezdech (Předbořice, Horažďovice) nebyl dopad hmatatelný. Více odpovědi by měl přinést překlad Berní ruly, pro tuto lokalitu je aktuálně v přípravě do tisku. Lze tedy předpokládat, že vesnice v této době pocítily dopady útlumu obchodu, ale pravděpodobně neutrpěly větší fyzické újmy. V období největších změn v této lokalitě, v 1. polovině 20. století, došlo v zásadě ke třem zásadním událostem, které citelně změnilo ráz krajiny, sídel i života lidí.

„Dobrym“ ilustrativním případem je oblast tzv. korunního statku boletického, na jehož přibližném území vznikl ve 2. polovině 20. století vojenský újezd. Zde se původně nacházelo celkem 38 vesnic, z nichž 35 do současnosti zaniklo. V roce 1910 zde žilo v 56 obcích, 1048 domech přibližně 6660 obyvatel. Z toho jen zhruba 1 % tvořili Češi. Hustota zalidnění tak činila cca 30 obyvatel/km². Uvádí se, že při sčítání obyvatelstva Království českého (1850) zde na osmi úplných katastrech žilo 5543 a na čtyřech neúplných a okrajových částech jiných katastrů 550, což činí zhruba 6700 obyvatel. Počet obyvatel kulminoval v roce 1938, trvalý pokles je zaznamenán po roce 1939 s nástupem nacismu, vysídlení českého obyvatelstva, po roce 1945 pak odchodem německého etnika. Původní obyvatelstvo se na území vojenského újezdu nezachovalo, většina obyvatel byla dosídlena. Hustota zalidnění dnes v lokalitě újezdu činí pouhých 1,2 až 1,3 obyvatele na km². To řadí tuto oblast mezi extrémy v rámci ČR. Před rokem 1939, resp. 1947 až 1950, se struktura osídlení v mnohém podobala dnešní obdobné krajině v nedalekém Rakousku, tzv. osamocené selské statky. Půda byla využívána hlavně pro zemědělskou činnost, lesy jako zdroj suroviny a dřevo pro výrobu dřevěného uhlí pro některé hutě a velká část pozemků sloužila jako louky pro extenzivní chov dobytka [24]. Zkoumanou lokalitu tedy opravdu citelně ovlivnil odsun Němců a vznik vojenského újezdu Boletice z poloviny roku 1947, jakožto nástupce vojenského tábora Boletice [25]. Dalším zásadním okamžikem bylo budování údolní nádrže Lipno z období 1951–1959 [3]. Při stavbě přehrady bylo vykáčeno 1670 hektarů lesů, přes 7500 volně rostoucích stromů, pod hladinou zůstala rašeliniště o rozloze 1146 hektarů, tj. asi 25 % zátopové plochy (zásoby odhadované na 14 000 000 m³), tuhové doly v Hůrce, řada pískovišť a lomů. Část železniční trati mezi Horní Planou a Černou v Pošumaví a množství silnic a cest. Na levém břehu zanikla sídla Hůrka, část Radslavi, část Dolní Vltavice, Hruštice, Frýdava, Frymburk. Na pravém břehu pak Přední Hamry, Dralérův mlýn, Zadní Hamry, Švarcův mlýn, Horní Borková, Pestřice a Rybářské domky, Dolní Borková, Kyselov, Přední Výtoň a Nové Domky. Z tohoto výčtu je tedy zřejmý velký rozsah toho, jak toto dílo změnilo ráz celého kraje. Následně došlo ke změně užívání krajiny, k radikálnímu přeorientování na rekreaci a vlivem absence jakéhokoliv urbanistického konceptu respektujícího původní ráz sídel k mnohdy zásadním změnám charakteru, v některých případech doslova k přerodu sídel na „rekreační kolonie“.

IDENTIFIKACE SÍDEL PRO NÁSLEDUJÍCÍ PRŮZKUMY

Selekce sídel byla provedena následujícím postupem. Základní rámec tvoří, jak již bylo vysvětleno výše, prostor současné ORP Český Krumlov. Od zrušení okresních úřadů k 31. prosinci 2002 se okres člení na dva obvody obce s rozšířenou působností (Český Krumlov a Kaplice). Tyto obvody se dále člení na čtyři správní obvody pověřených obcí (Český Krumlov, Horní Planá, Vyšší Brod a v ORP Český Krumlov; a Kaplice v ORP Kaplice). Pátým POÚ je vojenský újezd Boletice. Tedy jsou zkoumána sídla nalézající se ve správních obvodech Český Krumlov, Horní Planá, Vyšší Brod a VÚ Boletice. V první fázi byla vyřazena sídla zjevně založená později (nikoliv ve středověké kolonizaci). Zde se jedná zejména o dvě lokality uváděné např. Karlem Kučou [26], a to pás podél hranic s Německem (Rothovský mlýn -> Medvědí luh a Chlumanský les – Černý les – Slatina) a pak samostatná sídla (z důvodu prostoru zde nejsou jednotlivě vyjmenována).

Zbylá sídla byla dohledána metodou komparace, kdy základním pramenem byly Císařské otisky map stabilního katastru [27], respektive „indikační skici“ [28]. U takto nalezených sídel byla následně dohledána první zmínka o nich v písemných podkladech, kde zdrojem tohoto poznání bylo životní dílo Antonína Profouse, jeho knihy Místní jména

Obr. 1.: Výsledek selekce sídel

v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny [29]. Zde byla odstraněna sídla s první zmínkou po r. 1453 [18]. Zároveň byla u takto zjištěných sídel určena předpokládaná původní forma urbanistického založení. Při tomto se vycházelo z ověřeného předpokladu, že za určitých podmínek k tomuto mohou sloužit mapy stabilního katastru [30]. Vlastní dělení bylo prováděno následovně (v souladu s typologickým členěním uváděným Janem Peštou [9, str. 153–168], které bylo použito zejména díky souladu a jeho jasnému zaměření vazby na pluzinu, kterým se zabývá tato práce).

Užité třídění (argumentace): Vesnice vrcholně středověkého a pozděně středověkého založení [9, str. 166]: (je zřejmé, že není možné bez podrobnějších průzkumů, pouze na základě dostupných mapových podkladů, jednoznačně prohlašovat o sídlech, že byla do počátku 19. století [31] zachována bez větších, či v některých případech i zásadních změn [31], ale je možné toto prohlásit s vysokou pravděpodobností u sídel se zřetelně středověkou strukturou založení, kde je vysoce nepravděpodobné, že by takto bylo sídlo založeno později)

Vlastní třídění (užité v přehledové tabulce – Příloha tab. č. 1):

(pro účely této práce bylo členění zjednodušeno -> zásadní je pro potvrzení předpokladu vazby národnosti kolonizátorů a urbanistického způsobu založení sídla rozdělení sídel na ty, u kterých je možné vysledovat předpokládané lokační založení, a u těchto, zda se jedná o sídla lánového typu – u kterého jest předpoklad, že byl svázán s německými kolonizátory, či nikoliv)

A/ Pravidelné formy

A.1/ Lánové vesnice (obsahuje varianty rozvolněné, soustředěné)

A.1/ Návesní vesnice (obsahuje varianty ortogonální, radiální, smíšené)

B/ Ostatní

B.1/ Rostlé formy (obsahuje varianty shlukové, komunikační)

B.2/ Malá sídla – zvláštní podskupina, u které je velmi obtížné, až v zásadě nemožné určení způsobu původního založení (pokud vůbec byla programově založena)

Takto získaná data byla využita v části „Vazba národnosti předpokládaných lokátorů na urbanistickou strukturu sídla“, kde jest toto i podrobněji popsáno.

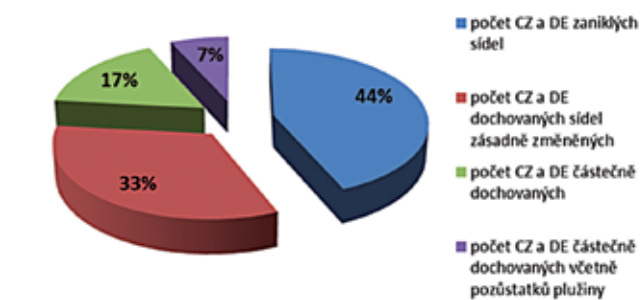
DOCHOVANOST SÍDEL SE STŘEDOVĚKÝM PŮVODEM A MOŽNOSTI JEJICH OCHRANY

Tato část příspěvku v zásadě volně navazuje na práci Karla Kuči „Oblasti dochovaných strukturálně výrazných pluzin v České republice“, která vznikla v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní identity – publikováno 2014 [16, str. 34–49]. Ten vytipoval po republice cca 61 oblastí s identifikovatelnou dochovanou historickou pluzinou a navrhuje u nich naléhavě řešit otázku jejich ochrany a částečně analyzuje současné možnosti [16, str. 44]. V lokalitě ORP Český Krumlov, která je předmětem mého průzkumu, není žádná takto vytipovaná oblast (v jejím těsném

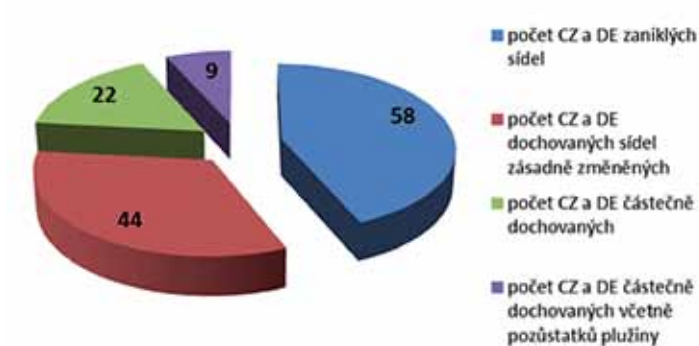
sousedství jsou arch. Kučou uváděné lokality lánových sídel Bukovsko, Tichá, Jaroměř, Koryto, Horní Sněžná, Sedmidomí). Byl tedy od počátku předpoklad, že se zde budou nalézat pouze částečně zachovaná sídla. Vzhledem k relativně velké rozloze ORP – 113 000 ha – absence dochovaných sídel částečně poukazovala na současný stav lokality, uvážíme-li navíc, že v těsných sousedstvích je dochovaných oblastí celá řada. I když se nejedná o evidentně čitelné a cenně dochované příklady, jako uváděné v práci arch. Kuči, tak se jeví jako důležité na ně upozornit a případně najít cesty k jejich ochraně i s přihlédnutím na fakt, že celá oblast byla citelně přetvořena výstavbou vodní nádrže Lipna, vznikem dnes již mírně redukováného újezdu Boletice [37], a zejména i redukcí obyvatelstva po konci 2. světové války, což vedlo místy až k úplnému odtržení od historických kořenů.

Ve zkoumané oblasti bylo dohledáno, postupem popsaným v úvodní části tohoto příspěvku („Identifikace sídel pro následující průzkumy“), celkem 133 sídel, pravděpodobně založených ve středověku a dochovaných do období umožňujícího identifikaci vyměřovacích soustav – středověkého založení z relativně přesných mapových podkladů, tj. do období pořizování Císařských otisků map stabilního katastru [35]. Při jejich porovnání s mapami, respektive leteckým snímkováním [32] Československa z let 1947–52, bylo zjištěno, že došlo pouze k minimálním změnám a prakticky žádné sídlo v tomto období zcela nezakliklo. Oproti tomu při porovnání se současným katastrem a současným satelitním snímkováním (2015) [33] je situace radikálně jiná.

Z původních 133 sídel 58 zaniklo, 44 bylo zásadně změněno – nejsou patrné ani fragmenty pluziny, u 22 sídel se dá hovořit o částečné dochovanosti a jen devět sídel má stále patrné

Obr. 2: Vyhodnocení dochovanosti ve středověku pravděpodobně založených sídel [%]

Obr. 3: Vyhodnocení dochovanosti ve středověku pravděpodobně založených sídel (pcs.)

Obr. 4: Ukázka částečně dochovaného sídla včetně pluziny, Plešovice – Indikační skizza / aktuální satelitní snímkování (zdroj: archiv autora)

pozůstatky pluziny. Konkrétně se jedná o sídla Machnatec, Český Jílovec, Machovice, Milná, Plešovice, Svatonina Lhota a pravděpodobně německého původu Hodňov a Jelm (viz přehledová tabulka v závěru této práce).

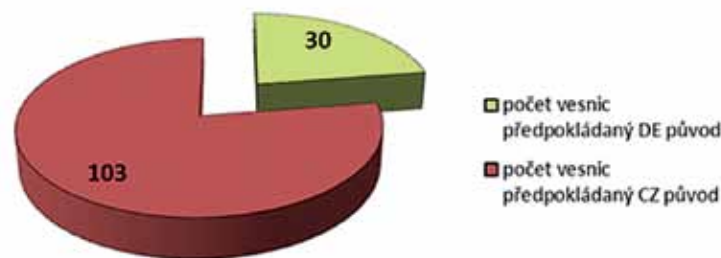
Z těchto výsledků je patrné, že ve zkoumané lokalitě se alespoň v podobě fragmentu dochoval opravdu pouze zlomek sídel pravděpodobně založených ve středověku, respektive jejich vyměřovací soustavy – urbanistický způsob založení. Ve zkoumané oblasti se nenacházejí sídla s natolik evidentně dochovanou pluzinou – urbanistickým způsobem založení –, aby na ně reálně mohly být aplikovány „silné“ právní ochranné prostředky (z hlediska možností památkové péče např. zřízení památkových zón krajinného typu; z hlediska ochrany přírody a krajiny – chráněná území přírody a krajiny).

V případě těchto sídel a jejich plužin se jeví jako optimální začlenit tyto poznatky do zadávacích podkladů pro následnou tvorbu Územně analytických podkladů (dále jen ÚAP), kde by se přímo dostaly jako jeden z podkladů odborníkům, kteří jinak nemají časovou a finanční kapacitu takto zaměřené rozborů provádět, čímž jim tyto informace (možné hodnoty) zůstávají často skryty. Možnosti využití takto získaných podkladů záleží zejména na zhotovitelích ÚAP, jejich využitelnost (ve formě podkladů při rozhodování – tvorbě) je možná konkrétně do jevů Oblast krajinného rázu č. A-017 a její charakteristika a Urbanistické hodnoty č. A-011). Tyto postupy se jeví jako optimální, protože nevyžadují žádné další legislativní změny, a jsou tedy možné se stávajícími nástroji.

VAZBA NÁRODNOSTI PŘEDPOKLÁDANÝCH LOKÁTORŮ NA URBANISTICKOU STRUKTURU SÍDLA

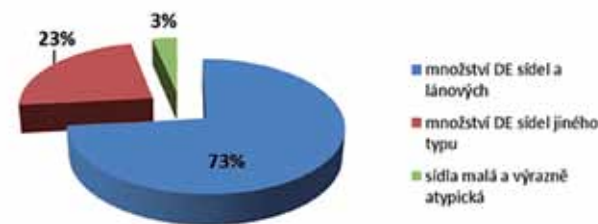
V části „Identifikace sídel pro následující průzkumy“ bylo popsáno, jakými postupy byla provedena vlastní identifikace a selekce jednotlivých sídel. Následně byly tyto údaje zpracovány ve smyslu hledání jasných vazeb mezi předpokládanou národností kolonizátorů – určenou dle jazyka názvu sídla prvně zmíněného v písemných pramenech (viz „Metody a rozsah práce“). Kompletní přehledová tabulka, ze které jsou čerpána data pro níže uvedené vyhodnocení (grafy), je uvedena na konci tohoto příspěvku (příloha tab. 1.).

V první fázi bylo provedeno určení předpokládané národnosti prvních lokátorů sídel, které potvrdilo předpoklad, že většina sídel byla pravděpodobně založena českými kolonizátory. Sídla s prvním v písemných pramenech

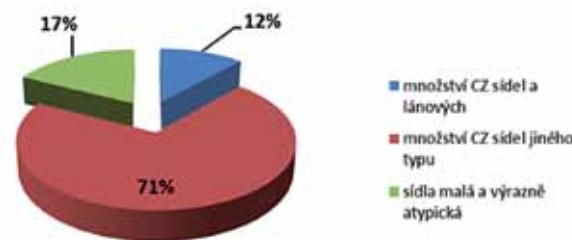

Obr. 5: Určení předpokládané národnosti prvních lokátorů

uvedeným názvem německého původu se nalézají v relativně kompaktních oblastech, a to zejména podél hranic s Německem a v pomyslném trojúhelníku dnes tvořeném sídly Frymburk–Malšín–Světlík. Přibližně tedy 80 % sídel s předpokládaným založením ve středověku se jeví jako pravděpodobně založené českými kolonizátory. Následně byla provedena u všech sídel identifikace charakteru jejich urbanistického založení (viz část „Metody“ v úvodu tohoto textu), se zaměřením na sídla lánového typu, u kterých se předpokládala možná vazba na německé kolonizátory. Při zkoumání německých sídel ve vymezené lokalitě bylo zjištěno, že naprostá většina (73 %) je opravdu lánového typu, 23 % sídel bylo typů jiných a 3 % spadala do kategorie „Jiná“ – tedy jednalo se o sídla bez jasného typu založení. Pokud provedeme obdobné hodnocení u sídel s předpokládaným českých založením, dojdeme k následujícím výsledkům. Pouze cca 12 % sídel předpokládaného českého původu je lánového typu. Takto zjištěná data tedy poukazují na to, že národnost předpokládaných prvních kolonizátorů sídel měla

Obr. 6: Procentuální zastoupení typů půdorysných struktur sídel německého původu

Obr. 7: Procentuální zastoupení typů půdorysných struktur sídel českého původu

vazbu na jejich urbanistické založení – půdorysnou formu sídel. Německá sídla vykazují většinou lánový charakter, kdežto u sídel českých se jedná pouze o minoritní zastoupení.

ZÁVĚR

Dochovanost sídel se středověkým původem a možnosti jejich ochrany

Ve zkoumané oblasti bylo dohledáno celkem 133 sídel pravděpodobně založených ve středověku a dochovaných do období umožňujícího identifikaci jejich vyměřovacích soustav. Při srovnání se současným stavem bylo zjištěno, že z původních 133 sídel lze dnes jen u 22 sídel identifikovat fragmenty původního založení a pouze devět sídel má stále patrné jak pozůstatky plužiny, tak i zástavby (lokace objektů). Tento stav by nás měl upozornit na to, že je důležité se vážněji zabývat ochranou urbanistických hodnot, které původní struktury založení sídel v sobě dodnes skrývají. V případě těchto sídel a jejich plužin se jeví jako optimální začlenit tyto poznatky do zadávacích podkladů pro následnou tvorbu Územně analytických podkladů (dále jen ÚAP), kde by se přímo dostaly jako jeden z podkladů odborníkům, kteří jinak nemají časovou či finanční kapacitu takto zaměřené rozborů provádět, čímž jim tyto informace – možné hodnoty – zůstávají často skryty. Možnosti využití takto získaných podkladů záleží zejména na zhotovitelích ÚAP, jejich využitelnost (ve formě podkladů při rozhodování – tvorbě) je možná konkrétně v jevech Oblast krajinného rázu č. A-017 a její charakteristika a Urbanistické hodnoty č. A-011). Tyto postupy se jeví jako optimální, protože nevyžadují žádné další legislativní změny, a jsou tedy možné se stávajícími nástroji.

Ve zkoumané oblasti bylo dohledáno celkem 133 sídel, pravděpodobně založených ve středověku a dochovaných do období umožňujícího identifikaci vyměřovacích soustav – středověkého založení (viz část „Metody“ v úvodu tohoto textu). Při srovnání se současným stavem (viz část „Dochovanost sídel se středověkým původem a možnosti jejich ochrany“) bylo zjištěno, že z původních 133 sídel 58 zaniklo, 44 bylo zásadně změněno – nejsou patrné ani fragmenty plužiny –, u 22 sídel se dá hovořit o částečné dochovanosti a jen devět sídel má stále patrné pozůstatky plužiny i zástavby v původních lokacích. Konkrétně se jedná o sídla Machnatec, Český Jílovec, Machovice, Milná, Plešovice, Svatonina Lhota a pravděpodobně německého původu Hodňov a Jelm (viz přehledová tabulka v závěru této práce).

Vazba národnosti předpokládaných lokátorů na urbanistickou strukturu sídla

Z hlediska vazby národnosti předpokládaných prvních kolonizátorů a urbanistických forem založení sídel bylo zjištěno, že naprostá většina sídel pravděpodobně založených německými kolonizátory je lánového typu, který je oproti tomu u českých sídel minoritní. Lze tedy potvrdit předpoklad vazby národnosti lokátorů na urbanistickou formu založení sídel. Němečtí kolonizátoři zakládali svá sídla v naprosté většině ve formě lánového typu, oproti tomu čeští kolonizátoři nemají jasně vyhraněný způsob zakládání.

Ve zkoumané oblasti bylo průzkumem zjištěno, že cca 80 % sídel s předpokládaným původem ve středověku se jeví pravděpodobně založeno českými kolonizátory, zbylých 20 % připadá na sídla s pravděpodobně německými kořeny. Při zkoumání německých sídel ve zvolené lokalitě bylo zjištěno, že naprostá většina (73 %) je lánového typu, 23 % sídel bylo typů jiných a 3 % spadala do kategorie „Jiná“ – tedy jednalo se o sídla bez jasného typu založení, malé velikosti atp. Pokud provedeme obdobné hodnocení u sídel s předpokládaným českých založením, dojdeme k výsledkům následujícím: 12 % českých sídel je lánového typu, 71 % sídel je jiných urbanistických systémů založení a 17 % připadá na sídla malá či bez jasného systému založení. Takto zjištěná data tedy poukazují na to, že národnost předpokládaných prvních kolonizátorů sídel měla vazbu na jejich urbanistické založení – půdorysnou formu sídel. Německá sídla vykazují v naprosté většině lánový charakter, kdežto u sídel českých se jedná pouze o minoritní zastoupení. Navíc česká sídla lánového typu jsou povětšinou v blízkosti sídel německých, dá se tedy předpokládat i přímé ovlivnění, potažmo i možnost lokace českých sídel shodným lokátorem či hutí jako sídel německých.

Jména vesnic									
uvezená v SMO-5	In.: Profous [11]	První zmínka	díl	str.	CZ DE	urb. struktura	aktuálně / označení v ind.	plužina	

Běleň	Bieleins	1379	I	44	CZ	lánová + radial	KO – Wieles (pravděpodobné založení ve 12. stol)	-	
Březovice	Brzyezowycze	1318	I	169	CZ	ostatní	KO – Pschislowitz	-	
Bučí	Buczycze	1410	I	196	CZ	návesní + atyp	KO – Putschen – 1 ruina usedlosti	-	
Dolní Dlouhá	Dluha	1352	I	347	CZ	malá	KO – Unter Langendorf – ruiny objektu	-	
Dolní Přísahov	Pzizaho	1278	III	481	CZ	malá + návesní	KO Unter Shönhub	-	
Dolní Světlá	Swietla Minor	1410	IV	249	CZ	ostatní	KO – Unter Zwiedlern – 1 objekt a pozůstatky plužiny	-	
Drahoslavice	Drehoslawitz	1347	I	403	CZ	malá	KO – Droschlowitz – pozůstatek jednoho objektu	-	
Hajmín	Haymyn	1410	I	513	CZ	lánová + radial + náves?	KO – Ober Heimeng – základy objektů	-	
Hlásná	Brziezie	1379	I	555	CZ	návesní + záhumen + atyp	KO – Wachtern – část jednoho statku	-	
Horní Dlouhá	Dluha	1352	I	347	CZ	návesní + úseková	KO – Ober Langendorf, dochován 1 objekt	-	
Horní Světlá	Swietla Major	1410	IV	249	CZ	ostatní	KO – Ober Zwiedlern	-	
Hoříčky	Nakhlenwehore	1268	I	619	CZ	návesní + záhumen	KO – Hörwitzl – voj. újezd	-	
Hrdoňov	Hrdonyow	1379	I	679	CZ	orto + záhumen	KO – Heinrichsöd – původní osada zanikla při budování Lipna	-	
Hruštica	Hruzitz	1324	I	693	CZ	orto + záhumen	KO – Wadetstift – původní osada zanikla při budování Lipna	-	
Hubenov	Hubenow	1375	I	697	CZ	návesní + záhumen	KO – Hubene – základy objektů, 1 zbořenina	-	
Jablonec	Jablonecz	1387	II	88	CZ	ortogon + záhumen	KO – vojenský újezd	-	
Jiříčkov	Jurziczkow	1379	II	160	CZ	ostatní	KO	-	
Klení	Clenii	1283	II	263	CZ	návesní + záhumen + atyp	KO – Hafnern	-	
Kovářov	Kowarzov	1379	II	244	CZ	návesní + záhumen	KO – Schmieding – voj. újezd	-	
Kovářovice	Kowarowitz	1440	II	345	CZ	návesní + atyp	KO – vojenský újezd	-	
Lomek	Lomek	1440	II	660	CZ	návesní + atyp	KO – vojenský újezd	-	
Maňavka	Maniawa Bohemicae	1440	III	20	CZ	návesní + záhumen	KO – Böhmisch Haidl	-	
Míšňany	Missnyany	1440	III	96	CZ	návesní + záhumen	KO – vojenský újezd	-	
Mladoňov	Vmladone	1268	III	101	CZ	ostatní	KO – Plattetschlag – vojenský újezd	-	

Moravice	Merawycz	1400	III	133	CZ	malá	KO – 1 statek – plužina nedochována	-	
Osí	Osyce	1440	III	290	CZ	návesní + záhumen	KO – vojenský újezd	-	
Provodice	Vgerc	1268	III	494	CZ	návesní atyp	KO – Probolden – hranice voj. Újezdu	-	
Rožnov	Roznaw	1379	III	605	CZ	lánová	KO – Rosenau – základy objektů	-	
Sádlno	Sádlnem	1423	IV	7	CZ	návesní + záhumen	KO – vojenský újezd	-	
Skubice	Skubycze	1410	IV	86	CZ	ostatní	KO – Tischlern	-	
Střemily	Zremin	1310	IV	198	CZ	návesní + záhumen	KO – vojenský újezd	-	
Svánkov	Swancowa	1379	IV	240	CZ	lánová + radial + náves	KO – Reith	-	
Těchoraz	Tyechoraz	1379	IV	320	CZ	návesní + záhumen	KO – Zichrass – 3 stavení, zbytek nedochován, plužina nedochována	-	
Třebovice	Przebowicz	1310	IV	366	CZ	návesní + záhumen	KO – Siebitz – dochována hájenka, okraj voj. újezdu	-	
Záhliní	Zahlizni	1268	IV	691	CZ	lánová	KO – Eisengrub – fragmenty zdí a základů	-	
Brloh	Berloch	1310	I	175	CZ	lánová	původní jádro kolem návsi relativně zachováno, nový rozvoj	fragm.	
Čertyně	Czertyne	1365	I	300	CZ	návesní + záhumen + atyp	náves zachována, novostavby V směr	fragm.	
Dobrné	Doberne	1310	I	361	CZ	návesní + děl. úseky + malá	Cistl – menší sídlo, řada objektů dochována, nové objekty	fragm.	
Dolní Svince	Swynczcie	1383	IV	252	CZ	návesní + traťová	dochována řada objektů, pozůstatky plužiny na S, několik nových objektů	fragm.	
Hašlovice	Haslowicz	1310	I	528	CZ	Návesní + úseková	několik objektů, nová výstavba v menší míře, ztráta kompaktnosti, fragmenty pl.	fragm.	
Holubov	Holubow	1379	I	595	CZ	návesní + atyp	velký rozvoj, původní náves a část objektů ve V zachována	fragm.	
Lazec	Lazecz	1440	II	487	CZ	lánová	Losnitz – dochováno 5 domů, doplněno novodobou zástavbou, menší	fragm.	
Malčice	Malczicz	1379	III	7	CZ	návesní + traťová	řada původních statků, sídlo ctí své hranice, fragmenty plužiny	fragm.	
Malšín	Malschin	1339	III	20	CZ	návesní + lánová	fragmenty původní zástavby, novodobá zástavba v nových osách	fragm.	
Maňava	Maniawa	1440	III	20	CZ	orto + záhumen	Deutsch – Haidl – 4 původní usedlosti, větší množství novostaveb, náves zanikla	fragm.	
Markvartice	Marqurticz	1337	III	28	CZ	návesní + atyp	řada původních objektů, doplněno menším množstvím novostaveb, hranice zachovány	fragm.	

Mojné	Moyn	1315	III	124	CZ	návesní + záhumen	řada objektů dochována, intenzivně doplněna novodobou zástavbou, obrys lehce zvět.	fragm.
Mokrá	Mokrie	1268	III	125	CZ	návesní + úseková	část statků dochována, doplněno novou výstavbou s novou osou	fragm.
Náhlov	Nachlaw	1379	III	172	CZ	lánová + radial + náves?	Nachles – pozůstatky několika statků, bez novodobého rozvoje, fragment pluziny	fragm.
Nahořany	Nahorzan	1379	III	172	CZ	návesní + atyp	Hochdorf – 5 původních objektů, doplněno rekreačními stavbami, fragmenty pluziny, les	fragm.
Olšina	Olssyna	1440	III	273	CZ	návesní + záhumen	pozůstatky původních statků, prakticky bez novostaveb, fragmenty pluziny	fragm.
Posudov	Possudow	1379	III	444	CZ	lánová + radial + náves	části jednoho statku, zcela novodobá zástavba kolem původní návsi, náznak pluziny	fragm.
Přelstice	Przelssticze	1440	III	466	CZ	malá + tratě?	ze 7 objektů dochovány 3, bez novostaveb	fragm.
Rojšín	Roischin	1372	III	578	CZ	návesní + záhumen	většina usedlostí dochována, novodobé zem. objekty	fragm.
Slavkov	Laukka	1305	IV	100	CZ	návesní + atyp, úseková?	Nespoding – fragment původní zástavby, novodobě dostavěno, fragment pluziny	fragm.
Spolí	Zpole	1259	IV	147	CZ	návesní + atyp	část objektů dochována, doplněno nov. zástavbou v pův. pozicích	fragm.
Lužná	Lusni	1310	II	701	CZ	návesní + atyp	3 dochované statky, nové objekty, malé sídlo	NE
Blatná	Blatna	1235	I	83	CZ	orto + záhumen	Platten – 4 dochované domy, základní rysy dohledatelné,	NE
Bližná	Nablizmerch	1268	I	90	CZ	orto + záhumen	Eggetschlag – několik statků, citelně přestavěno, osy patrné	NE
Bohdalovice	Bogdalowicz	1310	I	97	CZ	návesní + úseková	rapidní rozvoj, fragment – pozůstatek tvaru návsi, bez vazeb	NE
Bohouškovice	Bohuscow	1312	I	100	CZ	ortogon + atyp	malé sídlo bez výrazné urb. struktury, pluzina nedochována	NE
Boletice	Bolatitz	1293	I	112	CZ	návesní + atyp	Poletitz – zcela přestavěno, bez ur. koncepce, kostel + 3 obj.	NE
Boršov	Borschowe	1261	I	128	CZ	návesní + atyp	Giesshübel – zcela přestavěno, nová zástavba	NE
Černá	Natschernerece	1268	I	285	CZ	návesní + záhumen	rapidní rozvoj sídla, dochována řada objektů, nové rozv. osy	NE

Dolní Pláně	Plawy	1358	III	369	CZ	návesní + děl. úseky + malá	několik objektů, nová výstavba, fragmenty pluziny, změna charakteru	NE
Dolní Třebotín	Trziebotin	1379	IV	363	CZ	návesní + traťová	rapidní rozvoj v nových osách, dochovaná řada obj. a původní náves, pluzina ne	NE
Horní Třebotín	Trziebotin	1379	IV	363	CZ	ostatní	několik objektů dochováno, rapidní rozvoj, v S části zeměd. závod	NE
Chabičovice	Chabiczowicz	1347	II	2	CZ	návesní + traťová	několik původních statků, novodobý rozvoj zem. závodem, pluzina zcela zanikla	NE
Chlum	Chlum	1279	II	16	CZ	návesní + traťová	dochována řada objektů v jádru, rapidní rozvoj sídla, pluzina zanikla	NE
Chlumeček	Chlumpzek	1440	II	20	CZ	ostatní	část objektů podél návsi zachována, nový zem. rozvoj, pluzina zanikla, nov. obj.	NE
Chmelná	Chmelná	1379	II	23	CZ	návesní + traťová	dochované jádro sídla, několik nových objektů, pluzina nedochována	NE
Jistebník	Gistebnik	1375	II	165	CZ	návesní + záhumen	několik zachovaných objektů a náves, pluzina nedochována	NE
Kaliště	Ralycz	1400	II	184	CZ	návesní + atyp	fragment – 4 dochované objekty, pluzina nedochována	NE
Kladné	Claden	1263	II	225	CZ	návesní + atyp	část objektů na návsi, nový rozvoj v ose komunikace, proluky, uzávěra elektr.	NE
Krasetín	Kraslethin	1372	II	367	CZ	návesní + atyp	dochována řada objektů v jádru, novodobý rozvoj sídla, pluzina zanikla	NE
Křemže	Cremesschnj	1263	II	383	CZ	návesní + traťová	dochována řada objektů v jádru, rapidní rozvoj sídla, pluzina zanikla	NE
Křenov	Crenow	1263	II	387	CZ	návesní + atyp	několik původních statků, novodobý rozvoj postrádající koncepci, pluzina zanikla	NE
Mirkovice	Mirkowicz	1362	III	91	CZ	návesní + traťová	dochované usedlosti podél návsi, rozvoj novou zástavbou, pluzina nedochována	NE
Mříč	Smrzyecz	1440	III	146	CZ	návesní + traťová	několik původních objektů podél staré návsi, velký rozvoj sídla, pluzina zanikla	NE
Mýto	Vmica	1268	III	167	CZ	návesní + záhumen	řada původních objektů doplněná novou výstavbou, pluzina nedochována	NE
Němče	Nemze	1293	III	198	CZ	návesní + atyp	původní objekty intenzivně doplněny novou výstavbou – předměstí Krumlova, frag. pl.	NE

Novosedly	Nowosedl	1379	III	234	CZ	návesní + traťová	několik původních objektů, velké proluky, několik nových objektů, plužina KO	NE
Opalice	Opalitz	1365	III	277	CZ	ostatní	několik objektů zachováno, nový rozvoj podél komunikace	NE
Pihlov	Pihlow	1440	III	359	CZ	návesní + záhumen	Pichlern – části 2 statků, doplněno menším množstvím novostaveb, plužina nedochov.	NE
Přísečná	Przeseczna	1400	III	482	CZ	návesní + traťová	původní jádro kolem návsi částečně dochováno, intenzivní novodobá zástavba	NE
Přízeň	Prziernorn	1379	III	487	CZ	návesní + atyp	části 2 statků, novodobá intenzivní zástavba + zem. stavby	NE
Radslav	Radczlaw	1440	III	532	CZ	návesní + atyp	část 2 domů, kaple, radikálně přestavěno na rekreaci – vodní dílo Lipno	NE
Rájov	Rayaw	1316	III	535	CZ	ortogon + záhumen	původní jádro kolem návsi částečně dochováno, novodobá zástavba podél rychl. kom.	NE
Slubice	Slubicze	1410	IV	109	CZ	ostatní	pozůstatky stavení, novodobé zem. objekty, změna charakteru přesunem komunikace	NE
Srnín	Srnyń	1400	IV	154	CZ	návesní + záhumen	původní jádro kolem návsi částečně dochováno, intenzivní novodobá zástavba	NE
Staré Dobrkovice	Doberkowicz	1347	I	360	CZ	návesní + atyp	většina původních objektů zachována u staré návsi, intenzivní novodobá zástavba	NE
Stupná	Stupna	1387	IV	225	CZ	ostatní	většina objektů podél návsi zachována, několik nových obj., plužina zanikla	NE
Suš	Suss	1410	IV	237	CZ	návesní + záhumen + atyp	většina objektů zanikla, novodobé jádro vesnice, plužina zaniklá	NE
Svéráz	Sweras	1340	IV	245	CZ	návesní + tratě	několik původních stavení, doplněna novodobými, rozměr zachován, plužina zanikla	NE
Třísov	Trzyessow	1379	IV	377	CZ	lánová + atyp	původní jádro kolem návsi relativně zachováno, nový rozvoj Z	NE
Vyšný	Miezaw	1393	IV	676	CZ	návesní + atyp	několik původních objektů překryto novodobou zástavbou – předměstí Krumlova	NE
Záluží	Zaaluzie	1285	IV	732	CZ	návesní + traťová	původní jádro kolem návsi relativně zachováno, nový rozvoj J – zem.	NE
Machnatec	Machnatecz	1379	III	4	CZ	ostatní	2 původní statky + zem. objekt	ANO ale

Český Jílovec	Brzezowicz	1379	II	151	CZ	Návesní + úseková + malá	Horní Jílovice? – relativně zachovaná včetně pozůstatků plužiny	ANO ale
Machovice	Machowitz	1379	III	4	CZ	ostatní	4 původní stavení, bez novodobých, fragmenty plužiny	ANO ale
Milná	Milne	1373	III	83	CZ	lánová + radial + náves	fragment 2 statků, intenzivní novodobá zástavba, zem. areál	ANO ale
Plešovice	Plessowicz	1440	III	376	CZ	návesní + záhumen	dochovaná náves s usedlostmi, pouze několik novostaveb	ANO ale
Svatonina Lhota	Swathonina	1379	II	563	CZ	lánová + radial	Wadetschlag – 4 statky, nová zástavba v nových pozicích, pozůstatky plužiny	ANO ale
Bobovec	Phaphenslag	1283	III	435	DE	lánová + radial	KO – Pfaffenschlag	-
Černíkov	Vreichslag	1290	I	290	DE	lánová	KO – Grossuretschlag	-
Dolní Markchslag	Nidrmarthslag	1379	III	27	DE	lánová	KO – Untermarkschlag	-
Dvořetín	Dboratslag	1291	I	450	DE	lánová + atyp	KO – Uretschlag	-
Herbertov	Gerbrehstlag	1278	I	421	DE	lánová	KO – fragmenty – 2 stavby	-
Hodslav	Czwietling	1330	I	581	DE	lánová	KO – Hatzles	-
Horní Markchslag	Obermarthslag	1379	III	27	DE	lánová	KO – Obermarkschlag	-
Jasánky	Ansak	1379	I	17	DE	lánová	KO – Asang	-
Kamenná	Stein	1379	II	188	DE	lánová + radial	KO – Stein	-
Kapličky	Kappellenhauer	1405	II	203	DE	lánová	KO – Kapellen	-
Konráto	Chunratslag	1379	II	302	DE	lánová radial	KO – Kainretschlag	-
Kyselov	Sauraw	1332	II	468	DE	návesní + záhumen	KO – Sarau	-
Linda	Glashut	1379	II	614	DE	lánová	KO – Linden	-
Malé Strážné	Mibus Drasen	1305	IV	193	DE	návesní + úseková	KO – Kleindrossen	-
Mlýnec	Larenpecher	1379	III	108	DE	lánová + radial	KO – torzo kasáren	-
Pernek	Pernek	1140	III	343	DE	orto + záhumen	KO – Bernek	-
Pošlák	Possenslog	1400	III	445	DE	ostatní + malá	KO – Poschlag	-
Radvanov	Raifmais	1332	III	533	DE	lánová + radial	KO – Raifmass	-
Rychnůvek	Reyhnaw	1379	III	623	DE	lánová	KO – Deutsch Reichenau Bei Friedberg	-
Svatomírov	Swathmirslag	1379	IV	243	DE	lánová + radial	KO – Zwarmetschlag	-
Šafléřov	Schzawflern	1349	IV	268	DE	návesní + atyp	KO – Schauflern	-
Tatry	Tottran	1417	IV	317	DE	návesní + záhumen	KO – Tattern	-

Valkounov	Walkunslag	1363	IV	471	DE	návesní + atyp	KO – Walketschlag	-
Dolní Drkolná	Plaga Gerberti	1281	I	420	DE	lánová + radial	původní KO – nově vystavěna	NE
Práčov	Geiselpacz	1375	III	451	DE	návesní + traťová	zásadní změny, několik dochovaných domů, novostavby, plužina nedochována	NE
Reiterschlag	Reuterslag	1379	III	553	DE	lánová	původní KO – 1 objekt, přestavěna na „výstavní“ soc. vesnici	NE
Slupečná	Luppulsching	1353	IV	109	DE	lánová + radial	původní KO – přestavěno, pozůstatek několika domů, zcela jiná forma	NE
Hodňov	Honetschlag	1445			DE	lánová	zanikla řada objektů, minimální novodobá výstavba – částečně zachovaná plužina	ANO ale
Jelm	Melm	1440	II	119	DE	lánová + radial	silně poškozena, fragmenty, 2 stavby, částečně zachovaná plužina	ANO ale
Světlík	Chirschlag	1258	IV	249	DE	lánová + orto	dochováno několik obj., částečně zachovaná urb. struktura, pozůstatky plužiny	ANO ale

LITERATURA

- [1] ZÁHORA, František. Českokrumlovský deník [online]. CERNA, © 2007 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.cernavposumavi.cz/index.php/informace/napsali-o-nas/277-fiktivni-navrat-do-minulosti-obce-mokra>
- [2] Oficiální stránky Armády ČR, <http://www.vojujezd-boletice.cz/>.
- [3] Dokument ČT, Lipno, pro ČT vyrobil v roce 2008 Ludvík Klega. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169746290-zatopene-osudy/408235100191009>
- [4] KUTHAN, Jiří. Zvíkovský purkrabí Hirzo – příspěvek k dějinám kolonizace jižních Čech. Českomoravský časopis historický, XIX, 1971, č. 5, s. 718, s. 719. ČECHURA, Jaroslav. K některým otázkám hospodářského a správního systému cisterciáckých velkostatků. Zlatá Koruna v předhusitském období, Český časopis historický 2: 248. 1981. ŠPINAR, Jindřich. Ke kolonizačnímu dílu kláštera Zlatá Koruna – příspěvek k dějinám osídlení, in: Klášter Zlatá Koruna. Dějiny, památky, lidé, s. 43–44, České Budějovice. 2007.
- [5] ČERNÝ, Ervín. Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Praha 1979.
- [6] LÁZNIČKA, Z. Typy venkovského osídlení na Moravě. Praha 1946. Československá společnost zeměpisná.
- [7] MÁČEL, O. Základní problematika urbanistické

struktury vesnice v Čechách a na Moravě, díl 1. Praha 1955.

- Výzkumný ústav výstavby a architektury.
- [8] KUČA, K. a KUČOVÁ, V. Principy památkového urbanismu. Praha 2000. Státní ústav památkové péče. ISBN 8086234150.
- [9] PEŠTA, J. Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech, PRP II, č. 2, 2000, s. 155.
- [10] PEŠKOVÁ, Zuzana. Vybrané kolonizační podniky stejných lokátorů v Čechách. Citováno v pozn. 6, s. 237–260; ŠKABRADA, Jiří – PEŠKOVÁ, Zuzana. K možnostem identifikace středověkého vyměřování vesnic v českých zemích. Dějiny věd a techniky XXXIX, 3. Praha 2006, s. 163–177.; PEŠKOVÁ, Zuzana. Dizertační práce: Velkorysé návsi na Rakovnicku (Identifikace vyměřovacích soustav). Praha 2007.
- [11] PROFOUS, Antonín. Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Praha 1949.
- [12] PEŠKOVÁ, Zuzana. Vybrané kolonizační podniky stejných lokátorů v Čechách. Dějiny věd a techniky XLIII, 4. Praha 2011, s. 237–260.
- [13] MACEK, Petr. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Zprávy památkové péče, roč. 61, 2001, Praha, příloha časopisu.
- [14] HAUSEROVÁ, Milena a POLÁKOVÁ, Jitka. Po-

- můčka pro používání základních historických map. 1. vydání. Praha: ČVUT v Praze, 2015. ISBN 978-80-01-05715-5.
- [15] KUČA, Karel 2014: Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 74, č. 1, s. 34–49.
- [16] NESMĚRÁK, Milan. Identifikace souboru sídel známého jako Hirzův újezd u Černé v Pošumaví. Sborník konference AUR 2014, Architektura a udržitelný rozvoj/AUR14. Praha, České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Česká technika – nakladatelství ČVUT v Praze, 2015, 215 s. ISBN 978-80-01-05738-4.
- [17] NESMĚRÁK, Milan. The identification of a group of settlement known as „Hirzův Újezd“ by Černá in Pošumaví. Journal of Civil Engineering 3-2015, 2015.
- [18] KUČA, Karel 2014: Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. Zprávy památkové péče 74, č. 1, s. 34.
- [19] ČAPEK, Ladislav. Raně a vrcholně středověké osídlení Československé pánve (10.–13. stol.). Acta FF 10/04, 2010, 99.
- [20] ČECHURA, Jaroslav: Počátky vyšebrodského kláštera, Jihočeský sborník historický 1: s. 4–5. 1981.
- [21] ČECHURA, Jaroslav: K některým otázkám hospodářského a správního systému cisterciáckých velkostatků. Zlatá Koruna v předhusitském období, Český časopis historický 2: 232.
- [22] ZÁLOHA, Jiří (1976): Pozemková držba na Československu, Vyšebrodsku a Kaplicku na počátku husitského revolučního hnutí, Jihočeský sborník historický 45: 27.
- [23] HAAS, Antonín, ed. Berní rula. 27, Kraj Prácheňský. 1. díl. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. 443 str. 25.
- [24] Zdroj oficiální stránky armády ČR: Vojenský újezd Boletice [online]. ?vismo@? [cit. 9.9.2013]. Dostupné z: <http://www.vojujezd-boletice.cz/>
- [25] Oficiální stránky Armády ČR, <http://www.vojujezd-boletice.cz/>.
- [26] HRNČIAROVÁ, TATIANA – MAČKOVČIN, PETER – ZVARA, IVAN et. al. Atlas krajiny České republiky, Praha MŽP ČR, v. v. i., 2009. s. 78.
- [27] Císařské povinné otisky map stabilního katastru: Legenda. ČÚZK. Ústřední archiv zeměměřičství a katastru [online]. 2012 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/cocm_leg/cocm_leg_wms.html
- [28] Indikační skici stabilního katastru. NÁRODNÍ ARCHIV ČESKÉ REPUBLIKY. Archivní mapy ÚAZK [online]. [cit. 2015-04-24]. Dostupné z: [\[mapy.cuzk.cz/skici.html\]\(http://mapy.cuzk.cz/skici.html\)

\[29\] PROFOUS, Antonín. Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Svazky 1–5, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1954–1960.

\[30\] ŠKABRADA, Jiří – PEŠKOVÁ, Zuzana. K možnostem identifikace středověkého vyměřování vesnic v českých zemích. Dějiny věd a techniky XXXIX, 3. Praha 2006, s. 163–177.

\[31\] PRUSIK, František. Pomezny hvozdu a nejnovější spisy o něm. Sborník historický 1885. Tiskem a nákladem J. Otty, s. 111–119.

\[32\] Letecký fotoprůzkum ČSR z let 1947–1952, viz např. Kontaminovaná místa \[online\]. MO ČR © 2009, viz <http://kontaminace.cenia.cz> \(cit. 9. 9. 2013\).

\[33\] Fotoprůzkum ČSR z let 1947–1952, viz např. Kontaminovaná místa \[online\]. MO ČR © 2009, viz <http://kontaminace.cenia.cz> \(cit. 9. 9. 2013\).

\[34\] Kupříkladu v zkoumané lokalitě je známý případ přesunu sídla \(ve vlastním Hirzově újezdu\) In: Kronika obce Černá v Pošumaví. Díl druhý od r. 1977 – do r. 1989. Autoring, František Záhora uvádí, že čerpal ze Státního archivu v Českém Krumlově, naneštěstí blíže nespecifikoval. Ale není jediným autorem, který tuto domněnku zmiňuje, např. i František Prusik In. : Pomezny hvozdu a nejnovější spisy o něm. Sborník historický 1885. Tiskem a nákladem J. Otty, s. 111–119.

\[35\] Zdroj. Český statistický úřad, : \[https://www.czso.cz/csu/xo/orp_cesky_krumlov\]\(https://www.czso.cz/csu/xo/orp_cesky_krumlov\)

\[36\] Císařské povinné otisky map stabilního katastru: Legenda. ČÚZK. Ústřední archiv zeměměřičství a katastru \[online\]. 2012 \[cit. 2015-05-24\]. Dostupné z: \[http://archivnimapy.cuzk.cz/cocm_leg/cocm_leg_wms.html\]\(http://archivnimapy.cuzk.cz/cocm_leg/cocm_leg_wms.html\)

\[37\] V říjnu 2011 ministr obrany Alexandr Vondra oznámil, že do tří let armáda opustí jižní část újezdu a újezd se zmenší o 12 % In: Vláda zrušila vojenský újezd Brdy, další čtyři cvičiště se zmenší. iDNES.cz \[online\]. 2012-01-04 \[cit. 2015-07-06\].](http://archivni-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Ing. arch. Milan Nesměrák

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra architektury
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
milan.nes@email.cz

Příspěvek byl zpracován za podpory grantu SGS14/022/OHK1/1T/11.

HISTORICKÉ KONSEKVENCE PRO ROZVOJ VENKOVA Z RŮZNÝCH POHLEDŮ HISTORICAL CONSEQUENCES FOR DEVELOPMENT OF COUNTRISIDE FROM DIFFERENT PERSPECTIVES

Jiří Papoušek, Martina Mičochová, Pavel Řihák

Abstrakt

Článek je rozdělen na části, které se zajímají o různé pohledy na způsoby utváření a plánování vesnic.

V první části je naznačen způsob práce s vesnicí pomocí analýzy vitality. Na tu lze pohlížet jak z pohledu historického, tak současného, a právě prolnutím těchto pohledů a vyhodnocením odlišností jsme schopni přecíst, jaké procesy a v jakých časových obdobích měly význam pro změnu formy a struktury obcí. Zohledněním sociodemografických analýz z různých časových období a snahou o objektivní predikci vývoje je možné předvídat rozvoj sídla.

Vymezením forem vesnice z hlediska hranic, struktury a ohnisek se zabývá druhá část článku. Právě tyto formy určují charakter sídla a jeho urbanistický obraz a mohou se stát inspirací pro současný urbanisticko-architektonický plán řešení vesnic, s přihlédnutím k aktuálním a predikovaným způsobům rozvoje.

Třetí část je zaměřena na strukturu sídla a její proměnnost v čase.

Poslední část poukazuje na vztah kvality půdy a struktury sídel.

Uvědomujeme si, že vesnice jsou obtížně uchopitelný sídelní útvar. Svoji primární funkci spojenou s hospodařením v sektoru zemědělství téměř ztratily. Otázka je, jakým způsobem budeme pracovat s charakterem vesnic tak, aby byl kladen důraz na prvky a prostory, které je zapotřebí ochraňovat a podporovat, ale takovým způsobem, aby nebyl potlačen rozvoj.

Abstract

The article is divided into sections that are interested in different views on ways of planning villages.

The first part is suggested way of working with the village by analyzing vitality. Vitality can be looked in historical terms of both and contemporary and interweaving these views and evaluation of some differences we can read which processes and for which periods was important to change the form and structure of places. Taking into account socio-demographic analyzes from different periods of time and effort objective prediction of development, it is possible to predict the development of Forms of villages in focus of boundaries, structure and outbreaks is dealing with the second part of the article. These forms determine the character of the town and its urban image and become an inspiration for today's urban-architectural plan of solutions villages, taking into account the current and predicted the ways of development.

The third part is focused on the structure of the place and change of it over time.

The last section highlights the relationship between quality of soil and structure of settlements.

We realize that the village is difficult settlement. Villages losing the primary function which is connecting with the agriculture sector almost. The question is how we will work with the character of the villages, so that emphasis was on the elements and spaces that are needed to be protected and promoted, but the way which not suppressed development.

ÚVOD

Vesnice je specifickým sídelním útvarem, intravilánem venkova. Charakterizuje ji poloha mimo městské osídlení, hustota zástavby, která je oproti městské struktuře nižší,

a zaměření na zemědělství. Sociální vztahy na vesnici jsou rovněž oproti městu rozdílné, především z pohledu anonymity, která bývá na vesnici potlačena, čímž vzniká sociální soudržnost a rovněž sociální kontrola, která je prevencí

vniku nežádoucích negativních vlivů do sociální struktury vesnice. Často takto bývá vesnice charakterizována. Otázka je, jestliže tomu tak opravdu v současné době je. Prudký rozmach často bezmyšlenkovité výstavby rodinných domů z druhé poloviny minulého století, avšak u nás s výrazným přesahem do dnešní doby, způsobil ztrátu identity mnohých vesnic. Byly vytvářeny zcela nové struktury zástavby, které však pozbývají specifických vlastností charakteristických pro vesnické sídelní útvary. Vznikají tak urbanistické formy, jež nejsou ani vesnicemi, ani městy. Mnohá odborná a vědecká literatura se zabývá tímto problémem, ať je nazýván jako satelitní města, sídelní kaše, rozštědlá struktura vesnické zástavby, likvidace orné půdy na úkor výstavby rodinných domů a podobně, jedná se o stejný palčivý problém, který je důležité aktivně řešit. Dnešní růst vesnic převrací principy dřívějších dob a jen čas ukáže, jestli se jedná o biologickou potřebu růstu vesnic, nebo o nádor, který se rozrůstá a dříve nebo později budeme nuceni řešit, jak ho vyléčit – návratem k původnímu, přirozenému či k přírodě. Vesnice mají být vždy racionální, protože neracionální chování při vytváření sídla nemá sílu přetrvat, časem se to projeví. Právě čas určuje, které části se mění a jakým způsobem.

VITALITA V PROSTORU VESNICE

Rozvaha nad tím, proč a jak byla urbánní struktura vesnice do současnosti tvořena, vychází z rozboru procesů, které se v ní odehrávaly a odehrávají. Budoucí směřování vývoje vesnice je podmíněno dialogem mezi historickým a aktuálním děním. Primární snahou při úvahách nad rozvojem vesnic by mělo být podporování identity sídla a identifikace obyvatel s prostorem, ve kterém žijí. „*Kulturní identita, pocit zakořeněnosti a sounáležitosti jsou nenahraditelným základem našeho lidství. Vyrůstáme, abychom se stali členy bezpočtu kontextů a kulturních a sociálních, jazykových, geografických a estetických identit.*“ [1, str. 38] Pro podporu identity vesnice je zapotřebí typické prvky a prostory stabilizovat. „*Původní lidová architektura nebyla jen ekologicky udržitelná, ztělesňovala úplnou integritu, zakotvenost v místě, propojení se zdroji, lidskými žebříčky hodnot a uspokojení archetypálních lidských potřeb.*“ [2, str. 35]

Prostor vesnice je tvořen strukturou, která se skládá z dílčích částí s charakterem sobě vlastním. Části jsou na sobě bytostně závislé a velmi úzce propojené (často na rozdíl od struktur ve městě). V rámci těchto struktur probíhají procesy. Procesy můžeme označit jako vitální. Jsou utvářeny člověkem nebo přírodou. Sledujeme je s ohledem na jejich

historickou, současnou i budoucí formu a mohou nám relativně snadno dát odpovědi na otázky týkající se společnosti, která prostor obývala a obývá. Znalostí procesů místa se lze vyvarovat opětovných chybných kroků. V principu jde o to, přemýšlet nad sídlem z pohledu užívání jeho obyvateli. Tak jako lidský organismus nemůže fungovat bez systému procesů, které se v něm odehrávají, analogicky lze stejným způsobem pohlížet na sídla. Jsou stěžejní pro jeho existenci. Vitální procesy existují ve své pozitivní i negativní formě. Za pozitivní vitální procesy probíhající v prostorech sídla lze považovat ty, které do prostoru přinášejí život. Jsou to přirozené děje, udržující sídlo při životě nenásilnou formou. Na druhé straně se rozvíjejí procesy, které můžeme nazývat živelnými. Přiživují se na fungujících přirozených procesech. Ve výsledku nic nepřinášejí, vysávají energii a stávají se nádorovým onemocněním systému sídla.

Nejvýraznější přirozené vitální procesy související s kulturou se na vesnicích zpravidla kumulovaly v prostoru návsi a blízkého okolí, kde bylo situováno náměstí, kostel, hospoda, škola, obchod, objekty pro kulturu a sport. Existence a fungování zmíněného přináší do prostoru vesnice pozitivní životadárné procesy. Zde se odehrávají veškeré veřejné záležitosti vesnice. Ty utužují mezilidské vztahy, stírají anonymitu, udržují veřejný prostor živý, aktivní a potažmo atraktivní. Bez těchto prostorů a institucí nelze považovat vesnici za plnohodnotnou. Každá vesnice nemusí mít všechny veřejné prostory kumulovány do jednoho prostoru, či dokonce svého území. Je však velice důležité, aby existovala snaha, která zajistí stabilní zázemí pro své obyvatele.

V rámci prostoru návsi se odehrávaly procesy, které udržovaly vesnice živé. Zdejší obyvatelé se do tohoto prostoru vydávali proto, aby zde nakoupili, vyřídili záležitosti, pobýli kulturně. Kolem takového prostoru kulturně nejpodstatnějšího se dále rozléhala obydlí. Pro vesnice jsou charakteristické objekty menší velikosti, zpravidla rodinné domy či drobné bytové domy, jež mají vlastní zahradu s hospodářským zázemím. Zahrady, pole, louky a lány historicky sloužily k pěstování a chovu, zajišťovaly míru obživy majitelům pozemků a obyvatelům vsi. Záhumenní cestou byl ukončen intravilán venkova.

Doba vnesla do prostoru venkova externalitu. Původní význam vesnice mizí. Do prostoru vesnice migruje značná část obyvatel z měst. Hranice se rozpínají a jsou nejasné. Intravilán venkova se rozšiřuje a požívá extravilán. Do prostoru vesnice přichází nová energie v podobě novousedlíků, která však ve své podstatě vesnici nepodporuje, naopak jí ubírá na její podstatě, a z vesnic se stávají nesnadno definovatelné sídelní útvary. Je to však přirozenost současné doby. Jedná se

o procesy, které probíhají samovolně, protože jsou umožněny. Na místě je otázka míry regulace takovýchto procesů a jevů. Bez regulace vzniká chaos a při regulaci nadměrně nepružný systém. „Většina vesnic byla založena jednorázovým vyměřovacím aktem. Nejedná se tedy o jakousi rostlou strukturu, ale o jasný prvotní základní počet. Tento fakt je zapotřebí zdůraznit zejména z toho důvodu, že si řada lidí malebnost historických sídel spojuje pouze s živelným růstem, který vznikl nechtěně, jakoby sám od sebe, a vůbec si neuvědomuje, že za malebností stojí často jasný základní plán, jasný cíl, jak by mělo sídlo vypadat a jak by se mělo rozvinout. A proto ti lidé brojí proti jakémukoli plánování a nechávají současný vývoj napospas náhodě a krátkodobým cílům, které devastují současná předměstí.“ [3, str. 101]

Právě sledováním vitálních procesů (naturálních i kulturních) lze vysledovat historické i aktuální požadavky obyvatel a predikovat nároky budoucí. Kromě vitálních procesů kulturních čili spojených s činností člověka je však zapotřebí věnovat pozornost také procesům naturálním, které mají, především v prostoru venkova a vesnice, podstatný význam, jelikož jsou jejich nedílnou součástí (přítomnost a chování říčních toků, lesy, louky, pole, lány, sady – jedná se o prostory naturální, avšak kultivované člověkem). Všechny tyto procesy probíhají v rámci kostry, která jim vymezuje prostor a hodnotu. Má-li prostor kvalitní kostru a zároveň je ovlivňován životadárnými a adekvátně regulovanými procesy, je vhodné a výhodné do něj investovat energii pro jeho údržbu a rozvoj. Podporováním vitality tam, kde je žádoucí, lze řídit vývoj vesnice. Prostory, ve kterých probíhají procesy živelné, mající negativní dopad na rozvoj a dotváření vesnice, je z dlouhodobého hlediska udržitelnosti neefektivní dopovat přemírou energie.

Vitální procesy jsou proměnlivé. Vysledovat je lze ze statistických údajů, demografických studií a map a neméně podstatný je průzkum vnímáním a pozorováním vlastními smysly, rozumem a potažmo dialogem. Současná situace je taková, že lidé preferují bydlení v individuálním standardu v poklidu vesnice před bydlením v anonymním městě. To však způsobuje značné problémy, od vybydlování center měst až po zábor orné půdy a ztrátu identity vesnice. Dalším důsledkem takovýchto migrací jsou anonymní vesnice. Vitalita sama o sobě není činitelem formujícím vesnici. Jedná se o rámec, východisko, procesy. Je odpovědí na otázku, co se ve vesnici děje. Je podkladem pro utváření urbanisticko-architektonické formy. Prostředky pro její utváření jsou definování a práce s Hranicemi, Strukturami a Ohnisky. Vitální procesy lze kategorizovat, je-li navržen odpovídající

hodnotící systém. V rámci diplomové práce, která byla zaměřena na vytvoření systému pro vyhodnocení udržitelnosti prostorů ve městě Ostrava, byl navržen hodnotící systém založený na vitalitě a kostře symbolické struktury (objekty, místa a prostory významem stěžejní pro město). Analogicky lze tento systém uplatnit v rámci libovolných prostorů měst či vesnic. (Pozn.: Pojem udržitelnost je zde používán ve svém původním lingvistickém významu „udržet, setrvat; udržitelný, setrvávající, pokračující“, a nikoliv jako zavedený odborný termín přejímající význam anglického „sustainability“. Hodnocení udržitelnosti města je tedy vyhodnocením jeho schopnosti přežít/setrvat/udržet svou existenci.) Sledováním, podporou nebo potlačením vitálních procesů v rámci vesnice lze regulovat výslednou formu vesnice, stěžejní pro posílení její identity. „Architekt nesmí být jen ‚odrážec‘ jevů, ale také ten, co předvídá, ten, který zobecňuje, ten, kdo vztahuje k absolutnu.“ [4, str. 69]

TYOLOGIE VESNICE – HRANICE, STRUKTURY A OHNISKA

Společnost se stále více opírá o typologii staveb, ale města a vesnice jsme od typologie osvobodili. V architektuře rádi uplatňujeme Miesův plynoucí prostor, přesto navrhujeme stavby s pomocí typologických pravidel, norem a jim podobným principům. Územní plánování je prosto forem,

Obr. I: Hledání vitálních procesů v prostoru města Ostravy. Diplomová práce, autor: Ing. arch. Martina Mlčochová, vedoucí práce: Ing. arch. Josef Kiszka, KA, FAST, VŠB-TU Ostrava

		VITALITA		
		SILNÁ	STŘEDNÍ	SLABÁ
SYMBOLICKÁ STRUKTURA	SILNÁ	A	B	C
	STŘEDNÍ	D	E	F
	SLABÁ	G	H	I

Obr. II: Hodnotící tabulka – systém vyhodnocení udržitelnosti na základě vitality a kostry symbolické struktury. Diplomová práce, autor: Ing. arch. Martina Mlčochová, vedoucí práce: Ing. arch. Josef Kiszka, KA, FAST, VŠB-TU Ostrava

Obr. III: Příklad aplikace hodnotícího systému na příkladu města Ostravy. Diplomová práce, autor: Ing. arch. Martina Mlčochová, vedoucí práce: Ing. arch. Josef Kiszka, KA, FAST, VŠB-TU Ostrava

města stále vnímáme pod vlivem Athénské charty a členíme je do funkčních ploch. Kde je typologie měst a vesnic v době, ve které ji snad potřebujeme nejvíce? Už není čas na experimenty, je potřeba vystavět „kulturní“ svět. Charakter [4, str. 13] měst je, to je nepochybné, a přesto se stále více odkláníme od schopnosti naučit se sídla čist, rozumět jim. Mluvíme jinou řečí, než jakou používají naše sídla, a to škodí nám i jim, protože jsou to dvě části jedné mísy, které spolu nerozlučně souvisejí a vzájemně se ovlivňují. Norberg-Schulz píše: „Aby člověk nalezl oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, kde je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět, jaké je určité místo.“ [5, str. 18]. Je načase se naučit odůvodnit vznik prostoru. Ne však prostoru, který zbyl kvůli naší impotenci dotvářet města a který se snažíme stále zbytečně legalizovat. To vše je plýtvání energií naší i našich sídel.

V teoretické i praktické rovině se zabýváme primárně městem. V soutěži na téma dopravně-urbanistického řešení města Kroměříže jsme se poprvé komplexně dotkli otázky Hranic, Struktur a Ohnisek jako prostředků územního plánování a také jsme se fenomenologickým způsobem pokusili interpretovat městskost. Pokud se ovšem ponoříme do problematiky vesnic, pozorujeme daleko zřetelněji, jak

Obr. IV: Dopravně-urbanistické řešení města Kroměříž je navrženo na základě Hranic, Struktur a Ohnisek. Všechny tyto formy jsou zobrazeny na hlavním výkrese. Soutěž ČKA, 1. místo, autoři: Pavel Řihák, Martina Mlčochová, Vysloužil architekti

významně tyto prvky ovlivňují charakter obce. To znamená, že to nejsou prvky, které ustavují městskost, ale i vesnickost, a z toho odvozujeme, že se vztahují k veškerému lidskému, tedy kulturním světu, který se vyhraňuje vůči přírodě. Díky zkoumání a popisování Hranic, Struktur a Ohnisek dokážeme snadněji pracovat s celkovou podobou obce, což si neustále ověřujeme v rámci práce ve škole, na workshopech, v soutěžních návrzích i v samotné architektonické praxi. Nemluvíme o separátním zkoumání jednotlivých fragmentů, ale o jejich celkovém působení na kvalitu sídla. Koneckonců, ve všech oborech lidské činnosti, architekturu a urbanismus nevyjímaje, platí, že 1 + 1 jsou 3. Organizací skladebných prvků sídel s respektováním Hranic, Struktur a Ohnisek můžeme vytvářet potenciálem nabitý plán. Tyto prvky nelze řešit odděleně, teprve jejich koexistence dává dohromady mnohem vyšší hodnotu. Charaktery Hranic, Struktur a Ohnisek mohou být neuvěřitelným zdrojem inspirací, jimž je potřeba rozumět, umět je číst a dále je interpretovat. Mají svou zřetelnou gramatiku, kterou je vhodné rozvíjet.

Hranice tvoří obal, vymezují sídla vůči okolí, a vytvářejí tak jasné figury v rozlehlosti přírody. Charakter hranic

Obr. V: Hledání čitelných Hranic je jedním z prvních kroků urbanistického návrhu, což je patrné na urbanistickém návrhu obce Služovice. Zde ještě nejsou adekvátně zdůrazněny Struktury ani Ohniska, ačkoli i zde byly vnímány. Semestrální práce Ateliér urbanismu I, autor: Ing. arch. Pavel Řihák, vedoucí práce: Ing. arch. Josef Kiszka, KA, FAST, VŠB-TU Ostrava

může mít nepřeborné množství podob, což ovlivňuje formu sídla. Platí to však i naopak – sídlo formuje hranice. Nemá smysl věnovat se nyní jednotlivým formám sídla. Nicméně na hranicích vznikají ty nejzajímavější prvky, které vytvářejí přechod mezi sídlem a krajinou [6, str. 23]. Ono vymezení sídla navazuje na další problémy, které se týkají jak Ohnisek, tak i Struktur. Dobře vykolíkováná vesnice je základem pro další rozvoj. Námi vnímané hranice nemusejí být jen na rozmezí sídla a krajiny, ale mohou se nalézat také v rámci obrazu města tak, jako o nich píše Kevin Lynch, v podobě okrajů [7, str. 62].

Struktury vnímáme jako mnohvrstevnatý pohled na jednotlivé fragmenty vesnic. Jejich jednotlivý význam se liší v závislosti obrazu celého města. Opět může jít o nepřeborné množství struktur, na jejichž základě můžeme navrhovat město, například při návrhu Kroměříže byla dominující dopravní struktura spolu s formami struktur městských částí. Soutěžní návrh města Hustopeče jsme vztahovali primárně k městské struktuře. Při vnímání struktury tudíž nejde jen o autorský pohled, ale také o formu zadání. Stejně tak lze hovořit o Hranicích či Ohniscích, ty nám však samy o sobě nevytvoří komplexní zadání. Ohniska jsou významné body většinou uvnitř struktury sídla. Úzce souvisí se Strukturami sídla, ale i s jeho Hranicemi. Především na vesnicích jde o významné veřejné plochy či stavby, jako jsou návěs, hřbitov, kostel, úřad, sokolovna nebo hřiště. Interpretace těchto významů je stejně důležitá jako komplexní pochopení dílčích částí, které nám umožní dojít k syntéze jednotlivých prvků. Nejde jen o hmotné struktury, ale také o procesy, které se na vesnicích projevují, jak bylo řečeno v kapitole o vitalitě.

Množinou, pod kterou spadají ostatní charaktery vesnic, je normálnost [8, str. 13]. Další důležitou vlastností, která určuje, přetváří a doplňuje jejich charakter, je čas [9, str. 13]. Čas a normálnost jsou dle nás základními kameny při vstupu do tvorby vesnice v měřítku urbanistickém i architektonickém a jsou nadřazeny Hranicím, Strukturám i Ohniskům. Charakter skladebných částí města či vesnice určuje také celkový charakter sídla. Tvorba lidského sídla je dána zaprvé pochopením kontextu a za druhé je vztahována k vyššímu významu – konceptu. Zde se opět můžeme odvolat na Norberga Schulze: „... člověk chce přírodní strukturu zpřesnit, tj. chce vizualizovat své pochopení přírody, a vyjádřit tak onu existenciální oporu, kterou našel. ... člověk chce symbolizovat své pochopení přírody (i sebe samého). Symbolizace znamená, že zažitá významy jsou přeložena do jiného média.“

[5, str. 17]. Rozdíl mezi vesnicí a městem je dán podílem kontextu (vizualizací existujícího) vůči konceptu (symbolizací budoucího), který je ve městech převažující.

PŘEDOBRAZ SÍDLA A JEHO PROMĚNNOST V ČASE

Kdy vznikla vesnice tak, jak ji známe, a ze které doby pochází její historický předobraz, který dal výslednému obrazu sídla jeho velikost, veduty a dominanty? Jaký letopočet je vhodné brát jako ten správný pro určení historického předobrazu daného sídla a dají se najít obecná pravidla pro toto určení? Mnohá rurální sídla začala vznikat již v 10. století a spousta z nich má již písemně či jinak doložitelné zmínky o své existenci v této době. Například sídla, jako jsou Kněždub na Strážnicku (jak je patrné z volně dostupných oficiálních materiálů obce), Hostim na Znojemsku (zdrojem je přepis kroniky k příležitosti pouti z roku 2008) a další. Vesnice tak, jak byla známa v 15. století, by mohla být též jistým historickým předobrazem, ale je zřejmé, že doložit zdroje o tom, jak sídlo skutečně vypadalo, bude v drtivé většině případů nemožné. Z jaké doby tedy brát inspiraci? Z toho pramení i otázka – co chránit? Potažmo – co je paměti hodné?

Datování historického předobrazu sídla bychom mohli objektivně vymezit pomocí procesů a událostí, které se udály v Českých zemích.

- Vynález fotografie a jeho masové rozšíření po roce 1870 nám dává jasný podklad pro představu podoby jednotlivých obcí. Běžně nalezneme fotografie, kde se celá rodina nechává fotografovat před svým domem. Fotografovaly se kulturní události na vesnicích, jako jsou poutě, masopusty, hody, posvícení, a sled fotografií napříč obcí nám dává doklad o tom, jak v té určité době vypadala. Toto lze považovat za jednoznačný odkaz ke kulturní tradici v určitém období. Kulturní tradice jakožto nehmotné dědictví slouží i dnes k upevnění pospolitosti komunity obce, ale tato problematika je samostatnou kapitolou. Fotografovaly se jak nové stavby, tak i významné rekonstrukce při uvedení do provozu.
- Vojenské mapování a nákresy z jednotlivých válečných období mohou být rovněž dobrým předobrazem často následně poničených sídel. Ke zdrojům, které se dají nalézt, patří mapy z období třicetileté války kolem roku 1640, mapy a kresby, které vznikly při napoleonském tažení mezi lety 1798–1805. Mapy pocházející z období tereziánského mapování dnes rovněž slouží jako validní podklad, který je často dobře dohledatelný v archivech.

Obr. VI: V soutěžním návrhu na doplnění území Hustopeče-Severozápad byla naše snaha nejen vytvořit novou strukturu města, ale především vymezit sídlo v severozápadní části odlišným způsobem, než jaký utváří dálnice z východní strany, a také navrhnout partnera dnes excentricky situovanému historickému náměstí v podobě nového ohniska v centru rezidenční části města. Soutěž ČKA, autoři: Pavel Řihák, Martina Mlčochová, Martin Herzán, Vysloužil architekti

Pravidelně se opakující požáry likvidovaly obce s takřka výlučně spalnými krytinami do roku 1751, kdy vydala Marie Terezie Ohňový patent, který byl později Josefem II. zpřesněn po roce 1775 a dále dekretem z roku 1816 zpřesněn. Po jakémisi překlenovacím období můžeme nacházet už poměrně intaktní předobrazy sídel, které dále neutrpěly devastací požáry v takové míře.

- Povodně, nepravidelně se opakující, likvidovaly sídla v blízkosti řek, mnohdy byly obce výrazně poškozené vodou z protržených rybníčních hrází. Tyto události bychom měli také považovat za významné pro utváření obcí, které se často do původních poloh postižených velkou vodou znovu nenavracely, ale rozvíjely se jiným směrem. Tím pádem měnily svůj obraz – pro nás historický předobraz. Z nejkatastrofálnějších povodní lze jmenovat tu v roce 1820, která poškodila především obce na jižní Moravě v povodí Moravy a Dyje. Dále pak povodně v roce 1845, 1862, 1876, 1890 a 1993, které poškodily značné území v povodí Labe a Vltavy.

- Kroniky a zjevné popisy konkrétních míst a staveb. V kronikách je často vepsáno, kde stála hospoda, kde a kdo postavil nový statek a jak velký. Tyto často barvitě vypovídající popisy můžou sloužit jako druhotný zdroj informací o předobrazu konkrétního sídla, jeho velikosti a hranic. Kroniky obcí můžeme najít i více než pět set let staré. Kroniky velmi přesně uvádějí i počty obyvatel – usedlíků – v jednotlivých letech a dále počty domů v obci včetně rozdělení půdy. Obvykle je zde vepsáno, kolik v obci bydlí láníků, kolik púlláníků, kolik bezzemků a podobně, a to k danému roku nebo sčítání. Je uváděno, jakým způsobem a v jakém objemu hospodaří šlechta v daném roce. Tyto informace nám pomohou v hrubých obrysech určit velikost intravilánu vesnic a obcí – usedlíky obhospodařovaného území sídla.

- Opuštění sídla domorodým obyvatelstvem mělo vždy dopad na jeho utváření i v případě, kdy sídlo bylo zabydleno novými obyvateli. K nejvýznamnějším případům můžeme zařadit odsun obyvatelstva po 2. světové válce, zejména v oblasti Sudet na okraji celé naší země, útěk značné části židovské populace před a v průběhu války, stejně jako její cílené vyhlazování – některé části měst a obcí zůstaly zcela vylidněné a na nějakou dobu zcela bez vývoje. Válka jako katastrofa, která zastavuje vývoj obce, je samostatnou kapitolou, nicméně ve všech popisech historie obcí najdete odstavec věnující se speciálně situaci vývoje v období během a po 2. světové válce. Výrazně rozvíjející se těžební, textilní, hutní a strojný průmysl po roce 1880 zapříčinil postupný

masový odliv původního obyvatelstva, a tím jistou formu konzervace obcí.

- Kolektivizace hospodaření po roce 1955 a následná trvalá přeměna venkovské krajiny a okrajů jednotlivých sídel ovlivněných výstavbou nových jednotných zemědělských družstev a družstevních ubytoven. V návaznosti na toto období často vzniká překotně rychlá výstavba nahrazující původní struktury, které byly „nepoužitelné“ pro tehdejší hospodaření, anebo po válce vyžilé. Následovalo tedy bourání stodol a chalup a postupné nahrazování solitérní, více či méně typizovanou výstavbou rodinných domů určených pro bydlení bez hospodářské složky.

- Výměna šlechty po bitvě na Bílé hoře a postupná dlouholetá rekatolizace a barokizace zvláště moravských vesnic sahající od roku 1640 (1620) až po konec 18. století. V tomto období, kdy je často značná část obce přebudována, můžeme hledat urbanizační počátky venkova, a tedy i předobrazy v často nedokončených a směle započatých záměrech, které měly vést k celistvé úpravě staveb i sídla.

Z těchto procesů a událostí nelze vyvodit jednotný letopočet, nelze říci – v tomto datu hledíme předobraz vesnice tak, jak ji známe dnes. Ale na základě těchto skutečně obecně platných objektivních procesů můžeme pro jednotlivá sídla hledat polohu, ve které pro jednotlivá sídla budeme schopni tento přebraz najít. Hledat historické hranice bude zjevně možné od počátku 18. století po první polovinu 20. století. Souvislost s těmito podklady má samozřejmě i postupná změna užívání vesnice – ryze rurálního sídla – v příměstskou ubytovnu, ve které hospodaření jednotlivců a rodin na katastru sídla zcela mizí.

Částečnou odpovědí na otázku, co chránit a co je tedy paměti hodné, by mělo být: Objekty, prvky, prostory, místa a podobně, která si to zaslouží na základě celkového působení, intaktnosti a celistvosti od doby, kam až sahá naše společná paměť. Příkazovací katalogové hodnocení není zdaleka dostačující. Zároveň si ochranu zaslouží vše, co přečkalo některou z výše uvedených událostí, a to právě jako důkaz společenské paměti. Možná si ochranu zaslouží i to, co bylo pouze započato a nedokončeno, ale mohlo vést k rozvoji sídla. Ochrana některých – třebaže dnes jen místy – čitelných záměrů a jejich eventuální dokončení může být pro další vývoj sídel mnohem důležitější než kupříkladu úpěnlivá snaha zachování přístavku ve farské zahradě.

Lze nalézt další obecná pravidla, vzešlá z historického kontextu. Mezi těmi, jež obecně platí a mohly by být inspirací i v současnosti, jsou pravidla týkající se vztahu struktury, sídla, morfologie terénu a kvality půdy, na které sídlo vznikalo.

KVALITA PŮDY VERSUS STRUKTURA SÍDLA

V současné době nalezneme obce, jež se rozvíjejí překotně. Ulicová struktura obce na jižní Moravě je narušena solitérní zástavbou z devadesátých let. V Beskydech, v typicky rozvolněné struktuře, nalezneme centrální prostor – nové a násilně kompozičně vytvarovaný, bez ohledu na okolní souvislosti, či kobercovou zástavbu, která nereaguje na geomorfologii terénu.

Často se v odborných kruzích zmiňuje, jakým způsobem by se mělo přistupovat k nové výstavbě v obci. K tomuto tématu bylo napsáno i několik knih, nicméně situace je taková, že pokud jako společnost chceme určit nějakou formu zástavby, včetně její hustoty nebo struktury, potřebujeme právně závazný dokument. Velmi často je jediným právně závazným dokumentem ve vesnici územní plán, který často vymezuje území pouze pomocí funkčních ploch s popisem přípustnosti. Pokud bychom měli brát v potaz jakési obecně platné pravidlo vyplývající ze zkušeností našich předků, měli bychom dbát následujících zákonitostí: pokud byla půda velmi úrodná, obce byly semknuté kolem minimálních návsi. Všichni obyvatelé měli poměrně úzké parcely orientované jednostranně, a to do ulice, s přímou návazností na záhumenky, za záhumení cestou byly sady a pole. Naopak, pokud je vesnice založena v oblasti s neúrodnou půdou, struktura byla roztroušená, stavby byly solitérní a kolem se rozprostíraly samoty, pole a pastviny pro dobytek. Toto jsou dvě krajní polohy. Valná část vesnic se nachází někde uprostřed mezi těmito póly, a je tedy nutné opět hledat konkrétní východiska, specifická pro každé jednotlivé sídlo. Nicméně dodnes platí, že kvalitní půda je cenná. Platný zákon na ochranu zemědělského půdního fondu (Zákon č. 334/1992 Sb.) je funkční a jedním z jeho cílů je chránit půdu proti trvalému záboru, kdy je státu odváděn poplatek za vynětí plochy ze zemědělského půdního fondu. Zákon stanoví výši poplatku za zábor na základě kvality půdy pomocí BPEJ. Pak tedy hledíme inspiraci právě v tomto dokumentu. Pokud existuje zákon, který ochraňuje půdu, je nasnadě se zamyslet nad tím, může-li existovat zákon na obdobné bázi pro ochranu vesnice, který by mohl závazně nastavit alespoň obecný systém pro to, jak s obcemi pracovat.

Ve vztazích kvality půdy a sídla bychom mohli hledat další pravidla, například: kvalita půdy vs. velikost sídla vs. počet obydlí a obyvatel sídla vs. zdobnost jednotlivých domů apod. Veskrze se můžeme inspirovat historickými vazbami nezávislými na konkrétním období, které jsou platné dodnes.

Obr. VII: Popice na Mikulovsku (třída ochrany půdy v průměru 1, bodová výnosnost půdy průměrně 82 %, průměrná cena pozemku dle BPEJ 16,77 Kč), letecký snímek

Obr. VIII: Růždka na Vsetínsku (třída ochrany půdy v průměru 5, bodová výnosnost půdy průměrně 12 %, průměrná cena pozemku dle BPEJ 1,95 Kč), letecký snímek

ZÁVĚR

Důsledným sledováním a analýzou vitálních procesů dějících se v prostoru vesnice, venkova a okolí a stejně tak studováním historických a aktuálních trendů lze efektivně predikovat vývoj vesnice. K tomu je však zapotřebí stanovit regule v takové míře, aby neomezovaly rozvoj ani neumožnily neefektivní samovolnou výstavbu a přetváření vesnických hodnot. Vyhodnocené vitální procesy jsou adekvátním podkladem pro práci s urbanisticko-architektonickými formami, jelikož mohou odpovědět na otázky, kde je kumulována energie, proč a je-li to tak dobře, nebo ne.

Jak ukazují některá vybraná řešení, jichž jsme autory, je integrace a citlivost k jedinečnému a inspirace z danosti důležitým východiskem při tvorbě lidských sídel. Vyvíjení kontextu zaručuje postupování časem a rozvoj charakteru do dalších dob. Uzpůsobováním toho, co je pro danou vesnici normální, vznikají lokální variace ponechávající prostor pro kreativitu – vymýšlení něčeho autentického souvisejícího s kontextem. Patrně díky času a změnám, které jsou řádově pomalejší než ve městech, je většině vesnicím umožněno využívat více kontextuální a citlivý přístup. Při našich urbanistických návrzích využíváme forem Hranic, Struktur a Ohnisek, které nám slouží jako prostředek pro vytváření takového plánu, který je vystaven na základě uchopitelných forem.

Způsob užívání půdy se mění stejně tak, jako způsoby zástavby a požadavky na konkrétní stavby. Ale pravidla odvozená z historické nezbytnosti šetrného nakládání se zdroji – půdou – jsou dnes v podstatě totožné s všudypřítomným zaklínáním se trvale udržitelným rozvojem, a ten je jedním z předpokladů úspěšného územního plánování a regulace. Legislativní stránka věci a přeformulování výše uvedených postřehů do litery zákona není snadná. Jedním z možných řešení je zavedení pozice hlavního architekta všude tam, kde je co chránit, kde je něco paměti hodné a kde je třeba individuálního přístupu. Takový architekt by měl být schopen ze své pozice reagovat na potřeby jím spravovaných sídel, měl by doplňovat práci stavebních úřadů o erudovaný názor při výkladu někdy striktních a jindy vágních územních plánů tak, jak je to například u Litomyšli, kde tuto pozici zastává již delší dobu Ing. arch. Zdeňka Vydrová a kde je tato snaha evidentní.

LITERATURA

[1] PALLASMAA, Juhani: Existenciální úloha architektury. ERA 21, 05/2010. s. 38.

[2] DAY, Christopher: Duch & místo: uzdravování našeho prostředí: uzdravující prostředí. 1. vyd. Brno: ERA, 2004. 273 s. ISBN 80-86517-95-0.

[3] HNILÍČKA, Pavel: Sídelní kaše: otázky k suburbaní výstavbě kolonií rodinných domů. 1. vyd. Brno: ERA, 2005. 131 s. ISBN 80-7366-028-8.

[4] JEHLÍK, Jan. Obec a sídlo: o krajině, urbanismu a architektuře. 1. vyd. Praha: Ausdruck Books, 2013, 159 s. Edice architektury, 1. ISBN 978-80-260-5399-6.

[5] NORBERG-SCHULZ, Christian. Genius loci: krajina, místo, architektura. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010, 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

[6] KISZKA, Josef a kol. Blue notes: Hranice / Slezské pohraničí – Granice / Śląskie pogranicze. 1. vyd. Ostrava: ACCENDO o.p.s., 2013, 156 s. ISBN: 978-80-904810-9-1

[7] LYNCH, Kevin. Obraz města. 1. vyd. Praha: Polygon, 2004, 202 s. ISBN 80-7273-094-0.

[8] PELČÁK, Petr. Několik poznámek k současné architektuře. 1. vyd. Brno: Obecní dům, 2009, 118 s. ISBN 978-80-254-4155-8.

[9] HRŮŠA, Petr. Věc, místo, čas a architektura: Thing, place, time and architecture: zkrácená verze habilitační práce. Brno: VUTIUM, 2005, 54 s. ISBN 80-214-3104-0.

[10] HRŮZA, Dalibor. Charty moderního urbanismu: problém tvořivosti ve stínu produkce. Vyd. 1. Praha: Agora, 2002, 94 s. ISBN 80-902-9454-5.

[11] VESELÝ, Dalibor. Architektura ve věku rozdělené reprezentace: problém tvořivosti ve stínu produkce. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008, 348 s. ISBN 978-80-200-1647-8.

Ing. arch. Jiří Papoušek

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta stavební, Katedra architektury
Ludvíka Poděště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba
papousek@atelierbrno.cz

Ing. arch. Martina Mlčochová

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta stavební, Katedra architektury
Ludvíka Poděště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba
mlcochova00@gmail.com

Ing. arch. Pavel Řihák

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta stavební, Katedra architektury
Ludvíka Poděště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba
pavel.rihak@mensa.cz

Práce byly podporovány z prostředků Studentské grantové soutěže VŠB-TUO. Registrační číslo projektu je SP2015/79.

25 LET NA ČESKÉM MALOMĚSTĚ A VENKOVĚ
(NÁVRH METODY MEZIOBOROVÉ IDENTIFIKACE MÍSTA)
25 YEARS OF THE CZECH SMALL TOWN AND COUNTRYSIDE
(DRAFT METHODS INTERDISCIPLINARY IDENTIFICATION OF SITE)

Jan Trejbal

Abstrakt

Po jasném a přímočarém autorově vymezení celého porevolučního průběhu v oblasti „vztahování se“ k tématu plánování u nás se příspěvek zabývá mezioborovou spoluprací při analýzách území a při vytváření rozvojových plánů venkova, jejími formami, průběhem i specifiky. Popisuje důvod zapojení jednotlivých profesí (od sociálních geografů přes např. odborníky na přírodu až po architektky) i možné formy jejich spolupráce tak, aby měl rozvoj venkova vizi a byl dlouhodobě udržitelný – jak z hlediska ochrany krajiny, plánování veřejného prostoru, komunitních aktivit, ale například i rozvoje lokální ekonomiky. Součástí textu je i naznačený vztah k současné územně plánovací legislativě.

Abstract

After the author's clear and straightforward definition of the whole post-revolutionary course in „of relating „ to the theme of planning in our country, the paper deals with interdisciplinary cooperation in the analysis area and create rural development plans, its forms, course and specifics. It describes the reason for the involvement of individual professions (from social geographers through e.g. the experts on nature to architects) as well as possible forms of cooperation, so that the rural development vision and the long-term sustainability – both in terms of landscape protection, planning of public space, community activities, but as well as the development of the local economy. Part of the text is also indicated relation to current land-use planning legislation.

**ÚVOD – POREVOLUČNÍ ZKUŠENOST
V NAŠEM PROSTŘEDÍ**

Český venkov stejně jako agrární krajina prošel za uplynulých padesát let velkou proměnou. Zatímco v předchozích desetiletích se snažil vyrovnat s razantními změnami, které přinesla kolektivizace, 90. léta znamenají pravý opak – dochází k restitucím půdy do soukromého vlastnictví a následně privatizaci.

Porevoluční doba přinesla rozpad socialistického hospodářství, reprezentovaného Jednotnými zemědělskými družstvy, to ovšem neznamenalo jen vznik soukromých hospodářství či nutnost hledat nové způsoby spolupráce, ale také zánik přidružených provozů, jak píše Radim Perlín v doprovodné publikaci k výstavě Venkovy a venkované [1], což zcela zásadně ovlivnilo

zaměstnanost na venkově, ruku v ruce se sebe-identifikací doposud „hospodářského“ obyvatelstva.

Mnohé obce v okolí velkých měst byly následně od roku 2000 zasaženy masivní vlnou suburbanizace [2] – výstavbou na přilehlých pozemcích. Zvyšuje se počet obyvatel, kteří ovšem často nijak nepřispívají k rozvoji obce (mnozí z nich jezdí do svých domů jen večer, v místě nepracují, nenakupují, nesdílejí společenský život a nemají zájem o rozvoj tradičních center obcí). Mění se krajina v okolí obcí, dochází i k deziluzi mnohých těch, co se do nich přistěhovali – opustili města s touhou po „blízkosti“ přírodě, ta ale výstavbou nových čtvrtí paradoxně zaniká. Obce se často dělí na starousedlíky a nové obyvatele. V poslední sledované dekádě (od 2010) ovšem probíhá

určitá renesance – znovuoobnovení zájmu o naši kulturní krajinu (*Typ krajiny, která vznikla kombinací činnosti přírody a člověka. Jednoduše se dá říci, že vzniká všude tam, kde žije člověk. Kulturní krajina je charakteristická pro oblasti s vyspělou ekonomikou, hustým a dlouhodobým osídlením a je obrazem krajiny typicky evropské. Je výsledkem zásahu člověka do krajiny s cílem přeměnit ji ke svému prospěchu.*)

Součástí nejnovějších dějin se stává nová generace obyvatel venkova – tzv. neorurálové, které například FDV – MPSV definuje takto: „obyvatelé venkova, kteří se na vesnici přestěhovali z většího města, také mohou být označováni jako ‚novousedlíci‘ nebo prostě jako ‚náplava‘. Odborný výraz ‚neorurálové‘ označuje především životní styl, který pro tuto skupinu obyvatel bývá typický, vzhledem k tomu, že se často jedná o městskou střední třídu, která na venkov přišla hledat klidnější a přátelštější prostředí, případně prostor pro kreativní práci. Neorurálové mohou být někdy tahouny rozvoje v komunitě, protože jim nechybí nová energie, často se ale také mohou dostat do konfliktu se starousedlíky, protože nechápou jejich specifické potřeby, vztah k místu a lokální identitu [3].

Značná část (mimo-sudetského) území republiky je nyní (až hekticky) opečovávána množstvím samovolně vzniklých okrašlovacích spolků, jak píše Bohuslav Blažek [4], které ale často nemají vztah, nebo dokonce možnost, jak systematicky ovlivňovat své okolí – nefunguje především propojení s místní samosprávou, která má být stálým nositelem územních strategií místa.

Tato existující disproporce je nahrazována/odůvodňována množstvím komunitních záměrů a plánů [5], které jsou ale stejně „grantově nepovedené“ jako většina z místních samospráv přicházejících strategických a akčních plánů. Výsledkem ve skutečnosti lehce napravitelných zmiňovaných nedorozumění pak může být jednak (na úrovni ministerských portálů) snaha o stále *novou digitalizaci, plánování a vylepšování databází* [6] nebo (na úrovni obecní) situace určitého „*pře-analýzování*“ *správného území* [7], kde však zásadně chybí jednotící myšlenka a stálá odborně-revizní činnost.

Do tohoto současného stavu pak také vstupuje největší poprivatizační změna ve vlastnictví půdy a majetku, v podobě schváleného *zákona o církevních restitucích* [8] z roku 2012. Celých 70 % majetku církvi přitom tvoří lesní a zemědělské plochy, což v kombinaci s *fenomémem „agro-fertovských a holandských“ velkomajitelů české půdy* [9] dává tušit brzké změny, které ale jistě nebudou „lehkým návratem“ k pokoře a hospodaření na malých úhorech, které moji rodinu akorát tak uživí...

MOTIVACE Č. 1 – MEZIOBOROVOST PO NAŠEM

I v evropském měřítku zcela mimořádné historické komponované krajiny, mezi které lze zařadit areál Lednicko-valtický nebo okolí lázeňského areálu v obci Kuks, by nemohly nikdy vzniknout bez kombinace jednotlivých dílčích profesí – oborů. Z hlediska „plánu a realizace“ historických staveb/oblastí je zde stejně tak důležitá postava hraběte Františka Antonína Šporka nebo lokátora města Bělá pod Bezdězem jako i bezejmenného tesaře či panského geometra. Poučení z pozoruhodných realizací našich předků tak pramení především ze samotného aplikování mezioborových odborných principů pod vedením osvětleného feudála nebo jím pověřené osoby.

V oblasti územního plánování a strategií rozvoje hrál po roce 1950 bezesporu hlavní roli Výzkumný ústav výstavby a architektury v Brně (VÚVA), kdy během jeho bezmála čtyřicetileté existence zde působili přední urbanisté a zástupci dalších souvisejících oborů – ať už iniciátor jeho založení Jiří Voženílek, sociologicky zaměřený urbanista Jaromír Štván a Vladimír Matoušek, teoretik architektury a urbanismu a specialista na památkovou péči Dušan Riedl, sémiotik a estetik krajiny Bohuslav Dvořák nebo sociolog Jiří Musil. V různých etapách dějin (?) VÚVA sice lze nalézt významná ocenění i z mezinárodního pohledu [10] nebo pokusy o implikaci zahraniční inspirace především z Holandska do prostředí českého venkova, ale hlavním odkazem, ze kterého lze z hlediska mezioborové spolupráce v tvorbě územních a strategických dokumentů dodnes vycházet, je etapa reprezentovaná skupinou výrazných osobností, „odborně rehabilitovaných“ až po roce 1989.

Těžko říci, proč dnes mladí architekti a umělci nemají možnost podrobně se seznámit například s „*v letech 1991 a 1992 téměř realizovanými*“ *urbanistickými plány manželu Harrisonových* [11], kteří ve spolupráci s Akademií výtvarných umění v Praze (škola konceptuální tvorby prof. Miloše Šejna) plánovali pozoruhodné a až viktoriánsky velkorysé územně-analytické návrhy v oblasti Šumavy a povodí Labe. Těžko říci, proč dnes mladí urbanisté nemají přehled o často unikátních, až vizionářských projektech, které také vznikaly nejen na konci období normalizace [12] *i jako součást undergroundové kultury*... Stejně tak nevzniká mnoho diplomových nebo seminárních prací na témata blízká tak mezioborově založeným osobnostem, jako byli Ivan Dejmál, Bohuslav Blažek nebo Josef Vavroušek.

V oblasti územního plánování získaly po roce 1995 velkou část trhu společnosti *typu brněnského GAREPu nebo U24 a UP24* [13]. U některých ze jmenovaných ateliérů (společ-

ností) lze dohledat také prvky mezioborovosti, s ohledem na zapojení specialistů na demografii, geografii nebo řešení vlivů na životní prostředí, což inklinovalo k obecně přijímanému modelu „PRINCIPŮ UDRŽITELNÉHO ROZVOJE ÚZEMÍ“ tak, jak ho popisuje například Ústav územního rozvoje v *Principech a pravidlech územního plánování Kapitola A – Principy udržitelného rozvoje území* [14].

S trochou nadsázky lze také tvrdit, že konečným „zabijákem“ mezioborového přístupu v územním plánování se stal v roce 2006 zákon č. 137/2006 Sb. o veřejných zakázkách, který až do letošního roku preferoval spíše cenovou politiku než důraz na komplexní přístup k celé problematice.

Cílem dnes ale není „pouze se striktně držet názorů mnoha odborníků, v čele s architektem-urbanistou a zadavatelem“. Níže naznačená vize – metoda identifikace potenciálu místa (IPOM) – má k těmto snad již osvědčeným způsobům práce, *zakotveným v stávající legislativě* [15] například v podobě kategorií jednotlivých skupin územně-analytických podkladů, za úkol přinášet do budoucnosti možné doplňkové a zjednodušující principy. Ty by mohly být cestou, jak do dnešního fungování měst a obcí stabilně zapojit vize, které budou brát ohled na všechny aspekty života obyvatel i na region jako takový – to vše v synergických mezioborových stanoviscích.

MOTIVACE Č. 2 – ROLE URBANISTY

Role architekta/urbanisty v rámci každého mezioborového týmu dotýkajícího se oblasti územního plánování je dnes nezpochybnitelná – logicky vůdčí. Budiž ale položeno několik otázek, které budou muset být v brzké době zodpovězeny proto, aby se role novodobých lokátorů [16] sama upevnila:

– Jakým způsobem učit mladé architekty a urbanisty přirozené vůdčí roli v týmu, vychovávat je ve smyslu estetickém, ale i ekonomicko-kreativním?

– Jakým způsobem navazovat jednotlivá akademická pracoviště na sebe ve smyslu synergickém tak, aby jednotlivé kompetence v rámci územních analýz byly stanoveny již během magisterského studia?

– Jakým způsobem edukovat místní samosprávy a aktéry (neziskovky, sdružení) nejen k architektonickým soutěžím, ale i k selektivnímu výběru dlouhodobých dokumentů?

– Který obor by se mohl věnovat dlouhodobým fenoménům v ČR z hlediska územního plánování tak, aby výrazné trendy poslední doby byly systémově transformovány „ku prospěchu“ sídel a krajiny?

– Kdo se bude trvale zabývat (na odborné úrovni) různými

druhy ekonomicky pozitivních dopadů rozvoje ve venkovské a maloměstské oblasti? A bude své zkušenosti předávat pravidelně autorizovaným architektům a urbanistům?

– Jakým způsobem by mělo být v následujících letech medializováno téma urbanismu a plánování krajiny a sídel?

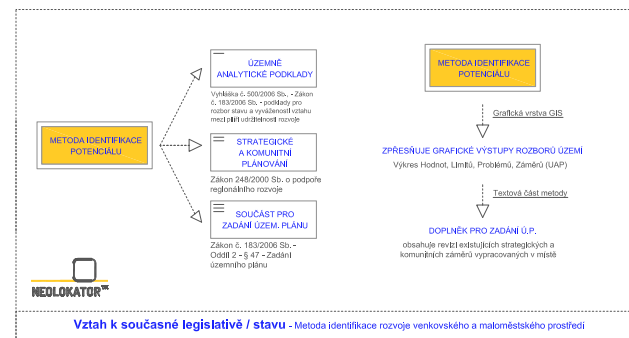
– Kdo bude na centrální úrovni připravovat sektor územního plánování (především krajů) a strategií na rok 2020, kdy skončí poslední dotační období EU?

METODA – MEZIOBOROVÁ IDENTIFIKACE MÍSTA (IPOM)

Regionální územní rozvoj je komplexem procesů, které probíhají uvnitř regionů a které se týkají pozitivních ekonomických, sociálních, environmentálních a jiných proměn regionu.

Je třeba zapojit nejen urbanisticko-architektonický a krajinný pohled, ale i přístup památkářský, sociální a ekonomický tak, aby nešly proti sobě, ale v zájmu dlouhodobého rozvoje obce hledaly společná východiska.

Stávající územní plánování navíc prakticky nerozlišuje mezi velikostí a specifikou obcí. Územní plány tak mohou někdy být příliš obecné, na druhé straně např. regulační plány jsou pro malé obce příliš finančně náročné. Proto je třeba nalézt ve strategické, deskriptivní a procesní rovině přístupy k plánování malých obcí a maloměst (především od 3000 do 15 000 obyvatel), které by reagovaly na lokální specifika a měly vazbu na místní potřeby. Bylo by vhodné obcím či sdružením nabídnout vhodný flexibilní nástroj pro analýzu, plánování a přípravu projektů v závislosti na charakteru, měřítku a potenciálu konkrétního území.

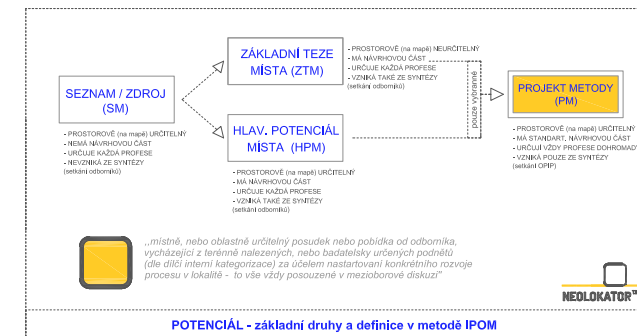
Při jakékoli mezioborové analýze území, územní plánování tedy nevyjímá, je tak třeba zahrnovat několik odlišných profesí – historické vědy, přírodní vědy, urbanismus a architekturu, sociální geografii a sociální antropologii. Důležité

je, aby tyto profese hledaly syntézu a neupřednostňovaly pouze svůj oborový pohled, což je dosud častou praxí. Nezbytné je i zapojení veřejnosti, a to jak v průběhu samotné analýzy, tak po jejím vytvoření a před její aplikací.

Rozvoj území by nikdy neměl vznikat bez veřejnosti samotné – praxe ukazuje, že nestačí pouze udělat dotazníky či ankety mezi obyvateli, neboť ti často zohlední jen krátkodobé a akutní problémy (např. lavičky apod.) a ve svých představách jsou často skromnější – neuvažují o dlouhodobých aktivitách či těch, které mají např. ekonomický dopad.

METODA – O POTENCIÁLECH

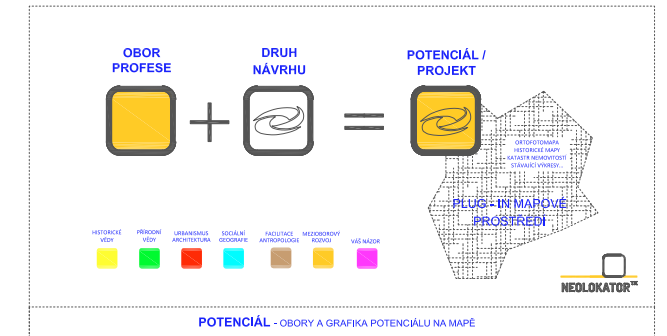
Rozvoj lokality záleží vždy na pomyslné „množině“ potenciálních prvků nacházejících se v analyzovaném území, které pro potřeby metody IPOM nazýváme souhrnně potenciály. Tato množina prvků, ať je již prostorově určitelná, nebo ne, má tři jednoduché vývojové stupně, které odrážejí jejich možnosti a vztah k lokalitě.

Základním kamenem každé analýzy je sběr dat. Při metodě IPOM získáváme data nejen (dosavadně běžným) způsobem aktualizace původních dat demografických nebo socioekonomických, ale také přímým vstupem do analyzovaného prostředí, kdy vnitřní (interní) kategorizace každé z pěti profesí eliminuje hrozící „bezbržehost“ výzkumu – jeho teoreticky neomezenou šíři. Data jsou uchovávána v online databázi, stejně jako znění přesného zadání od objednatele, které se může vzájemně v první fázi analýzy upravovat. Velikost a specifika obce se následně diskutují na společné „mezioborové schůzce“, kdy výsledkem je vždy tzv. elementární shoda na oblasti od všech prostorově i sociálně-ekonomicky zaměřených věd.

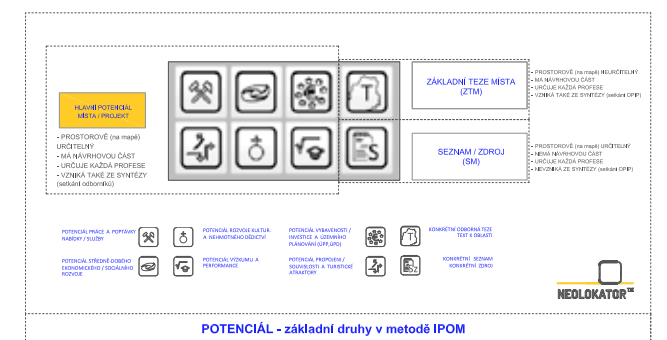
Předposledním prvkem samotné metody IPOM (nemluvíme zde ovšem o jejích výstupech), je vždy návrhová část, kdy se z dat stávají prostorově určitelné potenciály nebo obecné teze. Potenciál již vždy obsahuje množství badatelsky urč-

ných informací, a především pak stručný návrh – možnost, jak s místem/lokalitou pracovat. Včetně možných potřebných vazeb mezi jednotlivými potenciály.

Celá metoda dává velký důraz nejen na vzájemnou komunikaci jednotlivých specialistů, ale také samotných potenciálů, které mohou být spřaženy klíčovou vazbou – grafickým symbolem upomínajícím na to, že pokud nebudou řešeny dohromady, lze předpokládat žádný nebo pouze minimální dlouhodobý dopad na rozvoj území.

Díky naší dvouleté práci pro FDV MPSV ČR [3], od roku 2013 do roku 2015, jsme měli s kolegy možnost tuto metodu vyzkoušet a ověřit na celkem šestnácti městech nebo určených oblastech po celé ČR. I když původní záměr pro tento projekt byl určen pouze pro „tvorbu pracovních míst pro dlouhodobě nezaměstnané“, nakonec se spektrum potenciálů na základě nacházených dat (přibližně 740 potenciálů a následných cca 60 projektových záměrů) ustálilo na těchto šesti základních druzích potenciálů:

Tyto zmiňované druhy potenciálů jsou dva- až třikrát (vždy dle zadání) upravovány a vzájemnou korelací pozměňovány tak, aby vybrané z nich (přibližně 15%) přešly do posledního stupně metody – práci s projektovými záměry [17]. Tento ze strategických plánů známý termín zde obsahuje již kon-

krétní informace o možnostech proveditelnosti a předběžný ekonomický odhad – jak z hlediska nákladů na realizaci, tak také pozitivní multiplikace souvislostí v místě.

METODA IPOM – MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ

Jak bylo již zmiňováno, grafická i textová část výstupů metody nemá sloužit jako nový „mezioborový směr“ v oblasti územního a strategického plánování. Obecně lze možnosti uplatnění rozdělit do těchto tří obecných skupin:

A) Skupina územně plánovací

– DOPLŇUJÍCÍ PRŮZKUMY A ROZBORY ÚZEMÍ PRO ZADÁNÍ ÚP

– ČÁST ÚZEMNĚ ANALYTICKÝCH PODKLADŮ – MEZIOBOROVĚ POJATÉ RURŮ

– ZADÁNÍ PRO ÚZEMNĚ PLÁNOVACÍ DOKUMENTACI

B) Skupina strategicko-plánovací

– STRATEGICKÉ DOKUMENTY – například pro vznik MIKROREGIONU

– STRATEGICKÝ PLÁN OBCE (MA21)

– KOMUNITNÍ PLÁN – PODKLAD

– FACILITAČNÍ ČINNOST

– LANDMARK STRATEGY – vytvoření strategie jedinečnosti místa

C) Skupina dílčích úloh, které vycházejí z okruhu metody, ale vyžadují odlišné nebo dílčí postupy

– Zaměstnanost _ Cestovní ruch _ Propagace

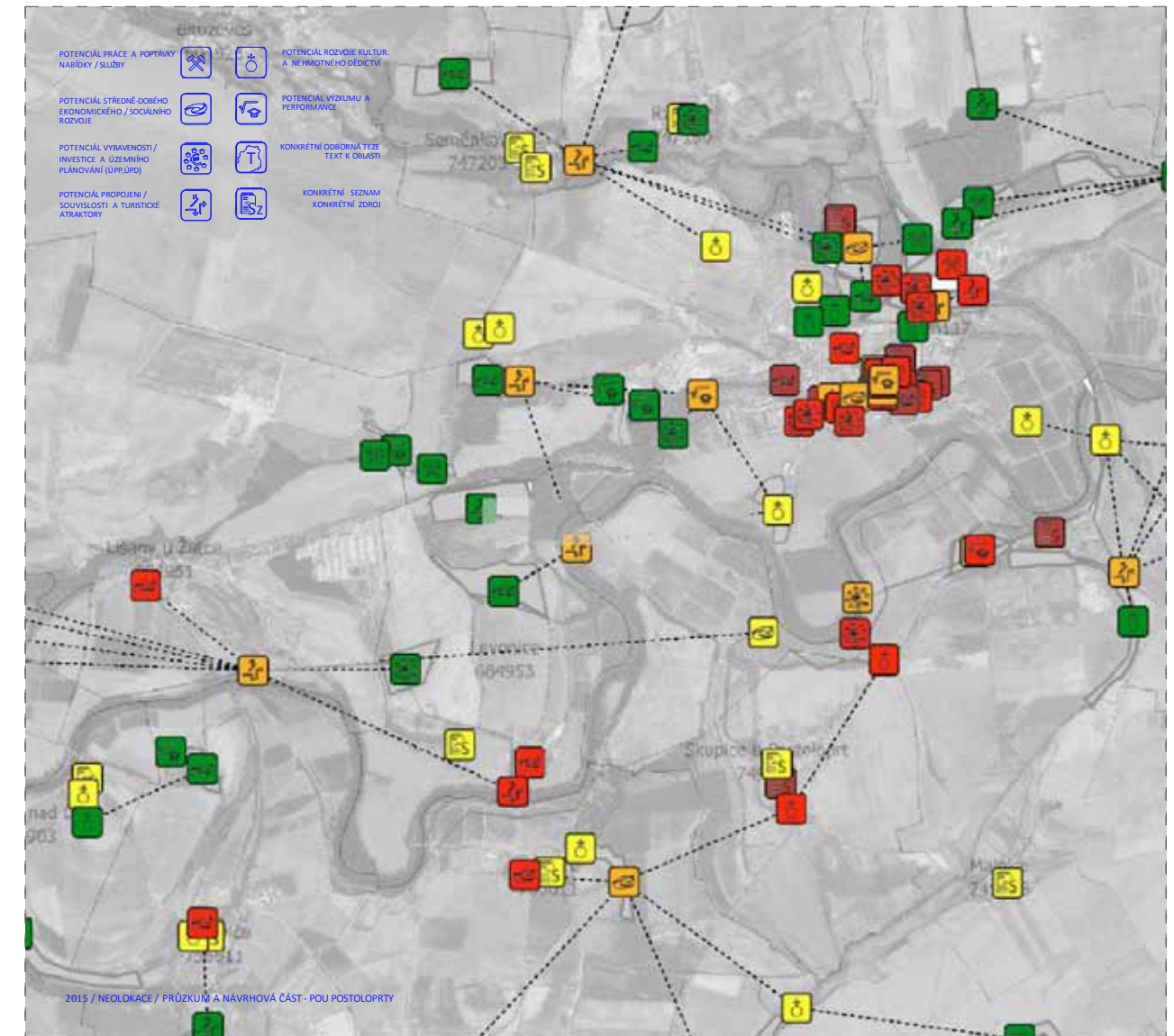
– Exkurze a pedagogická činnost – sebeidentifikace dětí nebo dospělých s regionem (i univerzita III. věku)

– Revizní činnost (pro stávající dokumenty v gesci obce)

– Strategická poradna (pro zastupitele a krajské politiky)

METODA IPOM – GRAFICKÉ VÝSTUPY

Grafickou částí – výstupem metody – se rozumí dílčí pracovní prostředí autorizovaného software programu IPOM.xyz, který umožňuje – díky systému plug-in map – podkládat výsledné analýzy/potenciály například i územním plánem nebo výkresy limitů (součást Územně-analytického rozboru území).

M: 1 : 30 000

PODKLADNÍ VRSTVA

JPEG, ONLINE MAPA, KATASTR, PDF...

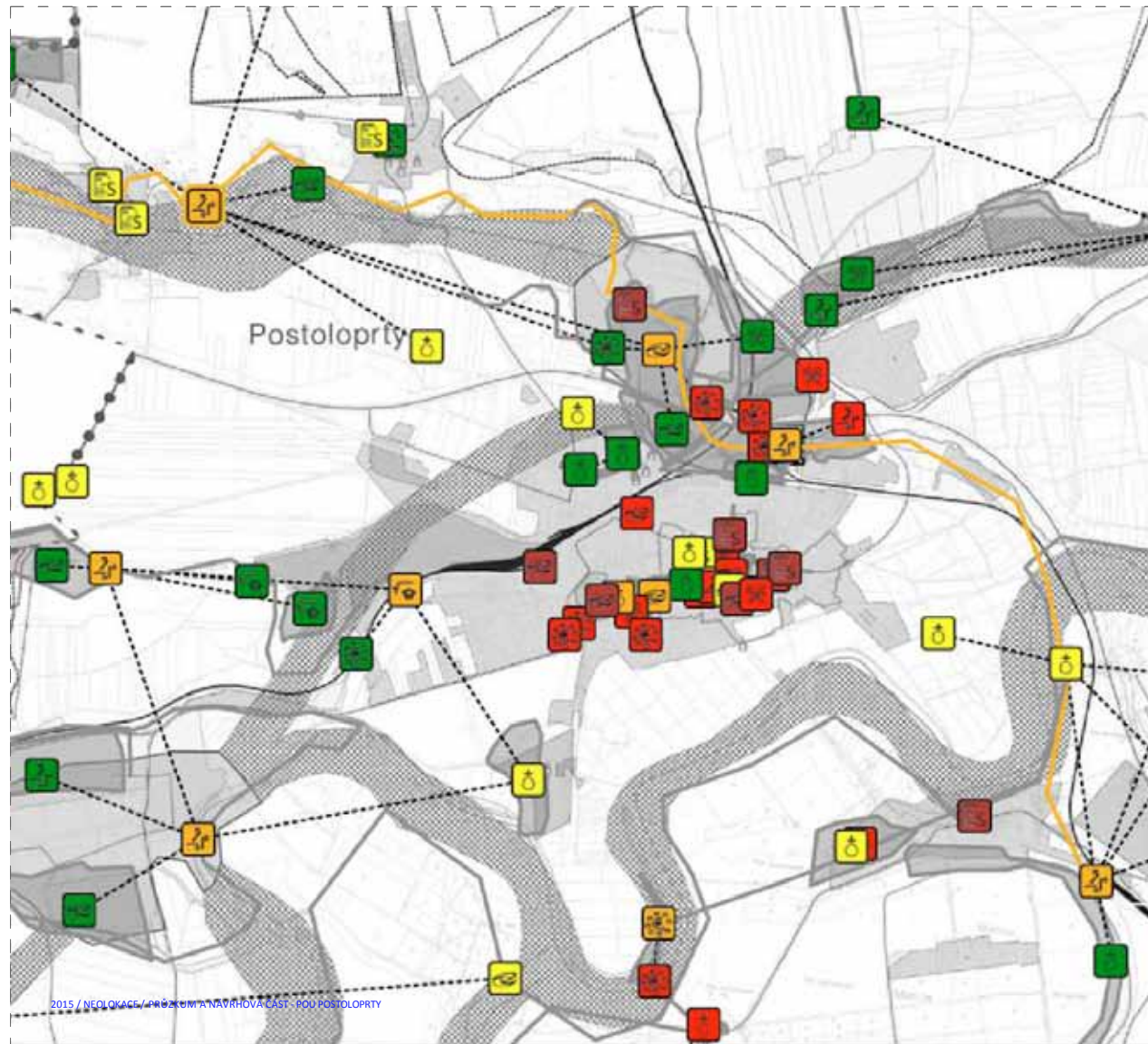
- orto foto mapa oblasti
- katastr obcí

NOVÁ GIS VRSTVA (ipom.xyz)

BODY / IKONY / VAZBY JSOU AKTUALIZOVATELNÉ (každý jeden bod obsahuje popis, foto místa, vztahy...)

- celkový realizovaný průzkum (včetně vazeb)

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

2015 / NEOLOKACE / PRŮZKUM A NÁVRHOVÁ ČÁST - POU POSTOLOPRTY

M: 1 : 20 000

PODKLADNÍ VRSTVA

JPEG, ONLINE MAPA, KATASTR, PDF...

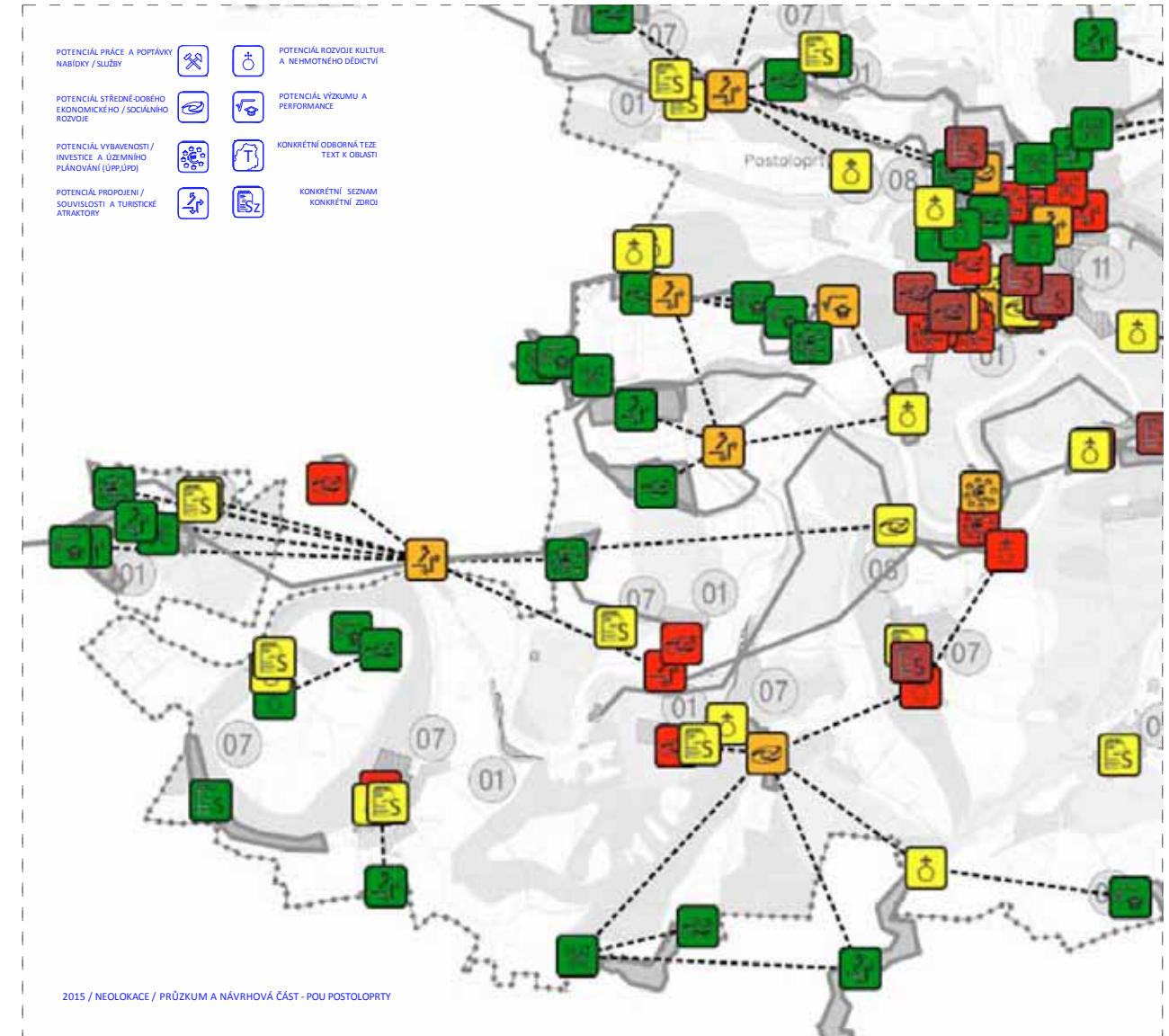
- výkres hodnot v území ORP Louny (oficiální dokument UAP katastru obce)

NOVÁ GIS VRSTVA (ipom.xyz)

BODY / IKONY / VAZBY JSOU AKTUALIZOVATELNÉ (každý jeden bod obsahuje popis, foto místa, vztahy...)

- filtrovaná vrstva: vybrané potenciály s předpokládanou obecní (OPP) působností / hodnotou

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

2015 / NEOLOKACE / PRŮZKUM A NÁVRHOVÁ ČÁST - POU POSTOLOPRTY

M: 1 : 45 000

PODKLADNÍ VRSTVA

JPEG, ONLINE MAPA, KATASTR, PDF...

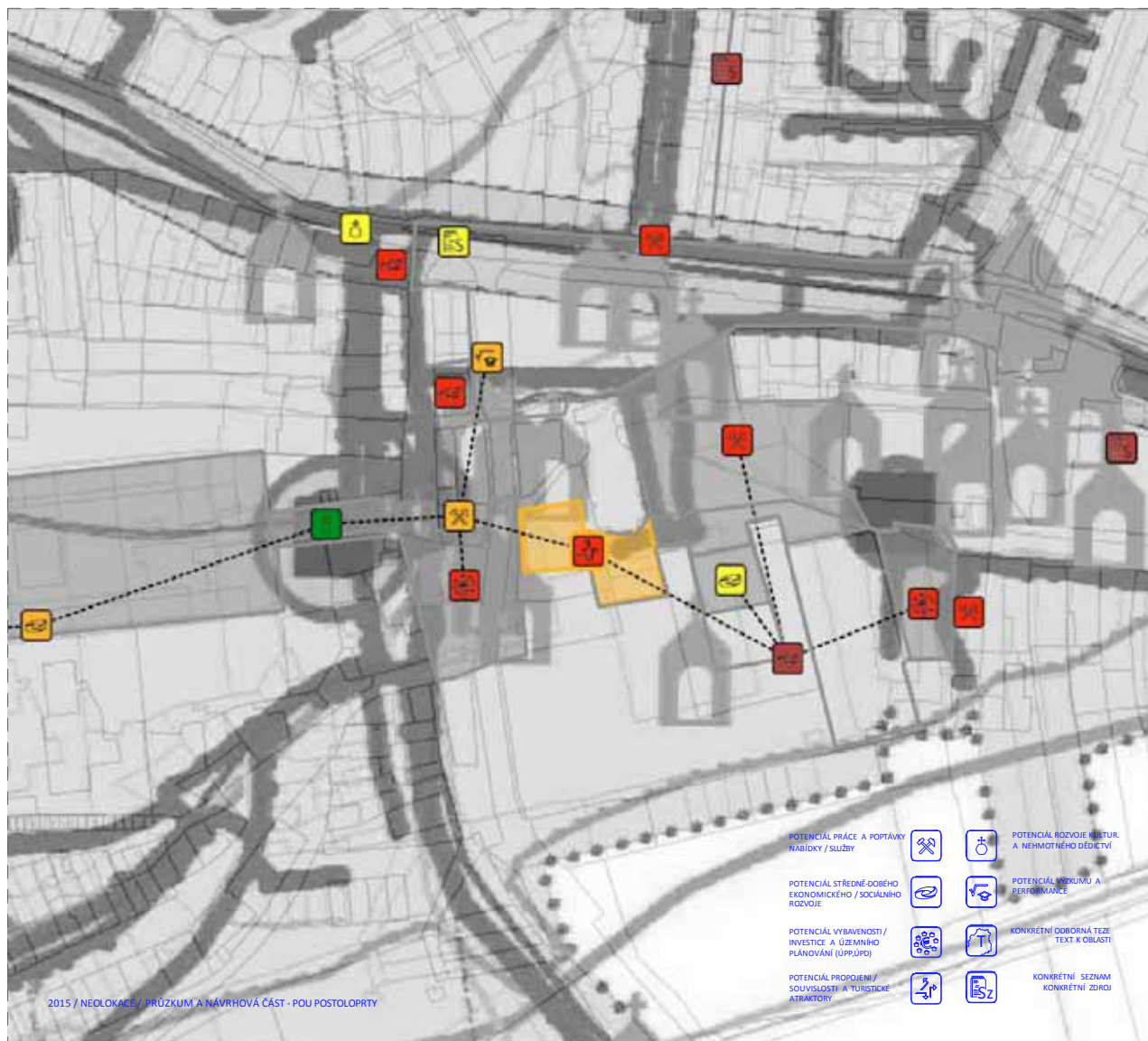
- výkres problémů v území ORP Louny (oficiální dokument UAP katastru obce)

NOVÁ GIS VRSTVA (ipom.xyz)

BODY / IKONY / VAZBY JSOU AKTUALIZOVATELNÉ (každý jeden bod obsahuje popis, foto místa, vztahy...)

- filtrovaná vrstva: vybrané potenciály s předpokládanou obecní (OPP) působností / hodnotou

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

2015 / NEOLOKACE / PRŮZKUM A NÁVRHOVÁ ČÁST - POU POSTOLOPRTY

M: 1 : 2000

PODKLADNÍ VRSTVA

JPEG, ONLINE MAPA, KATASTR, PDF...

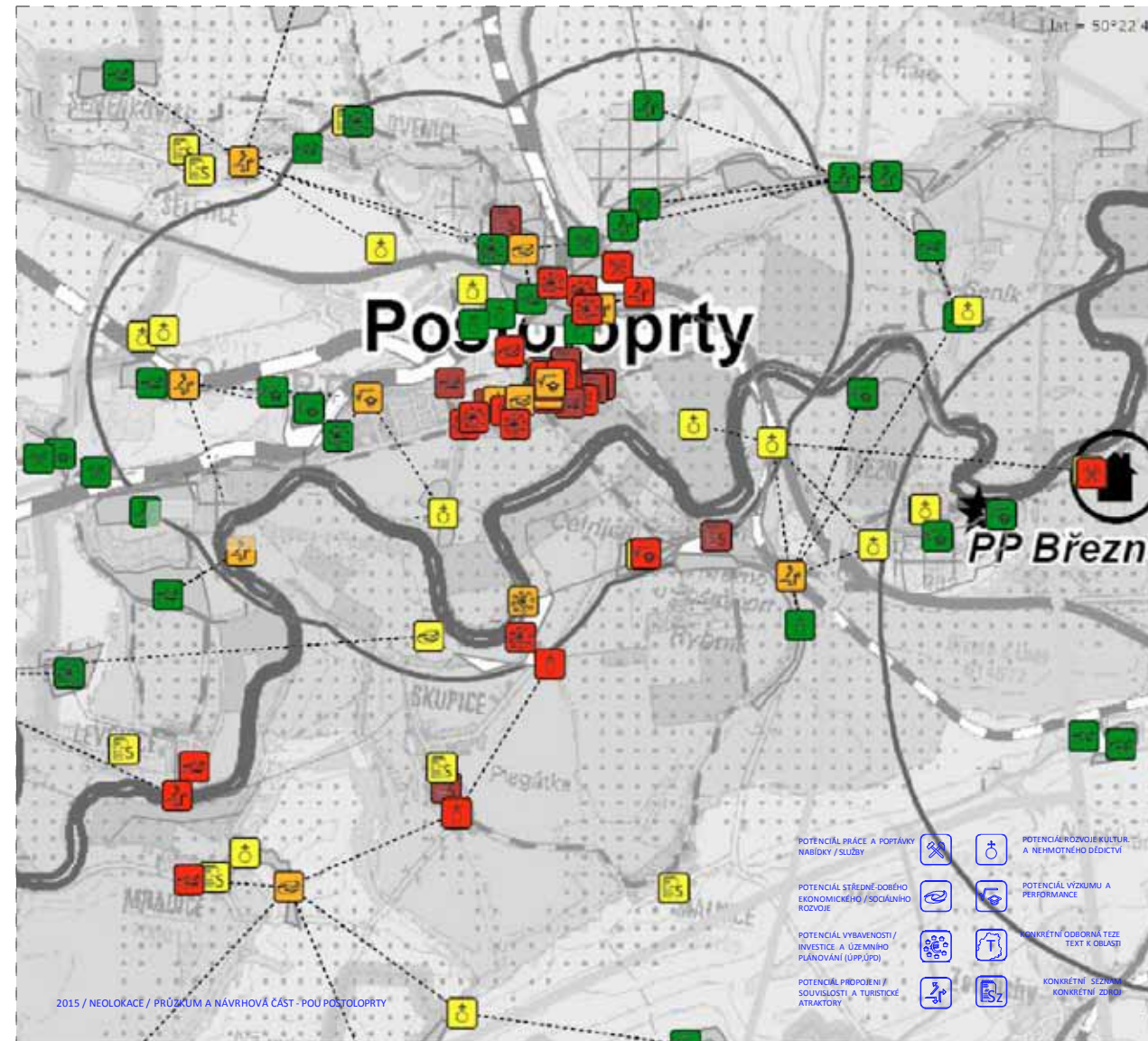
- výkres limitů v území ORP Louny (oficiální dokument UAP katastru obce)

NOVÁ GIS VRSTVA (ipom.xyz)

BODY / IKONY / VAZBY JSOU AKTUALIZOVATELNÉ (každý jeden bod obsahuje popis, foto místa, vztahy...)

- filtrovaná vrstva: vybrané potenciály s předpokládanou obecní (OPP) působností / hodnotou

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

2015 / NEOLOKACE / PRŮZKUM A NÁVRHOVÁ ČÁST - POU POSTOLOPRTY

M: 1 : 30 000

PODKLADNÍ VRSTVA

JPEG, ONLINE MAPA, KATASTR, PDF...

- výkres hodnot v území 2015 (oficiální dokument UAP Ústeckého kraje)

NOVÁ GIS VRSTVA (ipom.xyz)

BODY / IKONY / VAZBY JSOU AKTUALIZOVATELNÉ (každý jeden bod obsahuje popis, foto místa, vztahy...)

- celkový realizovaný průzkum (včetně vazeb)

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

3.7. PROBLEMATIKA SPORTOVNÍHO HŘIŠTĚ

A) Popis projektu

Nalezení nové formy využití stávajícího fotbalového hřiště a vytvoření nového sportovního areálu.

B) Návrh projektu

Cílem je zachování stávajícího prostoru fotbalového hřiště pro rekreační, sportovní, kulturní a společenské aktivity občanů v ekonomicky příznivé podobě, kdy bude minimalizováno narušování prostoru častým zvyšováním hladiny Labe. Vytvoření nového sportovního areálu v návaznosti na lokalitu Nové Obřívství. Jedná se o volnou plochu na okraji zastavěného území obce, které je pro tuto funkci z hlediska situování vhodné (eliminace hluku ze sportoviště, dobrá dostupnost).

3.8. PROBLEMATIKA NOVÉHO KULTURNÍHO CENTRA OBCE

B) Návrh projektu

Doporučujeme navázání kulturního centra do návsi obce Obřívství (jižní křídlo zámku, panský dvůr (stavebniny), tělocvična).

V případě soukromých objektů zahájit dohodu se současným majitelem. Zpracování studie na rekonstrukci vybraného objektu. V případě tělocvičny je třeba zpracovat nový architektonický návrh, který bude v souladu se zástavbou. Výběr vhodného umístění bude záležet na dalších přidružených funkcích ke kulturnímu domu. Z terénního výzkumu byl identifikován velký zájem o společenský sál

www.ceskatelevize.cz/porady/1097944695-nas-venkov/215562243400005-neolokator/

3.6. JAK ŘEŠIT VEŘEJNÝ PROSTOR V „NOVÉM“ OBŘÍVSTVÍ

A) Popis projektu

Systematická práce se stávajícími pozemky obce v blízkosti „nového“ Obřívství a současně práce se stávajícími obytnými ulicemi.

B) Návrh projektu

Nutnost zpracovat s ucelenou urbanistickou studií, zahrnující stávající ploch výstavby i rozvojové plochy. Současně bude řešit přesun fotbalového hřiště ze současné lokality. Vytvoření veřejných ploch pro setkávání a volný čas obyvatel, nejen vznikajícího „nového“ obřívství, ale i rozsáhlé předrevoluční zástavby.

3.10. Likvidace invazních druhů – dlouhodobá údržba krajiny

A) Popis projektu

Z hlediska narušené biodiverzity nivy Labe, které podléhají rostlinným invazím, by bylo vhodné tyto druhy eliminovat. Tomuto šíření je třeba dlouhodobě bránit.

B) Návrh projektu

V první fázi je třeba realizovat celkový screening území, z hlediska nepatřičných druhů v území – např. křídlatka japonská, nebo javor jasanolistý. Další fáze je samotná likvidace populací invazních druhů. Po likvidaci populací by mělo následovat udržování krajiny tak, aby se na ně invazní druhy nebyly schopné vrátit. Efekt managementu by bylo vhodné trvale monitorovat.

UKÁZKA Z POTENCIÁLŮ OBCE OBŘÍVSTVÍ

GRAFICKÉ VÝSTUPY - Metoda identifikace rozvoje venkovského a maloměstského prostředí

LITERATURA

- [1] PERLÍN, R. Venkovy a venkované. Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta – Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2010 – 11 s., 19 složených l.: barev. il., mapy, portréty; 30 cm – ISBN 978-80-87147-27-6.
- [2] WWW. <http://www.suburbanizace.cz/>
- [3] MPSV, Fond dalšího vzdělávání. Projekt Pracovní návyky jako komplex individuálního poradenství, cíleného zaškolení, aktivizace místních aktérů a rozvoje potenciálu vybraných lokalit. 2013–2015.
- [4] BLAŽEK, B. Venkov, města, média. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 95. ISBN: 80-85850-59-1.
- [5] WWW. MPSV: Komunitní plánování – věc veřejná (průvodce). <http://www.mpsv.cz/cs/847>
- [6] WWW. MV ČR. Záměr na vybudování nového GEOINFORMAČNÍHO PORTÁLU. <http://www.mvcr.cz/clanek/geoinfo-strategie.aspx>
- [7] LOHINSKÝ, T. (místostarosta města Odolena Voda – garant strategií území města). Rozhovor v rámci návštěvy platformy Neolokator ve městě.
- [8] ČESKO. Zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi.
- [9] WWW. SVAZ VLASTNÍKŮ PŮDY. Fyzické osoby však obhospodařují jen asi 30 % zemědělské půdy, zbývajících 70 % obhospodařují podnikatelé, družstva a další společnosti, které mají půdu pronajatou od fyzických osob.
- [10] KNOPP, A. – MATOUŠEK, V. – VÁGNER, S. Zásady a pravidla územního plánování. Sv. 1. – Podmínky a předpoklady rozvoje území. 1. vyd. Praha: VÚVA, 1982 – bylo nejen vysoce ceněno územně plánovací praxí, ale získalo i mezinárodní ohlas – na světovém bienále architektury Interarch v Sofii v roce 1985 bylo oceněno stříbrnou medailí.
- [11] WWW. <http://theharrisonstudio.net/>
- [12] MATTASOVÁ, J. a kol. Svět Labe do Berounky. Vydavatel – Vysoká škola uměleckoprůmyslová. ISBN 978-80-86863-41
- [13] WWW. Např. http://www.up24.cz/kdo_jsme.html
- [14] WWW. <http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/internetove-prezentace/principy-a-pravidla-uzemniho-planovani/kapitolaA/A1-20101115.pdf>
- [15] ČESKO. VYHLÁŠKA. Vyhláška č. 500/2006 Sb. o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti, ve znění vyhlášky č. 458/2012 Sb. – Zákon 183 / 2006 Sb. – část třetí – územní plánování.
- [16] WWW. VIDEO. <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097944695-nas-venkov/215562243400005-neolokator>
- [17] MMR ČR. STRUKTURÁLNÍ FONDY EU. WWW. Definice: Projektový záměr je konkrétní představa o budoucím projektu. Pokud žadatel napíše projektový záměr na papír, mělo by se jednat přibližně o dvoustránkový dokument, který podává základní informace o projektu – cíle projektu, zdroje financování, způsoby realizace, časový harmonogram a předpokládané výstupy projektu.

MgA. Bc. Jan Trejbal

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Katedra architektury
Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice
jan.trejbal@email.cz
www.neolokator.cz

JMENNÝ A VĚCNÝ REJSTŘÍK

A

Arché	14, 15, 17, 20, 21, 27
Architektur	14, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 31, 32, 34, 39, 81, 83, 90

B

Borotice	56, 60, 61, 64
Bratronice	41, 42
Břežany	41, 42

C

Č

Čelechovice	42
Černochoh	42
Český Krumlov	66, 67, 68, 69, 70, 78, 80, 81
Čistá	42

D

Dobříšsko	54, 55, 56, 57, 58, 59, 64, 67
Dolín	42
Domoušice	42
Donín	42
Drahelčice	42
Drahouš	42
Dražetice	55, 56, 58, 59, 60
Družec	42
Dřínov.....	42
Dušníky	42

E

Evropská úmluva o krajině	30, 38
---------------------------------	--------

F

G

H

Hirzo	9, 80
Honice	42
Hostouň	42
Hranice	55, 59, 60, 75, 83, 84, 86, 88, 90
Hředle.....	41, 42
Hudlice.....	41, 42

CH

Chlum	42, 77
Chotěšov	42
Chrástany	42
Chyňava	42

I

Idea	17, 21
------------	--------

J

Jesenice	42
----------------	----

K

Kačice	42
Kamenné Žehrovice	42
Katastrální mapy	40, 43, 52
Kladno	41, 42
Kněževés	41, 42
Kolešov	41, 42
Kolonizace	64, 68, 80
Kosobody	42
Kožlany	42
Krajina	6, 14, 25, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 90, 92, 93
Krakov	41, 42
Krupá	41, 42
Kultura	4, 14, 16, 17, 21, 23
Kyšice	42

L

Ledce	42
Lhota	42
Lhota pod Džbánem	42
Lhotka u Berouna	42, 56
Lišany	42

Lokátor	64, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 80, 93, 94
Lubná	41, 42
Lužná	42, 46

M

Malinová	42
Mapy stabilního katastru	70, 71, 81
Mezioborovost	93, 94
Modřejevovice	42
Mokerský Újezd	69
Možnosti ochrany plůžiny	66, 67, 70, 71, 73
Mšecké Žehrovice	41, 42
Mutějovice	41, 42

N

Návesní vesnice	4, 31, 40, 41, 42, 43, 56, 59, 60, 61, 69, 70
Nová Ves pod Pleší	55, 56, 58, 59, 60
Nové Strašecí	42
Nesuchyně	42

O

Ochrana krajinného rázu	30, 34
Ochrana přírody a krajiny	22, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39
Ortofotomapy	40, 43
Otěvěky	42

P

Památková péče	7, 30, 32, 34, 80, 81, 93
Pavlíkov	41, 42
Plůžina	74, 75, 76, 77
Porevoluční vývoj	59, 92
Pořizovatel	47, 48, 49, 50, 51, 52
Prostor	3, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 93
Prostřední Lhota	55, 61, 62, 64
Přílepy	42

Q**R**

Rakovnicko	40, 41, 43
Rakovník	41, 42, 43

Razím	41, 43
Rosovice	55, 56, 58, 60
Rousínov	42
Rozvoj	3, 5, 6, 8, 21, 31, 35, 36, 37, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 63, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102
Rynholec	42

Ř

Řevničov	41, 42
----------------	--------

S

Sídelní útvar	7, 33, 34, 82, 83
Sídlo	30, 33, 55, 59, 60, 70, 71, 75, 76, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90
Sejcká Lhota	55, 56, 61, 63
Skupá	42
Slaný	42
Smečno	42
Smolnice	42
Soseň	42
Struktury	5, 20, 26, 30, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 49, 54, 55, 5ž, 59, 60, 61, 64, 67, 69, 73, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89
Svaté Pole	55, 60, 61, 62

Š

Šanov	41, 42
Šípy	42
Šlapanice	42

T

Tlestky	42
Tmář	42
Třebíz	42
Třtice	41, 42
Tuchlovice	42

U

Urbanismus.....	3, 7, 8, 11, 27, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 52, 60, 66, 80, 86, 90, 93, 94
Urbanistická hodnota	55
Územně analytické podklady	4, 30, 36, 37, 39, 43, 46, 48, 51, 52, 54, 63, 72, 73, 94, 103
Územní plánování	3, 6, 8, 30, 35, 38, 39, 43, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 63, 85, 90, 92, 93, 94, 96, 100, 103

V

Velká Chmelištná	42
Velvary	42
Venkov	3, 6, 7, 8, 14, 16, 17, 18, 1í, 2é, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 43, 54, 55, 62, 63, 64, 80, 82, 83, 84, 85, 90, 92, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103
Vesnice	6, 7, 8, 30, 31, 37, 40, 68, 69, 70, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90
Vitalita	83, 84
Vrbice	41, 42

W

X

Y

Z

Záborná Lhota	55, 61, 62
---------------------	------------

Ž

Žďár	42
Železná	42
Žilina	42

Název publikace: Venkov a územní plánování

Autorský kolektiv: Jan Kašpar (ed.), Jaroslav Sýkora, Petr Hruša, Jiří Kupka, Zuzana Pešková, Václav Jetel, Milan Nesměrák, Jiří Papoušek, Martina Mlčochová, Pavel Řihák, Jan Trejbal

Recenzent: Iveta Merunková

Jazyková úprava: Petra Rabová

Grafická úprava a návrh obálky: Petra Švecová, Jan Kašpar, Vít Kašpar, Jan Trejbal

Vydalo: České vysoké učení technické v Praze

Zpracovala: Fakulta stavební, Katedra architektury

Kontaktní adresa: Thákurova 7, 166 29 Praha 6 – Dejvice, tel. (+420) 224 354 717

Tisk: Tiskárna Nakladatelství ČVUT, Zikova 4, 166 36 Praha 6 – Dejvice

Počet stran: 112

Náklad: 100 ks

Pořadí vydání: 1.

ISBN: 978-80-01-05908-1

Publikace vznikla za podpory grantu SVK 06/15/F1 z prostředků ČVUT.

